

Identiteit en Engelse leenwoorden

Een onderzoek naar Vlaamse en Waalse identiteit en de mate van Engels leenwoordgebruik

Masterscriptie

Faculteit Geesteswetenschappen

Communicatie- en Informatiewetenschappen

Interculturele Communicatie

Begeleider: dr. A.M. Backus

Tweede lezer: dr. A. el Aissati

Gijs Hellemons

Januari 2011

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeeronderzoek 'Identiteit en Engelse leenwoorden', dat in januari 2011 definitief tot stand is gekomen. Dit afstudeeronderzoek maakt deel uit van een overkoepelend onderzoeksprogramma met als thema 'Conventies en Creativiteit'. De keuze voor een scriptie binnen dit programma bood een uitgelezen mogelijkheid enkele interesses samen te bundelen, zoals het even complexe als intrigerende samenspel tussen taal en identiteit, de wijze waarop deze zich onder wederzijdse beïnvloeding ontwikkelen, de rol die hierin wel of juist niet door politieke actoren kan worden ingevuld, en niet in het minst mijn voorliefde voor het Frans.

Niet alleen tijdens de driejarige bachelor Text Design en het afsluitende Masterjaar Interculturele Communicatie werden mijn interesses op dit vlak geprikkeld, maar ook in mijn persoonlijke leven zijn er legio anekdotes aan te wijzen waarin de combinatie van taal, cultuur en identiteit op opmerkelijke wijze op de voorgrond trad.

Zo was er de Rotterdamse muzikleraar uit mijn kindertijd die lessen aan Brabantse leerlingen steevast afsloot met 'houdoei'. Zo ook was er wat later de Franse werkgever die me bij een kennismakingsmaaltijd verbood cola te bestellen; lichtelijk beledigd deelde hij in onvervalst patois mee dat een diner met cola simpelweg 'pas bien français', en zodoende onverzoenbaar met zijn culturele overtuigingen was. Nog later kwam ik tijdens mijn werk als intercedent werkzoekenden uit alle hoeken van de wereld tegen, die stuk voor stuk geestdriftig straalden bij het horen van enkele woorden uit hun moedertaal. De voorbeelden zijn eindeloos, en tonen steeds opnieuw aan dat het verbazingwekkende samenspel van taal, cultuur en identiteit altijd en overal aanwezig is. Het geeft dan ook een voldaan gevoel een onderzoek aan deze thematiek te mogen wijden.

Met het verschijnen van deze scriptie eindigt mijn studententijd, een periode waar ik met bescheiden trots maar zeker met plezier op terug kan kijken. Na diverse omzwervingen heb ik een passende opleiding met succes af weten te ronden, zodat ik nu met een gedegen academische achtergrond de wereld in kan.

Een scriptie schrijf je nooit alleen. Ook deze scriptie zou zonder hulp, steun en inleving van mijn ouders, vrienden, familie en kennissen nooit het levenslicht hebben gezien. Hoewel het te ver zou voeren iedereen hier persoonlijk te noemen, acht ik een aantal speciale dankbetuigingen hier wel op zijn plaats.

Een speciaal woord van dank gaat in de eerste plaats uit naar alle respondenten, die gehoor gaven aan de oproep aan dit onderzoek deel te nemen. Zonder hun hulp zou deze scriptie überhaupt nooit verschenen zijn.

Ook wil ik een woord van dank richten tot mijn begeleider Ad Backus, die steeds expertise en goede adviezen aan een flexibele opstelling wist te koppelen. Die dank geldt ook tweede lezer Abder el Aissati. Daarnaast wil ik hier Sophie Bayard bedanken voor haar hulp bij de vertalingen van en naar het Frans.

Tot slot wil ik in het bijzonder Toon vermelden, die mij steeds weer heeft weten te motiveren.

Gijs Hellemons

Januari 2011

Inhoudsopgave

1. Situering: Taalkundige trends en Belgische botsingen	5
1.1 English everywhere, verschijnselen en reacties	5
1.1.1 Dominantie en opmars van het Engels	5
1.1.2 Taalbeleid	6
1.1.3 Taalpurisme	7
1.1.4 Reacties uit het Nederlands taalgebied	8
1.1.5 Reacties uit het Frans taalgebied	9
1.2 De casus België	11
1.2.1 België geïntroduceerd	11
1.2.2 België: het unitaire bestel achterhaald	13
1.2.3 Historisch intermezzo: een roerige geschiedenis	15
1.2.4 De staat op de schop	19
1.3 Het Engelse leenwoord in België	20
2. Taalgemeenschappen, identiteit en de rol van het leenwoord	22
2.1 Theoretische achtergrond	22
2.2 Taal, identiteit en interactie	24
2.2.1 Identiteit	24
2.2.2 Groepsidentiteit	25
2.2.3 Taal, identiteit en intragemeenschappelijke interactie	26
2.2.4 Taal, identiteit en intergemeenschappelijke interactie	28
2.3 Ontleningen	31
2.3.1 Ontleningen ontleed	31
2.3.2 Leenwoorden	33
2.3.3 Leenwoorden en de rol van verwantschap tussen talen	35
2.3.4 Het hoe van leenwoorden	36
2.3.5 Het waarom van leenwoorden	38
2.3.6 Het Engelse leenwoord in het Nederlandse en Franse taalgebied	39

2.4 Vraagstelling	40
2.4.1 Onderzoeksvragen	40
2.4.2 Hypothesen	41
3. Methode	43
3.1 Pilot study	43
3.2 Hoofdonderzoek	44
3.2.1 Operationalisering	44
3.2.2 Materiaal	45
3.2.3 Respondenten	46
3.2.4 Procedure	47
4. Resultaten	49
4.1 Taalvaardigheid in het Engels	49
4.2 Mate van Engels leenwoordgebruik	50
4.3 Mate van waargenomen dreiging	53
4.4 Verband tussen waargenomen dreiging en leenwoordgebruik	56
5. Conclusie en discussie	58
Referenties	66
Appendix A. Pilot study	
Appendix B. Instructie en vragenlijst hoofdonderzoek, Nederlandstalige versie	
Appendix C. Instructie en vragenlijst hoofdonderzoek, Franstalige versie	
Appendix D. Statistische berekeningen	

1. Situering: Taalkundige trends en Belgische botsingen

In dit inleidend hoofdstuk wordt op beschouwende wijze ingegaan op een tweetal verschijnselen die de aanleiding voor dit onderzoek gevormd hebben. In de eerste plaats is dit onderzoek ingegeven door de even complexe als nijpende maatschappelijke en taalkundige verhoudingen tussen de Belgische taalgemeenschappen. Daarnaast speelt zich tegen de achtergrond van de situatie tussen Vlaanderen en Wallonië een tweede maatschappelijk fenomeen af, dat zich echter niet alleen in België, maar wereldwijd laat gelden en bovendien niet minder precair is: dat van de opmars van het Engels. Beide verschijnselen in samenhang maken van de situatie in België een uitgelezen aangelegenheid om taalpurisme nader te belichten.

Dit hoofdstuk benadert deze verschijnselen afzonderlijk, alsook het raakvlak waarop beide samenkomen. Hierbij wordt er in paragraaf 1.1 aandacht geschonken aan verschijnselen als de dominantie van het Engels, de invloed die deze dominantie op andere taalgemeenschappen uitoefent, en de wijze waarop de Belgische, Nederlandse en Franse gemeenschap op die invloed reageren. Paragraaf 1.2 schenkt specifieke aandacht aan België als een van die beïnvloede gemeenschappen, en plaatst daarbij de hedendaagse binnenlandse verhoudingen in een historisch kader. Paragraaf 1.3 ten slotte sluit dit hoofdstuk af met een omschrijving van het doel dat dit onderzoek voor ogen heeft.

1.1 English everywhere, verschijnselen en reacties

Het Engels is alomtegenwoordig. Nooit eerder in de wereldgeschiedenis kende een taal zoveel sprekers als het Engels vandaag de dag kent. De populariteit die het Engels wereldwijd geniet, oefent logischerwijs invloed uit op kleinere talen en hun gemeenschappen. De rijzende status van het Engels legt steeds meer beperkingen op aan het toepassingsgebied van andere talen, en zorgt er bovendien voor dat veel taalgemeenschappen Engelse woorden in de eigen taal incorporeren. Beide processen brengen verschillende reacties uit alle geledingen van de maatschappij met zich mee.

1.1.1 Dominantie en opmars van het Engels

De basis voor de alomtegenwoordigheid van het Engels werd vanaf de zestiende eeuw gelegd, toen het Britse Rijk als koloniale grootmacht de Engelse taal naar alle uithoeken van de wereld bracht. Later zorgde de bloei van de Verenigde Staten van Amerika ervoor dat het Engels met name op economisch en technologisch gebied stevig werd verankerd. Het gevolg is dat het

Engels in grote delen van de wereld als moedertaal of tweede taal wordt gesproken. Wie Engels spreekt, kan daar haast overal in de wereld mee uit de voeten; het is de wereldwijde lingua franca geworden.

Hand in hand met de opmars van het Engels als taal, maken steeds meer afzonderlijke Engelse woorden hun intrede in andere talen. Hoewel het om twee nauw verwante verschijnselen gaat, is het van aanzienlijk belang een duidelijke scheiding tussen deze twee verschijnselen aan te brengen. Het gebruik van het Engels als voertaal in internationale contacten is in zekere zin uit noodzaak geboren, en betekent niet per definitie dat de eigen taal aan belang inboet. Dat is bij het overnemen van Engelse woorden in de eigen taal lang niet altijd het geval. Bij dit als woordontlening aangeduide verschijnsel maken afzonderlijke Engelse woorden daadwerkelijk een intrede op een terrein dat voorheen exclusief aan de eigen taal was voorbehouden.

Hoe het ook zij, het Engelse woord is inmiddels over alle continenten uitgewaaierd, en ook uit het hedendaagse West-Europese straatbeeld niet meer weg te denken. Er is geen stadscentrum zonder *shopping mall*, waarin bezoekers door *billboards*, *posters* en *flyers* vol termen als *sale* en *discount* uitbundig worden uitgenodigd hun *cash* te spenderen. Met de *credit card* mag natuurlijk ook. Dit als 'Verengelsing' aangeduide proces beperkt zich echter niet tot het straatbeeld. Via media als televisie en internet dringt het Engels ook de huiskamers binnen. Veel jongeren, toekomstig vormgevers van de eigen taal, *zappen* al *downloadend* en *chattend* van de ene *clip* naar de andere. Engelstalige muziek uiteraard. Maar ook in het onderwijs en het bedrijfsleven, twee fundamentele maatschappelijke pijlers, raken veel talen doorspekt met Engelse woorden. Veel zorgen schijnt men zich er niet over te maken, zolang de *targets* maar gehaald worden. Een goede beheersing van het Engels is een van de belangrijkste voorwaarden voor sociaal-economische mobiliteit geworden.

De portee mag helder zijn: wie in de wereld van vandaag mee wil tellen, zorgt maar beter dat hij het Engels machtig is. Deze *trend* - of, zo u wil: ontwikkeling - wordt met wisselend enthousiasme begroet. Dat blijkt niet alleen uit de verschillende vormen van taalbeleid die verschillende overheden hanteren, maar ook uit de verdeelde reacties uit verschillende taalgemeenschappen.

1.1.2 Taalbeleid

De mate waarin leenwoorden in een ontvangende taal doordringen, is mede afhankelijk van het beleid dat binnenlandse overheden hanteren ten aanzien van de eigen taal en, als keerzijde van die medaille, ten aanzien van vreemde talen.

De Belgische, Nederlandse en Franse overheden hanteren drie verschillende vormen van taalpolitiek (Van Oostendorp, 2006). Een belangrijke aantekening is dat deze politiek op minstens

twee fronten gevoerd wordt: enerzijds is er een standpunt ten aanzien van de binnenlands gesproken talen en variëteiten, anderzijds is er een standpunt ten aanzien van andere - van oorsprong buiten de landsgrenzen gesproken - talen.

Ten aanzien van de in het binnenland gesproken variëteiten erkent de Belgische Grondwet drie talen: het Nederlands, het Frans en het Duits. Meer specifiek is het gebruik van een van deze talen voorgeschreven al naar gelang het grondgebied waarop men zich bevindt. Hiermee neemt België - in vergelijking met Nederland en Frankrijk althans - een neutrale positie in (Geeraerts, 2003).

Vlaanderen heeft zitting in de Nederlandse Taalunie, een adviserend orgaan voor het taalbeleid dat taalkundig pluralisme voorstaat. Ook Nederland maakt deel uit van de Taalunie (Van Oostendorp, 2006).

Wallonië is als Franstalig landsdeel verbonden aan de Organisation internationale de la Francophonie, een in 1970 opgericht samenwerkingsverband waarin Franstalige landen onder meer culturele en taalkundige zaken bespreken, en dat veel waarde hecht aan behoud en verspreiding van het Frans (Thody, 1995).

Het Franse taalbeleid verdient nadere aandacht. Dit heet sterk behoudend en centralistisch te zijn, en is – lijnrecht tegenover het Nederlands pluralisme – gericht op assimilatie; andere talen dan het Standaardfrans dienen zich op Frans grondgebied aan te passen. Dit is ook op niet mis te verstane wijze verankerd in de Grondwet: 'La langue de la Republique est le français'. Met de 'Loi Bas-Lauriol' en de 'Loi Toubon' zijn er bovendien twee wetten in het leven geroepen die pogen het gebruik van het Frans te stimuleren en dat van andere talen, met name dat van het Engels, te beteugelen.

In 1975 wordt 'La Loi Bas-Lauriol' aangenomen. Deze wet betreft de verplichting dat alle publieke boodschappen in de Franse taal zijn opgesteld. In 1994 wordt er een wet vastgelegd die de naam draagt van de toenmalig minister van Cultuur: 'La Loi Toubon' verplicht het gebruik van Frans in openlijk toegankelijke teksten. De verplichting behelst een breed scala aan teksten, variërend van wetteksten tot gebruiksaanwijzingen en bijsluiters.

Een en ander in samenhang bezien lijkt het beleid op Franstalige bodem (Frankrijk en Wallonië) veel minder ruimte voor het Engels te laten dan het beleid op Nederlandstalige bodem (Nederland en Vlaanderen).

1.1.3 Taalpurisme

Hoewel hun rol niet gemarginaliseerd mag worden, is taalbeleid niet enkel een aangelegenheid voor binnenlandse overheden. Ook organen die zich niet op overheidsniveau bevinden, instituties

en zelfs individuen kunnen actoren van taalbeleid zijn. Voortbordurend op Haugen (1959) verwijst Cooper (1989) naar taalplanning als voorbereidende fase voor beleid, en omschrijft deze fase als 'elke moedwillige poging om het taalgedrag van anderen te beïnvloeden'.

Met name de zogenoemde taalpuristen laten zich gelden als actoren van taalbeleid; ze heten bijzonder strijdlustig te zijn in hun streven de eigen taal zo veel mogelijk te vrijwaren van vreemde invloeden. De hedendaagse opmars van het Engels stuit hen tegen de borst uit vrees dat de eigen taal hierdoor aanmerkelijk aan belang inlevert. Het doemscenario voor de taalpurist bestaat eruit dat de eigen taal op de lange duur helemaal wordt overgenomen door een vreemde taal. Lijnrecht tegenover de puristen staan zij die stellen dat het overnemen van vreemde woorden niet als een verarming, maar juist als een verrijking voor de eigen taal dient te worden beschouwd, en dat het overnemen van vreemde woorden juist extra kleur en een eigentijds karakter aan de taal geeft. Weer anderen zweven tussen deze twee uitgesproken stellingnamen.

Zowel in het Nederlandse als het Franse taalgebied reageert het merendeel van de taalgemeenschap gematigd op de opkomst van het Engelse leenwoord. Dat het evenmin toch gaat om een hedendaags thema dat op veel maatschappelijke aandacht mag rekenen, blijkt wel uit het forse aantal organisaties dat zich op dit vlak laat gelden.

Deze tendens is allerminst nieuw. Waar talen van buitenaf beïnvloed worden, zijn er altijd leden van de gemeenschap die de invloed een halt willen toeroepen. Toen het Frans in de vroege Renaissance overspoeld werd door Italiaanse woorden, kwamen veel leden van deze taalgemeenschap in het verzet. Op soortgelijke wijzen verzetten leden van het Nederlandse taalgebied zich in de zestiende eeuw tegen de sterke invloed van het Frans en het Latijn. Ook nu het Engels een sterke invloed uitoefent op de talen van het Europese vasteland, gaan er zowel in het Nederlandse als in het Franse taalgebied stemmen op om deze invloed aan banden te leggen.

1.1.4 Reacties uit het Nederlands taalgebied

Engels als taal

In het Nederlandse taalgebied reageert men verdeeld over de opkomst van het Engels als taal. De meeste moedertaalsprekers van het Nederlands zien het Engels absoluut niet als een bedreiging. (De Bot & Weltens, 1997). Er lijkt ook weinig aanleiding te zijn voor angst; het Nederlands is sterker dan veel mensen denken (Van de Craen, 2007). De Nederlandse taal bezet met 21,7 miljoen gebruikers de tweeënveertigste positie op de wereldranglijst van talen naar het aantal moedertaalsprekers. In geografisch opzicht zijn zij verspreid over 12 verschillende landen,

waaronder Nederland, België, de voormalige Nederlandse kolonies en enkele wereldwijd verspreide kleine gemeenschappen¹. Ook zijn belangrijke voorwaarden voor het voortbestaan van de taal ruimschoots aanwezig: in Nederland en Vlaanderen is het Nederlands op terreinen als bestuur, rechtspraak, onderwijs en media met afstand de meest gebruikte taal. Zolang de moedertaal op terreinen als deze voldoende vertegenwoordigd is, bestaat er niet veel reden zich zorgen te maken. Met name het onderwijs is een cruciaal terrein voor behoud van de moedertaal. Met betrekking hiertoe zag Stroop (1993) pas aanleiding tot bezorgdheid als het Engels als voertaal in peuterspeelzalen ingevoerd zou worden. Het valt nog te bezien of het zover komt, maar een eerste stap lijkt al gezet: er bestaan inmiddels cursussen waarin Nederlandstalige peuters spelenderwijs Engels kunnen leren.

Engels als bron van leenwoorden

Hoewel Booij (2001) stelt dat ook losse Engelse woorden in Nederland in het algemeen niet als bedreiging worden gezien, bestaan er in het Nederlands taalgebied toch enkele organisaties die zich weren tegen onnodig gebruik van Engelse woorden, een drang die wordt bestempeld met termen als 'Engelse ziekte' of 'Anglomanie'. Partijen als de Stichting Nederlands, de Bond Tegen Leenwoorden en de Stichting Taalverdediging roepen taalgebruikers op hun drang naar het gebruik van Engelse woorden te beteugelen.

Hoewel veel van deze partijen zich bezighouden met taalgebruik in het algemeen, is het accent de laatste jaren steeds nadrukkelijker op het Engelse leenwoord komen te liggen. Op hun websites suggereren de meeste partijen Nederlandstalige alternatieven voor veelgebruikte Engelse leenwoorden. Overigens is de ene partij hier radicaler in dan de andere. Zo keurt de Stichting Nederlands het gebruik van reeds lang ingeburgerde leenwoorden als 'flat', 'racket' en 'lift' goed, terwijl de Bond Tegen Leenwoorden liever 'lagenhuis', 'slagnet' en 'hijser' ziet. De Stichting Taalverdediging lijkt nog duidelijker aan te sturen op directe, ingrijpende actie: 'Als we niets doen gaat het mis'.

1.1.5 Reacties uit het Frans taalgebied

Engels als taal

Ook in het Franse taalgebied maken de meeste moedertaalsprekers zich niet al te grote zorgen over het toenemend gebruik van Engels als taal (De Bot et al., 2000). Het Frans als taal weet zich dan ook sterk; het bezet met 67,8 miljoen gebruikers de zestiende positie op de wereldranglijst van talen naar het aantal moedertaalsprekers, die bovendien over maar liefst 60 verschillende

¹ Naar online gegevens van Ethnologue, geraadpleegd op 27 juni 2010

landen zijn verspreid. Het gaat naast Frankrijk en Wallonië om grote delen van Afrika, Zuidoost-Azië en Frans Polynesië². En ook voor de Franse taalgemeenschap zijn - althans in Frankrijk en Wallonië - de voorwaarden voor taalbehoud overdadig: het Frans is de standaard voertaal in bestuur, rechtspraak, onderwijs en media. Bovendien weet de taalgemeenschap zich gesteund door overheden die er middels wetgeving en diverse instituties voor ijveren gebruik van het Frans te stimuleren en dat van om het even welke andere taal te ontmoedigen.

Engels als bron van leenwoorden

Met betrekking tot Engelse leenwoorden stelden De Bot et al. (2000) in het Franse taalgebied een soortgelijke houding vast als tegen het Engels als taal: de meeste leden van de taalgemeenschap zien de opkomst van het Engelse leenwoord niet als een bedreiging voor hun moedertaal.

Toch zijn ook in het Franse taalgebied leden actief die het gebruik van vreemde woorden trachten te weren. Sinds halverwege de twintigste eeuw richt dit streven zich uitdrukkelijk op het Engelse leenwoord. Étiemble (1964) veroordeelde het onnodig gebruik van Engelse termen en noemde het gebruik hiervan snobistisch (Thody, 1995). In navolging van Étiemble werd dit fenomeen door verschillende leden van de Franse taalgemeenschap belicht. Met name de publicaties van Walter (1998, 2001) verdienen in dezen vermelding.

Naast individuele inspanningen bestaan er ook enkele georganiseerde groeperingen die beogen taalgebruik te reguleren. Zo werd in 1984 de 'Actions pour promouvoir le français des affaires' (APFA) opgericht, met als doel specifiek in de zakenwereld Engelse leenwoorden te vervangen door Franse equivalenten (Zanola, 2008). Niet naar domein gespecialiseerd kent het Franse taalgebied ook de 'Académie Française' en de 'Francophonie'. Deze organisaties hebben - in tegenstelling tot de meeste Nederlandse organisaties - sterke banden met de overheid. De agenda van deze organisaties is dan ook wat algemener, en hoofdzakelijk gericht op de handhaving, promotie en verspreiding van het Frans. Hoewel men zich hier niet uitsluitend op richt, brengt dit streven wel als keerzijde met zich mee dat de pijlen ook op het Engelse leenwoord worden gericht. Het effect van deze verkapt taaldwang is hoogst twijfelachtig. Hoe vastberaden diverse overheden ook mogen ijveren voor het terugdringen van het Engelse woord, de reactie op straat toont aan dat taalgebruik zich niet zomaar laat sturen; maatregelen van overheidswege blijken in dezen slechts een beperkt effect te sorteren (Booij, 2001).

² Naar online gegevens van Ethnologue, geraadpleegd op 27 juni 2010

1.2 De casus België

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de situatie in België, die zich kenmerkt door een unieke co-existentie van meerdere taalgemeenschappen binnen één land. In de eerste plaats wordt er aandacht besteed aan de complexe staatkundige en maatschappelijke verhoudingen in België. Aan de hand van een historische schets worden deze vervolgens in een chronologisch raamwerk geplaatst.

1.2.1 België geïntroduceerd

Het België van vandaag de dag kenmerkt zich door een grote complexiteit waar het staatkundige en maatschappelijke verhoudingen betreft. Het gegeven dat nog geen 10,5 miljoen inwoners 3 officiële talen delen op een landoppervlakte van ruim 30.000 km², geeft een eerste inzicht in deze complexiteit³. Onder meer deze taalgerelateerde verdeeldheid heeft gezorgd voor een unieke structuur in de staatshuishouding. Met maar liefst vijf verschillende regeringen onder een federale regering is het niet eenvoudig de Belgische staatsvorm in een helder afgebakende categorie te scharen. België is gesticht als eenheidsstaat, maar na een vijftal staatsvormingen veranderd in een federale monarchie, bestaande uit drie naar taal verschillende Gemeenschappen en drie naar grondgebied verschillende Gewesten onder een overkoepelende centrale regering

Gemeenschappen zijn voor leden van de betreffende Gemeenschap verantwoordelijk voor zaken als onderwijs, media, cultuur, taal(gebruik) en welzijn. Er bestaat een Nederlandstalige, een Franstalige en een Duitstalige Gemeenschap. De Nederlandstalige en Franstalige Gemeenschap omvatten respectievelijk grofweg 60% en 40% van het totale inwonertal. Het inwonertal van de Duitstalige Gemeenschap is te verwaarlozen. De Gewesten dragen op het eigen grondgebied de verantwoordelijkheid voor zaken als werkgelegenheid, ruimtelijke ordening en milieu. Er bestaat een Vlaams, een Waals en een Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Duitstalige Gemeenschap valt onder het Waals Gewest. Alle Gemeenschappen en Gewesten hebben eigen deelregeringen, parlementen en administraties. Hoewel ze in beginsel afhankelijk zijn van de federale overheid, hebben zowel de Gemeenschappen als de Gewesten een betrekkelijk ruime onafhankelijkheid op hun beleidsterreinen en grondgebieden.

De Nederlandstalige Gemeenschap overlapt het Vlaams Gewest, de Franstalige Gemeenschap het Waals Gewest. Deze Gewesten bestrijken zodoende relatief eentalige territoria en vormen binnen het federale België de deelstaten Vlaanderen en Wallonië. In deze opzet zijn de deelstaten via de overkoepelende federale overheid nog steeds van elkaar afhankelijk.

³ Naar online gegevens van het CIA Factbook en Ethnologue, geraadpleegd op 15 mei 2010

De keuzes tussen regionale en nationale belangen, die vaak lijnrecht tegenover elkaar staan, werken de stoeve onderlinge verstandhouding en de polarisatie tussen de Gemeenschappen in de hand. Deze stoeve verstandhouding tussen de Vlaamse en Waalse Gemeenschap staat te boek als 'communautaire spanningen'. De kern van deze communautaire spanningen speelt zich af langs de taalgrens tussen Vlaanderen en Wallonië, een grens die eveneens deel is van de scheidslijn tussen de oude Germaanse en Romaanse culturen op het Europese vasteland.

De oude culturele sporen zijn in België door jarenlang samenleven grotendeels uitgewist. Hoewel er ongetwijfeld verschillen bestaan, zijn de culturele overeenkomsten tussen Vlamingen en Walen talrijker dan vaak aangenomen wordt. Dat neemt niet weg dat één aanzienlijk onderdeel van de cultuur sterk verschilt: de taal. Juist dit taalverschil slaat een diepe culturele kloof die niet eenvoudig te dichten lijkt; het gaat tenslotte om sterk verschillende talen. Bovendien ontbreekt het aan beide zijden vaak aan kennis of wil om elkaars talen te spreken.

In taalkundig opzicht beschouwt dit onderzoek Vlamingen als Nederlandstalig en Walen als Franstalig. Het Nederlands van Vlamingen is een subvariëteit van het Standaardnederlands, het Frans van Walen een subvariëteit van het Standaardfrans. Hoewel Vlamingen hun taal zelf vaak als 'Vlaams' aanduiden, is dit strikt genomen onjuist; het Vlaams als zelfstandige taal bestaat niet. Het is een verzameling van uiteenlopende dialecten die onder het Nederlands valt, op soortgelijke wijze als het 'Gronings' of het 'Achterhoeks'. Het Waals is wel een zelfstandige taal, maar wordt bijna niet meer gebruikt. Bovendien spreken alle Waalstaligen normaliter Frans. De term 'Franstaligen' slaat op Walen en Franstalige inwoners van Brussel. Omdat laatstgenoemden strikt genomen geen Walen zijn, wordt de aanduiding 'Franstaligen' in dit onderzoek nergens gebruikt als verwijzing naar Walen.

Omwille van de duidelijkheid zullen deelstaten, hun inwoners en afleidingen daarvan in dit onderzoek stelselmatig worden aangeduid met 'Vlaanderen', 'Vlamingen' en 'Vlaams', 'Wallonië', 'Walen' en 'Waals'. De bijbehorende talen worden steeds 'Nederlands' respectievelijk 'Frans' genoemd. Verder richt dit onderzoek zich binnen het Belgische grondgebied enkel op de verhoudingen tussen Nederlandstalig Vlaanderen en Franstalig Wallonië als twee federale deelstaten binnen één natie.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Duitstalige Gemeenschap hebben een status aparte. Brussel is niet alleen als multiculturele metropool een smeltkroes van uiteenlopende culturen, het heeft ook - zowel staatkundig als geografisch gezien - een uitzonderlijke positie. De stad is tegelijkertijd ingesloten door de deelstaat Vlaanderen, hoofdstad van België, hoofdstad van zowel de Nederlandstalige als de Franstalige Gemeenschap, en de politieke spil van de Europese Unie. Het zou te ver voeren in dit kader ook de situatie in de stad Brussel zelf te behandelen. Ook de Duitstalige Gemeenschap wordt in het kader van dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Hoewel het belang van de Duitstalige Oostkantons hier niet genegeerd

moet worden, speelt deze Gemeenschap vanwege de perifere ligging, het beperkte inwonertal en de geringe inmenging in de communautaire spanningen slechts een marginale rol.

1.2.2 België: het unitaire bestel achterhaald

De hedendaagse situatie in België is uniek in die zin dat Nederlandstalige Vlamingen en Franstalige Walen als twee geografisch, taalkundig en in zekere zin ook cultureel gescheiden groepen twee deelstaten in één land bevolken. Hoewel dit een duidelijk afgebakende casus is, moeten de verschijnselen die hierin aan het werk zijn gezien worden tegen de achtergrond van een groter geheel. Waar mensen met elkaar leven, is er interactie. Hoewel die interactie in tal van vormen kan plaatsvinden, is ze toch het meest prominent aanwezig in de vorm van gesproken taal. In die zin is taal het maatschappelijk construct par excellence. Individuen en groepen in de maatschappij ontlenen hun identiteit voor een groot gedeelte aan taal. De taal maakt individuen tot wie ze zijn, maakt bepaalde groepen mensen tot één geheel. Er is sprake van een wisselwerking: identiteit vormt cultuur en taal, cultuur en taal vormen identiteit. Niet zelden leven gemeenschappen op gespannen voet met elkaar. Niet zelden ook spelen cultuur en taal een belangrijke rol in dat spanningsveld. Wereldwijd zijn daar tal van gevallen van aan te wijzen, maar het is niet eens nodig hiervoor ver van huis te gaan: de situatie in België is een markant voorbeeld van talen en identiteiten in een onderling dynamisch krachtenspel, waarin verschillende belangen steeds om voorrang strijden.

Er gaat haast geen dag voorbij of de Belgische en - in mindere mate - internationale media berichten over het voortbestaan van België als één natie. Dit is allerminst een nieuw verschijnsel: vanaf het ontstaan van België zijn - zij het met wisselende overtuiging - vraagtekens geplaatst bij de overlevingskansen van het verdeelde land. Tot op de dag van vandaag is dat debat in alle geledingen van de maatschappij springlevend. Het is ook een debat met twee volstrekt tegengestelde keerzijdes. Omdat deze haaks op elkaar staan, zit 'de Belg' - zowel aan Vlaamse als aan Waalse zijde - met enige regelmaat in een onmogelijke spagaat waar het gaat om het kiezen tussen het regionale en het landsbelang. Zij die onvoorwaardelijke eenheid van het land voorstaan worden 'belgicisten' genoemd, en zijn in Wallonië vele malen talrijker dan in Vlaanderen. De nationalistische pleitbezorgers voor een verregaande onafhankelijkheid tussen Vlaanderen en Wallonië, zijn juist in Vlaanderen sterker vertegenwoordigd.

Een recente manifestatie van de tegenstellingen in België is te vinden in de val van de regering Leterme (22 april 2010) en de uitslag van de daaropvolgende federale verkiezingen (13 juni 2010). Aan Vlaamse zijde ging een krappe 28% van de stemmen naar de Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA), een partij met een sterk nationalistische inslag die vooral ijvert voor verruiming

van de Vlaamse en Waalse autonomie in een confederaal model⁴. Aan Waalse zijde daarentegen werd met ruim 37% van de stemmen massaal voor de Parti Socialiste (PS) gekozen, die werkgelegenheid en gezondheidszorg hoog op de agenda heeft staan. Deze partij is blijkens het verkiezingsprogramma⁵ wel bereid tot discussie over institutionele hervormingen, maar is voorsnog absoluut niet van plan het huidige federalisme vaarwel te zeggen.

Hoewel het politieke landschap in Vlaanderen en Wallonië vanzelfsprekend veel breder is, mag het toch als veelzeggend worden beschouwd dat twee qua gedachtegoed mijlenver van elkaar verwijderde partijen in verschillende landsdelen zoveel populariteit genieten. Een groter contrast is nauwelijks denkbaar. Dit gegeven doet ook de vraag rijzen of het huidige samenlevingsmodel nog wel houdbaar is.

Bart de Wever, voorman van de N-VA, liet hieromtrent in 'Trouw' van 8 april 2010 optekenen dat 'een permanente politieke crisis de normale toestand is geworden in België'. Met betrekking tot de gecompliceerde staatsstructuur meldt hij in hetzelfde artikel: 'België is het enige federale land ter wereld waar twee democratieën naast elkaar bestaan. Twee publieke opinies, naar taal verdeelde partijen en media, twee culturele mind sets. Na de landelijke verkiezingen worden de twee resultaten opgeteld. De verkozenen, die elkaar tijdens de campagne nooit ontmoet hebben, komen elkaar de volgende dag ineens tegen. Dan vragen ze elkaar: wie bent u?'⁶

Dat een volstrekt tegengestelde lezing ook mogelijk is, blijkt uit de jonge geschiedenis van België. Door de jaren heen vertoonde het bestel altijd barsten, toch bleef het steeds sterk genoeg om de binnenlandse tegenstellingen het hoofd te bieden. Met andere woorden: de door De Wever geschetste werkwijze mag omslachtig en onpraktisch klinken, het kan wel degelijk werken. Of het Belgisch federalisme in de huidige vorm inderdaad nog levensvatbaar is, zal moeten blijken. Bij het verschijnen van dit onderzoek bevinden politieke sleutelfiguren zich nog steeds in een impasse, en is het ondanks talloze pogingen nog steeds niet gekomen tot een werkbare oplossing die ieders tevredenheid kan wegdragen.

Hoe het België in de toekomst ook zal vergaan, vanuit historisch oogpunt lijkt maar één conclusie gerechtvaardigd: het oorspronkelijke unitaire bestel was niet stabiel genoeg om weerstand te bieden aan de regionale roep om afhankelijkheid. In minder dan 200 jaar verandert een unitair België in een federale staat met sterk autonome deelstaten die bovendien op gespannen voet

⁴ Naar het federale verkiezingsprogramma 2010 van de N-VA
http://www.n-va.be/files/default/nva_images/documenten/verkiezingsprogramma%20N-VA%202010.pdf

⁵ Naar het federale verkiezingsprogramma 2010 van de PS
http://issuu.com/donaldleclau/docs/programme_2010_version_finale

⁶ Naar een artikel in dagblad 'Trouw' van 8 april 2010
<http://www.trouw.nl/achtergrond/deverdieping/article3035462.ece>

met elkaar staan. Een historische schets kan een verhelderend inzicht verschaffen in die ontwikkeling.

1.2.3 Historisch intermezzo: een roerige geschiedenis

Vergeleken met veel omringende Europese landen, is België relatief jong. Het grondgebied dat we nu als België kennen had een kortstondig zelfstandig bestaan als de Verenigde Belgische Staten (1790), maar de verschillende graafschappen werden in het roerige Europa van tijdens en net na de Middeleeuwen meestentijds afwisselend door verschillende grootmachten geannexeerd. De laatste bezetting komt in 1815 ten einde, wanneer het Franse leger van Napoleon bij Waterloo verslagen wordt. Een jaar eerder werd met het Protocol van Londen overeengekomen dat het grondgebied van het huidige België samen met dat van Nederland en Luxemburg het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zou vormen. Als koning wordt de Nederlander Willem I aangesteld. De totstandkoming van dit Koninkrijk komt voor een groot gedeelte voor de rekening van de Engelsen; het was hen er alles aan gelegen om op het Europese vasteland een stevige buffer op te bouwen tegen Frankrijk en Duitsland.

Het Koninkrijk is geen lang leven beschoren; het houdt slechts tot 1830 stand. De aanleiding voor deze vroege ineenstorting moet vooral gezocht worden in de houding jegens het autoritaire regime van Willem I. Diens maatregelen op het gebied van taal en godsdienst zorgden met name op Belgisch grondgebied voor ontevredenheid. Meer in het bijzonder voerde hij in grote gebieden het Nederlands in als overheidstaal, en weigerde hij het katholicisme als staatsgodsdienst te erkennen. Willem I joeg hiermee de in België sterk vertegenwoordigde Franstalige elite en katholieken dusdanig tegen zich in het harnas, dat het in 1830 de Belgische Revolutie ontketende. Hierin weten Belgische opstandelingen zich in nog geen drie maanden tijd van het Nederlands gezag af te scheiden. In oktober 1830 wordt de onafhankelijkheid uitgeroepen, hoewel deze overigens pas in 1839 door Nederland erkend wordt.

Als koning van een onafhankelijk België werd Leopold von Saksen-Coburg aangesteld. Leopold I, geboren Duitser en Engels staatsburger, sprak Duits, Engels en Frans. Het Nederlands, de moedertaal van de meerderheid van zijn onderdanen, was hij niet machtig. De Vlaamse meerderheid van de bevolking zag hier niet zoveel kwaad in; wel vormde ook hier de protestante gezindheid van de vorst een bezwaarlijk punt.

Vanaf het ontstaan van België waarborgt de Grondwet taalvrijheid. Binnen de landsgrenzen was eenieder vrij in zijn of haar taalkeuze. In de praktijk echter bleef het Frans als prestigetaal van de bourgeoisie de enige voorkomende taal op terreinen als bestuur, recht, leger en onderwijs. Geheel in de geest van het toen heersende credo *'one language, one nation'* werd taal gezien als verenigende factor. Charles Rogier, een van de grondleggers van België en

meervoudig minister, liet er geen twijfel over bestaan welke taal die verenigende rol zou moeten invullen: 'La Belgique sera latine ou elle ne sera pas'. De ongelijke maatschappelijke kansen die de prestigieuze status van het Frans met zich meebracht, vormde voor enkele leden van de niet-Franse middenklasse aanleiding zich meer te gaan roeren. Zodoende komt in de jaren '30 van de negentiende eeuw de Vlaamse Beweging tot stand. De inspanningen van de Vlaamse Beweging resulteren in de loop van de late negentiende eeuw in een aantal Taalwetten. Voortaan konden Vlamingen in het Nederlands bediend worden op het gebied van rechtspraak (1873), bestuur (1878) en onderwijs (1883).

Ondanks de felle strijd van de Vlaamse Beweging dient het beeld van de spanningen in de negentiende eeuw ietwat genuanceerd te worden. De harmonie tussen de Vlamingen en Walen was in elk geval groter dan de inspanningen van de Vlaamse Beweging doen vermoeden. De inwoners van het jonge België waren - ongeacht hun moedertaal - op bepaalde punten verrassend eensgezind, met name waar het de houding ten opzichte van Nederland betrof. Vlaamse katholieken en Waalse liberalen hadden de toon gezet door de handen ineen te slaan in hun strijd tegen Willem I (Vandeweghe, 1996). De officiële leuze 'Eendracht maakt macht' verwijst dan ook naar deze verzoening tussen katholieken en liberalen. Ook uit latere symbolische cultuuruitingen uit de negentiende eeuw blijkt een tweetalige eensgezindheid: de eerste versie van de Belgische vlag was, bij wijze van provocatie ten opzichte van de Nederlanders, een exacte kopie van de Franse. Pas later is men met kleuren gaan variëren. Voor het volkslied geldt hetzelfde: oorspronkelijk was dit een kopie van de 'Marseillaise'. Niet veel later komt er een golf van liederen met nog meer uitgesproken passages, zoals 'de boom van de vrijheid kan niet bloeien onder Oranje', en dergelijke. Het lijkt er sterk op dat de twee taalgemeenschappen in deze periode werden verenigd door het bestaan van Nederland als gemeenschappelijke vijand. Ook de Vlaamse leeuw en de Waalse haan, twee sterk nationalistische symbolen, werden in die periode nog nergens gebruikt.

Wel kent het jonge België een aantal tegenstellingen, die echter pas in de twintigste eeuw echt boven komen drijven. Deze tegenstellingen, vaak getypeerd als breuklijnen, betreffen het sociaal-economische, religieuze en taalkundige vlak. Hier moet bij aangetekend worden dat dit niet uitsluitend voor België geldt. In elke maatschappij zijn er wel dergelijke tegenstellingen die de bevolking over verschillende stromingen verdelen; er is geen land zonder verschillen in zaken als financiële gesteldheid, kerkelijke gezindheid of politieke overtuiging. In veel landen bestaan ook taalkundige tegenstellingen.

Wat echter wel exclusief voor België geldt, is dat hier de taalkloof wel bijzonder grote proporties aan heeft genomen. Bovendien vielen de breuklijnen in België goeddeels samen, waardoor de som van de breuklijnen een versterkend effect uitoefende. Het noordelijke landsdeel was niet alleen hoofdzakelijk Nederlandstalig, de meeste inwoners waren ook relatief arm, sociaal achtergesteld, conservatief en katholiek. Het zuidelijke landsdeel daarentegen was niet

alleen hoofdzakelijk Franstalig, de meerderheid van de inwoners was relatief rijk, bekleedde goede sociale posities, was liberaal en protestant.

De breuklijnen vertonen al beginnende scheuren, als ze publiekelijk worden blootgelegd door politicus Jules Destrée, die in 1912 een brief laat publiceren met de alarmerende passage 'Sire, il n'y a pas de Belges'. Destrée verwijst in deze brief naar België als een kunstmatig samengestelde staat, bevolkt door twee totaal verschillende culturen (Treffers-Daller, 1993). Koning Albert I erkent de strekking van Destrées woorden.

Een eerste kwestie op de taalkundige breuklijn doet zich voor wanneer men in 1921 overstapt op het territorialiteitsbeginsel (Sinardet, 2008). Het principe van algehele tweetaligheid wordt overboord gezet, en het territorialiteitsbeginsel wordt ingevoerd als basis voor toekomstige wetgeving. Op basis van tienjaarlijkse talentellingen werd per gemeente bepaald welke taal of talen daar gesproken dienden te worden. De officiële taal van het individu is vanaf dan geen kwestie meer van eigen keuze, maar van het gebied waarin het individu zich bevindt. Met andere woorden: op Vlaamse bodem spreekt men Nederlands, op Waalse bodem Frans. Dit territorialiteitsprincipe brengt als belangrijkste implicatie met zich mee dat de scheiding tussen de landsdelen steeds zichtbaarder wordt. Huyse (2009): 'Vanaf dan ontwikkelen Vlaanderen en Wallonië zich steeds meer als twee homogene linguïstische territoria. Enkel Brussel en wat officieel tweetalige gemeenten rondom Brussel vormen hierop de uitzondering'.

Dat de invoering van het territorialiteitsprincipe zijn uitwerking niet heeft gemist, blijkt wanneer Amerikaanse geallieerden ruim twintig jaar later worden geconfronteerd met de binnenlandse tegenstellingen. Deze zijn zo duidelijk zichtbaar dat ze Franklin D. Roosevelt er in 1942 toe verleiden om, geheel in de geest van Destrée, ten overstaan van het Britse Oorlogskabinet te stellen dat:

'There are two communities in Belgium. One are called Walloons and they speak French, the others are called Flemings and they speak a kind of low Dutch. They can't live together. After the war, we should make two states, one known as Walloonie and one as Flamingia. What do you say to that?'

Direct na de Tweede Wereldoorlog ontstaan er twee haarden van onrust, die de opmaat vormen voor een aaneenschakeling van conflicten en staatsvormingen in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Ten eerste was er sterke verdeeldheid over een zaak die de geschiedenisboeken is ingegaan als 'de Koningskwestie'. In 1950 wordt er een referendum gehouden over de eventuele terugkeer van koning Leopold III, die na een breuk met de regering in ballingschap verkeerde. De uitslag van het referendum toonde een grote regionale verdeeldheid. De hoofdzakelijk koningsgezinde Vlamingen waren haast onverdeeld voor terugkeer, de meerderheid van de Walen stemde tegen.

Leopold keerde aanvankelijk terug, maar zag zich na hevige opstanden met dodelijke gevolgen in Wallonië toch genoodzaakt af te treden.

Een tweede haard van onrust, de Schoolstrijd, bereikt halverwege de jaren '50 een climax wanneer er een wetsvoorstel wordt ingediend dat tracht de macht van het katholieke onderwijs aan banden te leggen. Een groot deel van de Vlaamse bevolking wordt gemobiliseerd in de katholieke strijd tegen dit voorstel, terwijl de Walen zich uitdrukkelijker achter Leo Collard, Waals minister en indiener van het wetsvoorstel, schaarden (Haagdorens, 1984). Hoewel de Schoolstrijd uiteindelijk met een compromis de kop wordt ingedrukt, legde ze de verdeeldheid tussen Vlamingen en Walen op de ideologische breuklijn eens te meer bloot.

De verdeeldheid die de Koningskwestie en de Schoolstrijd aan het licht brachten, krijgt vanaf de jaren '60 een nieuwe dimensie wanneer er ingrijpende veranderingen plaatsvinden op de sociaal-economische breuklijn. De Waalse kolenmijnen, tot dan toe de economische spil van het land, verouderen en worden steeds minder winstgevend. Tegelijkertijd maken de Vlaamse havens een sterke bloeiperiode door. Er vindt een abrupte verschuiving van het economisch zwaartepunt plaats (Phalet & Swyngedouw, 2003).

Ook onder de veranderende economische omstandigheden gedurende de jaren '60 blijft het land verdeeld. Twee gebeurtenissen die in dat kader vermeld dienen te worden, zijn het wettelijk vastleggen van de Taalgrens in 1963 en de zogeheten Leuvense kwestie, die in 1968 een hoogtepunt bereikt.

Hoewel de taalgrens in België vanaf de vroegste geschiedenis daar is geweest, werd deze niet eerder dan in 1963 expliciet vastgelegd. Een eerste aanzet hiertoe was reeds gegeven met de invoering van het territorialiteitsbeginsel in 1921. Het streven naar wettelijke verankering van de taalgrens had in de eerste plaats een praktische inslag; men had vooral een vereenvoudiging van de staatshuishouding voor ogen. Het slagen van dat doel daargelaten, kende het streven een onbedoeld neveneffect in die zin dat het de binnenlandse polarisatie in de hand werkte. Sinds de invoering van de taalgrens hebben de onderhuidse spanningen een gezicht gekregen in de vorm van een lijfelijk aanwezige frontlinie tussen de twee taalgemeenschappen.

Amper vijf jaar later groeit een nieuwe kwestie uit tot een nationaal geschil. Twistpunt is de organisatie van de Katholieke Universiteit van Leuven. Deze herbergde een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling, ondanks het feit dat de universiteit naar de letter van de (taal)wet en de bijbehorende grens op Vlaams grondgebied lag. Dit bewerkstelligde aan Vlaamse zijde een groeiende roep om vernederlandsing van de universiteit, hetgeen in Leuven zelf gepaard ging met hevige confrontaties tussen Vlamingen en Walen. Daarop werd besloten de universiteit op basis van taal op te splitsen, en de Franstalige afdeling te huisvesten in de nieuw te ontwerpen stad Louvain-la-Neuve.

Toenmalig premier Gaston Eyskens restte niets anders dan vast te stellen dat een unitair

België onherroepelijk achterhaald is. Zijn woorden werden kracht bijgezet door het geleidelijk aan opsplitsen van nationale partijen in Vlaamse en Franstalige takken; vanaf dan kent België enkel regionale partijen. Volgens Huyse (2009) hebben deze opsplitsingen ervoor gezorgd dat de grensoverschrijdende contacten nog verder afnamen. Vlaanderen en Wallonië ontwikkelden zich steeds verder als twee relatief strikt eentalige gebieden binnen één land.

1.2.4 De staat op de schop

Al deze gebeurtenissen vormden de opmaat tot het doorvoeren van een staatshervorming in 1970 waarin de huidige Gewesten en Gemeenschappen in de grondverf werden gezet. Toch bleek een eenmalige staatshervorming niet afdoende; in een tijdsbestek van ruim 30 jaar werd het huidige België gestalte gegeven door nog een viertal aanvullende hervormingen, waarvan de meest recente in 2003 plaatsvond. Een nadere beschouwing van de vijf staatshervormingen (1970, 1980, 1989, 1992 en 2003) brengt twee tendensen aan het licht.

Een eerste tendens die steeds terugkeert, is het gegeven dat de hervormingen op elkaar voortborduren. Waar de eerste hervorming (1970) vooral een cultureel-taalkundige aangelegenheid was, bereikt men tien jaar later al het punt waarop autonome Gemeenschaps- en Gewestregeringen worden erkend. In de ogen van oud-premier Jean-Luc Dehaene is dit de eerste echte federale stap geweest. Ook de daarop volgende hervormingen brengen met zich mee dat de bevoegdheden voor de Gewesten en Gemeenschappen steeds verder worden verruimd; de stappen richting het federalisme werden - om de woorden van Dehaene te handhaven - steeds resoluter.

Ten tweede valt op dat de staatshervormingen steeds terugkeren. Blijkbaar is het nodig om met enige regelmaat de staatsstructuur drastisch op de schop te nemen. Dit doet de suggestie rijzen dat elke hervorming weliswaar een acuut probleem op lijkt te lossen, maar met die oplossing tegelijkertijd de kiem van nieuwe problemen zaait. Ook nu is er wellicht een nieuwe hervorming ophanden; er dient immers een oplossing gevonden te worden voor de even saillante als langslappende kwestie rond de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde (BHV). De kieskring BHV is de enige die verschillende Gewesten overlapt; het ligt deels in het Vlaams, en deels in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. BHV is in die zin zowel bindmiddel als splijtzwam. Enerzijds brengt deze structuur verschillende taalgemeenschappen bijeen in de lokale politieke arena, zoals dat ook voor de hervormingen het geval was. BHV wordt dan ook wel het 'laatste stukje echte België' genoemd. Anderzijds biedt deze structuur Franstalige kandidaten de mogelijkheid zich verkiesbaar te stellen in Nederlandstalige gemeenten, een mogelijkheid waar veel Vlamingen grondige bezwaren tegen aantekenen.

Het uitblijven van een oplossing in de kwestie BHV vormde de directe aanleiding voor de val van het kabinet-Leterme in april 2010, en lijkt vooralsnog eveneens een onoverkomelijk obstakel om tot een succesvol regeerakkoord te komen. De verschillende voorstellen hieromtrent lijken onverenigbaar.

Maar de impasse reikt verder dan alleen het politieke veld. Hoewel de communautaire spanningen en de kwestie BHV voor de Belgische burger niet de allerhoogste prioriteit hebben (Bouveroux & Huyse, 2009), is de discussie zeer levendig op menig internetforum, tegenwoordig het platform bij uitstek om publieke opinies uit te dragen. Websites van toonaangevende kranten kennen een overvloed aan publieke opinies die bepaald niet voor dubbele interpretatie vatbaar zijn, en die getuigen van wederzijds wantrouwen tussen de taalgemeenschappen. Aan Vlaamse zijde verwijt men de Walen er vooral van financieel misbruik te maken van de situatie, aan Waalse zijde beticht men de Vlamingen van onbereidwilligheid om België als één land te handhaven.

1.3 Het Engelse leenwoord in België

Noch de status en opmars van het Engels enerzijds, noch de situatie in België anderzijds zijn op zichzelf staande verschijnselen. Verschillende talen en hun gemeenschappen ontwikkelen zich immers constant deels aan de hand van elkaars invloed. Deze notie brengt met zich mee dat de situatie in België van invloed kan zijn op de mate waarin Engelse leenwoorden door kunnen dringen. Andersom beredeneerd kan het gebruik van Engelse leenwoorden de binnenlandse verhoudingen in België beïnvloeden. Vanuit de individuele taalgebruiker bekeken ten slotte, kan het al dan niet gebruiken van Engelse leenwoorden weerspiegelen hoe de taalgebruiker in kwestie zichzelf identificeert in verhouding tot de taalgemeenschap waar de gebruiker in kwestie deel van uitmaakt.

In dat licht bezien zijn de opmars van het Engels en de situatie in België twee mogelijk aan elkaar gerelateerde verschijnselen. Dit afstudeeronderzoek betreedt het raakvlak waarop beide verschijnselen elkaar ontmoeten.

In globale bewoordingen beoogt dit onderzoek meer licht te werpen op de wijze waarop conflicterende taalgemeenschappen (in casu Vlaanderen en Wallonië) door middel van een derde taal (in casu Engels) positie in het conflict kunnen innemen.

Meer specifiek beoogt dit werk de vraag te beantwoorden of Vlamingen en Walen minder snel geneigd zijn Engelse woorden te ontlenen dan Nederlanders en Fransen, en of een eventueel verschil in openheid jegens het Engels toe te schrijven is aan onderlinge spanningen tussen Vlaanderen en Wallonië.

Over veel facetten van het Engels als bron van ontleningen heeft zich al betrekkelijk veel wetenschappelijke literatuur opgestapeld. Ook de unieke co-existentie van taalgemeenschappen

in België heeft van oudsher op de belangstelling van verschillende wetenschappelijke disciplines mogen rekenen, niet in de laatste plaats van de sociolinguïstiek. De situatie is herhaaldelijk door verschillende auteurs als object van studie aangegrepen.

Tot op heden is er echter nog niet veel aandacht uitgegaan naar de combinatie van beide verschijnselen. Het Engels vindt steeds meer ingang in het Nederlandse en Franse taalgebied. Binnen de Belgische landsgrenzen is hierdoor een interessante driehoeksverhouding ontstaan. De ietwat bekoelde relatie tussen het Nederlands en het Frans is uitgebreid met het Engels als derde taal. Het is aan de Vlamingen en Walen, als beheerders van hun talen, te bepalen welke rol het Engelse leenwoord in deze verhouding inneemt, en hoe ver een eventuele inbreuk mag gaan. Meer specifiek hebben zij ieder voor zich de keuze zich wel of juist niet tot leenwoorden uit deze derde taal te wenden om hun eigen taal en identiteit vorm te geven. Met andere woorden: de vrije toegang tot het Engelse leenwoord biedt in een situatie van onderlinge taalgerelateerde spanningen een uitgelezen mogelijkheid de eigen identiteit en taal te profileren of juist af te zwakken.

De literatuur die omtrent deze thematiek voorhanden is, veronderstelt een relatie tussen de houding ten opzichte van een naastgelegen taal en taalgemeenschap enerzijds, en de manier waarop die houding door het eigen taalgebruik weerspiegeld wordt anderzijds. De vraag rest of en in hoeverre die weerspiegeling ook gestalte kan krijgen in de vorm van Engelse leenwoorden. Daartoe spitst Hoofdstuk 2 zich eerst vanuit een sociolinguïstisch perspectief toe op identiteit als onderliggende beweegredenen voor bepaald taalgebruik. Door zich vervolgens specifiek op het Engelse leenwoord in Vlaanderen en Wallonië te richten, beoogt dit onderzoek een zinnige bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke kennis op dit terrein.

2. Taalgemeenschappen, identiteit en de rol van het leenwoord

Dit hoofdstuk behandelt een ruim scala aan onderwerpen die alle voortkomen uit de begrippen taal en identiteit. In de eerste plaats wordt er in paragraaf 2.1 een theoretische achtergrond gegeven. Deze wordt nader uitgewerkt in paragraaf 2.2. Hier wordt ingegaan op taal, identiteit en het verband daartussen aan sich. Vervolgens wordt er gekeken naar talen en identiteiten in interactie, de frictie die dit op kan leveren, en de wijze waarop taalgemeenschappen op die frictie kunnen reageren. Daarnaast behandelt dit kader in paragraaf 2.3 verschillende facetten van woordontlening, waarbij speciale aandacht uitgaat naar de opkomst van het Engelse leenwoord in België, Nederland en Frankrijk. Paragraaf 2.4 ten slotte luidt het onderzoek in, en behandelt de geformuleerde onderzoeksvragen en hypotheses. Hierin wordt in vraag gesteld of het leenwoordgebruik van Vlamingen en Walen verschilt van dat van Nederlanders en Fransen, en of een eventueel verschil redelijkerwijs toegeschreven kan worden aan de dreiging die Vlamingen en Walen ten opzichte van elkaar ervaren. Ook komt hierin de verwachting aan de orde dat Nederlanders en Fransen meer geneigd zijn Engelse leenwoorden te gebruiken dan hun Belgische taalgenoten.

2.1 Theoretische achtergrond

Het theoretisch veld waarin deze materie zich afspeelt dient vooral te worden gezocht op het terrein dat in de taalkunde als taalcontact wordt aangeduid. Meer specifiek behelst het de wijze waarop mensen taal in kunnen zetten om hun identiteit uit te dragen, en instrumenten die mensen toe kunnen passen wanneer zij deze identiteit als bedreigd ervaren.

Om een en ander in een theoretisch voetlicht te plaatsen is het allereerst van belang aan te tekenen dat identiteit en taal niet los van elkaar zijn te bezien; identiteit en taal zijn twee nauw met elkaar verweven constructen. Groepsidentiteit - dat wil zeggen de gemeenschappelijk uitgedragen identiteit van een bepaalde sociale groep - wordt onder meer met behulp van taal vormgegeven. Ook taalgemeenschappen kennen als sociale groep een groepsidentiteit en ook binnen taalgemeenschappen is de verwantschap tussen taal en identiteit duidelijk waarneembaar. Een taalgemeenschap maakt als sociale groep de taal tot wat die is, terwijl de taal diezelfde groep weer vormt en bindt.

Daarnaast is een belangrijke aantekening dat talen en hun gemeenschappen leven; taalgemeenschappen zijn als sociale groepen continu aan verandering onderhevig. Leden van de sociale groep geven van binnenuit vorm aan de groep als geheel en bepalen zodoende het uiterlijk van de groep. Ook de taal is onderhevig aan invloeden van binnenuit; ze wordt constant van binnenuit verder ontwikkeld door leden van de taalgemeenschap. Misschien nog wel

belangrijker zijn de externe invloeden die het uiterlijk van de taalgemeenschap en haar taal sterk kunnen bepalen. Talen en taalgemeenschappen bevinden zich niet in een vacuüm; er is continu contact met andere talen en -gemeenschappen. Waar er contact is, is er invloed. Zeker in dit tijdperk van globalisering staat geen enkele taal op zich, en is haast geen enkele taal gevrijwaard van invloeden van buitenaf. Omgekeerd oefenen beïnvloede talen zelf ook invloed uit.

Onder werking van die wederzijdse invloed tussen talen zijn er verschillende uitkomsten denkbaar. In de praktijk echter keert steeds hetzelfde patroon terug: zwakkere taalgemeenschappen worden altijd onderworpen aan de invloed van de sterkere taalgemeenschappen. Zwakkere talen lijken op de lange termijn geen weerstand te kunnen bieden aan de aantrekkingskracht van de sterkere taal. Bij langdurig intensief contact kan er dan taalverschuiving ('language shift') optreden: leden van de zwakkere taalgemeenschap bedienen zich steeds meer van de sterke taal. Hierdoor wordt de zwakkere taal verdrongen ten faveure van de sterkere taal. Wanneer laatstgenoemde zoveel terrein heeft gewonnen dat de zwakkere taal niet meer levensvatbaar is, wordt deze 'dood' genoemd ('language death'). Het exacte verloop van dit proces is moeilijk te voorspellen, en wordt volgens de Ethnolinguistic Vitality Theory (Giles et al., 1977) bepaald door vele factoren, waarvan met name de kracht van de beïnvloede taalgemeenschap een belangrijke is.

Het Engels is het voorbeeld bij uitstek van een sterke taal, die wereldwijd steeds meer terrein wint. De keerzijde van de medaille is dat die terreinwinst geboekt wordt ten koste van andere talen. De opkomst van het Engels voltrekt zich in hoofdlijnen aan de hand van twee nauw verwante processen: ten eerste als voertaal in inter-gemeenschappelijke contacten, ten tweede als bron van ontleningen, die vervolgens binnen de eigen taalgemeenschap worden gebruikt.

Wanneer mensen uit verschillende taalgemeenschappen willen communiceren, wordt er normaliter voor de meest economische optie gekozen: een taal die alle gesprekspartners beheersen wordt als lingua franca gebruikt. Dit is een praktijk die al met de eerste taalgemeenschappen lijkt te zijn ontstaan. Alle talen kunnen in potentie de functie van lingua franca vervullen, maar begrijpelijkerwijs komen hiervoor in de eerste plaats de talen in aanmerking die een groot aantal sprekers gemeen hebben. In dat licht bezien is het niet verwonderlijk dat het Engels zo vaak in internationale contacten gebruikt wordt. Van Oostendorp (2002) echter kaart aan dat er zich een uitzonderlijke situatie heeft ontplooid: nog nooit eerder in de geschiedenis werd een taal door zoveel mensen in zoveel landen gesproken. Toch hoeft de opkomst van het Engels in internationale contacten niet verontrustend te zijn. Zolang het gaat om contacten buiten de eigen taalgemeenschap hoeft het Engels immers niet ver door te dringen in de eigen taal. De zakenman die hele werkdagen in het Engels onderhandelt, schakelt eenmaal thuis bij gezin of sportvereniging gewoon weer over op de eigen taal. Zo nu en dan kan daar een Engels woord bij zitten, toch zal de algehele strekking van hetgeen deze zakenman zegt normaal

gesproken in de eigen taal zijn vormgegeven.

Het zich bedienen van een vreemde taal voor contacten buiten de eigen taalgemeenschap is één, het overnemen van losse vreemde woorden in de eigen taal is een tweede vers, en een praktijk die eveneens sinds mensenheugenis voorkomt. In tegenstelling tot het gebruik van Engels in internationale contacten maakt de vreemde taal hier echt een intrede op een terrein dat daarvoor uitsluitend aan de eigen taal was voorbehouden.

Ook dit zogenaamde proces van woorden lenen en ontlenen is gemeengoed op de linguïstische marktplaats. In de loop van de eeuwen hebben talen allerlei losse woorden en formuleringen uit andere talen overgenomen. In dit proces wordt gesproken van (uitlenende) donortalen en (ontlenende) ontvangende talen. De gemeenschappelijke deler in dit proces is dat de donortalen voorafgaand aan of tijdens het lenen vaak een vooraanstaande positie innamen in een zeker domein. Te denken valt aan domeinen als handel, rechtspraak of krijgsmacht. De ontleende woorden zijn regelmatig afkomstig uit domeinen waarin de uitlenende taalgemeenschappen een dominante positie bekleedden.

Niet geheel toevallig is in een aanzienlijk deel van de meeste Europese talen het linguïstische erfgoed van de Oude Grieken en Romeinen nog duidelijk zichtbaar. Taaldwang daargelaten, waren deze culturen op bepaalde momenten in de wereldgeschiedenis zo machtig, dat delen van de Oud-Griekse en Latijnse woordenschat zich ook op vreedzame wijze moeiteloos verspreidden over vele taalgemeenschappen. Leden van taalgemeenschappen die mee wilden in de vaart der volkeren, ontkwamen er niet aan woorden van deze machtige taalgemeenschappen over te nemen. Op soortgelijke wijze hebben in latere perioden woorden uit het Italiaans, het Frans en het Duits hun weg gevonden naar andere talen.

Echter, met name sinds de Tweede Wereldoorlog is deze positie voorbehouden aan Engelstalige landen, met in het bijzonder de Verenigde Staten van Amerika als grootmacht op economisch, technologisch en cultureel gebied.

2.2 Taal, identiteit en interactie

2.2.1 Identiteit

Door de jaren heen zijn talloze pogingen gedaan het begrip 'identiteit' in een alomvattende definitie te verwoorden. Tot op heden is het begrip echter zo veelzijdig gebleken, dat men nog niet is gekomen tot een sluitende definitie die ieders onvoorwaardelijke goedkeuring kan wegdragen. Het is in het kader van dit onderzoek niet absoluut noodzakelijk tot een werkbare definitie te komen, zolang de dynamiek en veelzijdigheid van 'identiteit' maar voldoende wordt erkend.

Identiteiten zijn erg dynamisch in die zin dat ze bijzonder vatbaar voor veranderingen zijn. Mensen zijn geneigd al naar gelang de omstandigheden bepaalde aspecten van hun identiteit te

benadrukken of juist af te zwakken. Deze neiging wordt gevoed door het natuurlijke streven naar een positief zelfbeeld (Tajfel & Turner, 1979).

Ten tweede zijn identiteiten lang niet altijd rechtlijnig. Elk individu kan tal van identiteiten in zich verenigen. Men is bijvoorbeeld man, Nederlander en katholiek, maar tegelijkertijd ook leraar, VVD-stemmer en gitarist. Identiteiten die in één persoon zijn verenigd, hoeven niet per definitie met elkaar te stroken.

2.2.2 Groepsidentiteit

Zoals verschillende identiteiten binnen het individu elkaar kunnen overlappen, zo ook kunnen identiteiten van verschillende individuen elkaar overlappen. Individuen kunnen op basis van die overlap in identiteit een sociale groep vormen. Het individuele lidmaatschap van de groep wordt sociale identiteit genoemd, de identiteit van de sociale groep als geheel wordt aangeduid als groepsidentiteit (Shadid, 2003).

Mensen zijn als gemeenschapsdieren van nature in sterke mate geneigd om zichzelf en de wereld om zich heen in groepen in te delen. Daarbij ontlenen mensen een niet te onderschatten deel van hun identiteit aan hun sociale identiteit, het behoren tot een of meer sociale groepen. Kenmerkend voor sociale groepen, en verantwoordelijk voor de onderlinge samenhang, is het gegeven dat de leden ervan een of meerdere eigenschappen gemeen hebben. De combinatie van die eigenschappen verwoorden de groepsidentiteit. Die eigenschappen kunnen in meer of mindere mate inherent zijn aan het diepste wezen van de groepsleden. Dat zorgt ervoor dat sociale groepen zeer hecht kunnen zijn.

Nationaliteit en taal zijn voorbeelden van eigenschappen die sterk samenhangen met het diepste wezen van de mens. Ze zijn in de regel veel nauwer met het individu verbonden dan andere eigenschappen die sociale groepen kunnen vormen, zoals beroep of muzieksmaak. In die zin raken bindende eigenschappen als nationaliteit en taal het diepste van het menselijk wezen. Niet voor niets wordt er door veel zich miskend voelende nationale groeperingen en taalgemeenschappen zo fel gestreden voor erkenning. In het verlengde hiervan ligt het gegeven dat ontkenning van een groeps-eigen nationaliteit of taal erg gevoelig ligt. Ter illustratie: toen kroonprinses Máxima Zorreguieta in 2007 de dynamiek van identiteit aan wilde stippen door het bestaan van 'de Nederlander' te ontkennen, leidde dat niet alleen tot forse imagoschade, maar ook tot een golf van verontwaardiging, die ongetwijfeld nooit zo fel was geweest, mocht het bestaan van een andere sociale groep ontkend zijn.

Net als nationaliteit is ook taal een sociale eigenschap die raakt aan het diepste wezen van de mens. Taal is vaak het ultieme symbool van groepsidentiteit (Myers-Scotton, 2006). Daarbij komt het feit dat de relatie tussen groepsidentiteit en taal een nog diepere laag kent.

Onder de oppervlakte is er een complexe wisselwerking waarbij groepsidentiteit en taal elkaar een gestalte geven, die pas in een later stadium boven komt drijven in een duidelijk waarneembaar medium: de taal zelf.

2.2.3 Taal, identiteit en intragemeenschappelijke interactie

In dat licht bezien is taal veel meer dan een middel om boodschappen over te brengen. Het is een uitermate geschikt middel om de individuele en groepsidentiteit vorm te geven. Groepscultuur staat of valt met de taal. Fukuyama (2005) gaat nog verder door te stellen dat een gemeenschappelijke taal een absolute voorwaarde is voor het ontstaan van een gemeenschappelijke cultuur. Ook Oomkes (1994) drukt zich in soortgelijke bewoordingen uit: 'communicatie is tegelijkertijd dé voorwaarde om tot een gemeenschappelijke cultuur te komen, alsook een onderdeel van die cultuur'.

De stellingen van Fukuyama en Oomkes daargelaten, is een gemeenschappelijke taal ongetwijfeld een belangrijke factor voor het bijhouden van de groepsidentiteit. In die zin fungeert taal als bindmiddel; als groepsidentiteit een bouwwerk is, is de gemeenschappelijke taal het cement dat het geheel een gezicht geeft en bij elkaar moet houden. Omdat taal en identiteit echter continu door alle groepsleden samen steeds opnieuw wordt gemaakt, zijn ze niet zo statisch als cement en gebouwen. Om de metafoor voort te zetten: het cement (de taal) blijft altijd vloeibaar en aan verandering onderhevig, zodat ook het gehele bouwwerk (de groepsidentiteit) er steeds anders uitziet.

Talen kennen vele manieren om een en dezelfde boodschap over te brengen. Verschillende gebruikers van dezelfde taal kunnen hun boodschap – al naar gelang de omstandigheden – dan ook in oneindig veel verschillende talige vormen gieten. Te denken valt aan situationele omstandigheden, die in de regel samenhangen met tijd, ruimte en modaliteit: een simpele spoedbestelling per telefoon klinkt anders dan een uitgebreide lezing in een aula. Belangrijker en interessanter in het kader van dit onderzoek zijn echter relationele omstandigheden, zoals de statusverschillen tussen de gesprekspartners, of de mate waarin de gesprekspartners zich met elkaar en de gehele gemeenschap (willen) associëren. Meestal wordt de talige vorm van de boodschap bepaald door een combinatie van situationele en relationele factoren.

Vanuit het individu bezien betekent die dynamiek van taal en identiteit dat deze naar eigen goeddunken kunnen worden ingezet om de individuele positie binnen de eigen groep vast te stellen. Omdat deze positie altijd in relatie staat tot andere groepsleden, is deze het best zichtbaar tijdens interactie met laatstgenoemden. Met name het gesproken woord biedt voor het individu uitgelezen mogelijkheden om uit te drukken hoe hij of zij zichzelf ziet in verhouding tot de

grotere gemeenschap. Specifiek met betrekking tot de vraag hoe het individu zichzelf ten opzichte van de sociale groep verhoudt, heeft Myers-Scotton (2006) het over 'social work' dat taal kan verrichten. Taal is niet alleen een instrument voor het uitdragen van individuele identiteit, maar ook voor het uitdragen van sociale identiteit.

Ook Giles heeft deze thematiek met de Communication Accommodation Theory inzichtelijk gemaakt. Volgens Giles (1991) stelt taal leden van een taalgemeenschap in staat hun positie in die gemeenschap uit te dragen. Meer specifiek hebben taalgebruikers de middelen van convergentie en divergentie tot hun beschikking, om blijk te geven van hun verhouding ten opzichte van de gesprekspartner(s) en de gehele taalgemeenschap. Hierbij hoeft het niet per se te gaan om de feitelijke verhouding; belangrijker is de verhouding zoals de gesprekspartners in kwestie die waarnemen.

Afhankelijk van deze verhouding passen gesprekspartners al dan niet bewust convergentie of divergentie toe. Wie de overeenkomsten met de gesprekspartner wil benadrukken of daar graag mee geassocieerd wil worden, zorgt ervoor dat het eigen taalgebruik aansluit op dat van de gesprekspartner. Men groeit als het ware naar elkaar toe (convergentie). Ook wie juist de verschillen wil benadrukken of niet met de gesprekspartner geassocieerd wil worden, zal dat in het taalgebruik laten blijken. Men zorgt ervoor dat het eigen taalgebruik afwijkt van dat van de gesprekspartner; men groeit als het ware uit elkaar (divergentie). Convergentie en divergentie worden vaker onbewust dan bewust toegepast (Myers-Scotton, 2006).

Convergentie en divergentie kunnen vele vormen aannemen; taalgebruikers kunnen putten uit een breed arsenaal waar woordkeuze en uitspraak een belangrijk deel van uitmaken. Wie expertise op een bepaald vakgebied wil uitdragen kiest woorden die kenmerkend zijn voor dat bewuste vakgebied. Wie regionale identiteit wil uitdragen, doet dat doeltreffend door het dialect of accent van de bewuste regio te gebruiken.

De middelen van convergentie en divergentie hangen deels samen met het Markedness Model (Myers-Scotton, 1993; 1998). Dit model gaat er van uit dat de taalgebruiker over een breed repertoire aan keuzes beschikt waarvan sommige - gegeven een bepaalde interactie - wel 'behoorlijk' of 'conform de verwachtingen' zijn, en andere keuzes niet. Wanneer een taalgebruiker zich uitdrukt op een wijze die aansluit bij de verwachtingen, is zijn of haar uiting 'ongemarkeerd'. Uit een taalgebruiker zich echter niet conform deze verwachtingen, dan is zijn of haar uiting 'gemarkeerd'. Met ongemarkeerde uitingen aanvaardt de taalgebruiker de eigen sociale positie ten opzichte van de gesprekspartner(s) en de omringende taalgemeenschap, met gemarkeerde uitingen wordt geprobeerd deze positie aan te vechten. Gemarkeerde en ongemarkeerde uitingen verrichten zo gezien 'social work', op soortgelijke wijze als convergentie en divergentie. Ook het gebruik van Engelse leenwoorden kan, afhankelijk van de situatie, al dan niet gemarkeerd zijn en social work verrichten.

2.2.4 Taal, identiteit en intergemeenschappelijke interactie

Talen leven. Ze worden geboren, groeien, veranderen, en sterven uiteindelijk. Zoals alle levende organismen komen ook talen met elkaar in aanraking, en zijn ook talen en hun gemeenschappen onderworpen aan het principe van 'survival of the fittest'.

Een belangrijke opmerking in dezen is dat gehele talen elkaar beïnvloeden en elkaar zo doen veranderen. Talen bepalen zodoende deels de levensloop van andere talen. Dit proces kan zich in verschillende gradaties van geleidelijkheid voltrekken. Een zeer abrupte vorm doet zich voor wanneer een taalgemeenschap al dan niet onder dwang opeens van taal verandert. Meestal echter verloopt het proces geleidelijker: een vreemde taal vat post in een bepaalde taalgemeenschap, wint in die gemeenschap steeds meer terrein ten koste van de oorspronkelijke taal ('language shift'), en vervangt laatstgenoemde uiteindelijk volledig ('language death').

Een en ander wordt zeer uitgebreid behandeld in de Ethnolinguistic Vitality Theory (Giles et al., 1977). In dit discours wordt de eigen (taal)gemeenschap gebruikelijk aangeduid als 'ingroup', andere (taal)gemeenschappen worden 'outgroups' genoemd.

Taalgebruikers die lidmaatschap van de ingroup uit willen dragen, laten hun taalgebruik aansluiten op dat van de ingroup, dat wil zeggen de eigen taalgemeenschap. Taalgebruikers die zich daarentegen als lid van de outgroup willen profileren, zullen ook hun taalgebruik daarop aanpassen; men meet zich de taal van de outgroup aan. Hierbij moet nadrukkelijk aangetekend worden dat dit niet hetzelfde is als convergentie en divergentie; het gaat hier om daadwerkelijk verschillende talen en taalgemeenschappen.

In hoeverre taalgebruikers lidmaatschap van de ingroup dan wel een outgroup uit willen dragen, is afhankelijk van de aantrekkingskracht van de outgroup enerzijds, en de loyaliteit ten opzichte van de ingroup anderzijds. Wel beschouwd zijn deze aantrekkingskracht van de outgroup en loyaliteit jegens de ingroup grotendeels te herleiden tot sociaal-economische motieven.

Aantrekkingskracht van de outgroup

Sommige taalgemeenschappen waar men niet zelf deel van uitmaakt (outgroups) zijn aantrekkelijker dan andere. Deze aantrekkingskracht heeft bijna altijd te maken met de persoonlijke sociaal-economische mogelijkheden die toegang tot de outgroup biedt. Wie vrijwillig een taal leert, zal dat in de regel doen vanuit de verwachting er in de toekomst op een of andere manier voordeel uit te halen; zelden zal iemand lang volhouden een taal 'voor de lol' te leren.

Het te behalen voordeel bestaat regelmatig uit persoonlijk economisch gewin. Men leert bijvoorbeeld talen om de kansen op de arbeidsmarkt te vergroten, of met de intentie zich ooit in de gemeenschap van de te leren taal te vestigen. Ook zo willen middelbare scholen hun scholieren een zo gunstig mogelijke startpositie op de arbeidsmarkt geven, en onderwijzen hen

daarom talen die hierbij van pas komen, dat wil zeggen naast Engels een keuze uit enkele andere grote talen als het Duits, Frans of Spaans. Talen als het Zweeds of Hongaars worden normaliter niet in het lespakket opgenomen omdat leerlingen daar 'minder aan hebben'. Onder normale omstandigheden zijn deze talen voor de leerling minder waardevol in die zin dat ze relatief geringe sociaal-economische mogelijkheden bieden.

In dat licht bezien vertegenwoordigen talen een zekere marktwaarde. De talen van de wereld zijn als het ware uitgestald op een wereldwijde linguïstische marktplaats. Geheel in lijn met de wetten van de economie zijn sommige goederen (talen) op die marktplaats meer gewild dan andere. Strikt genomen gaat het overigens niet om de talen an sich; het is onjuist te stellen dat er waardeverschillen bestaan tussen talen. In plaats daarvan gaat het om de waarde van de taalgemeenschap; waarde wordt op de linguïstische marktplaats vertegenwoordigd door het geheel van sprekers van de taal en hun kracht. Naarmate dit geheel machtiger is, biedt het meer mogelijkheden, stijgt de waarde van de taal, en groeit de aantrekkelijkheid ook tot dit geheel toe te treden. De Engelse taalgemeenschap is momenteel een zeer aantrekkelijke 'outgroup'. Van de Engelse taal gaat veel aantrekkingskracht uit; het is wereldwijd de ultieme taal voor opwaartse sociale mobiliteit.

Loyaliteit aan de ingroup

De wetten van de linguïstische marktplaats gelden voor alle talen. In beginsel zullen sterke, gewilde talen steeds verder doordringen in gemeenschappen van zwakkere, minder aantrekkelijke talen, en hun oorspronkelijke talen verdringen.

Gebruikers van de taal kunnen echter wel tot op zekere hoogte zelf bepalen hoe ver de vreemde taal mag binnendringen en zodoende invloed uitoefenen op de levensduur van hun eigen taal. Meer in het bijzonder noemen Lecompte en Meulemans (2004) zes terreinen van macht die van invloed zijn op de levensduur van talen:

1. Demografische macht van de gebruikers, zoals het aantal sprekers van de taal.
2. Geografische macht van de gebruikers, zoals de mondiale verspreiding van sprekers.
3. Economische macht van de gebruikers, zoals de positie die de taalgemeenschap in de wereldhandel inneemt.
4. Militaire macht van de gebruikers, zoals de mogelijkheden tot behoud of uitbreiding van het taalgebied
5. Politieke macht van de gebruikers, zoals de mogelijkheden tot het aangaan van verdragen met andere gemeenschappen.
6. Culturele macht van de gebruikers, zoals mogelijkheden tot overlevering middels boeken, radiozenders of films.

Lecompte en Meulemans (2004) tekenen hierbij wel aan dat macht op alle genoemde terreinen tegelijkertijd aanwezig moet zijn om een lange levensduur te garanderen. Maar ook macht op alle terreinen is niet altijd een garantie voor een succesvolle levensloop. Taalgemeenschappen met relatief geringe macht zullen op den duur toch terrein prijs moeten geven aan talen van sterkere taalgemeenschappen. Ook deze terreinen van macht die Lecompte en Meulemans (2004) aanhalen, zijn weer te herleiden tot sociaal-economische motieven en persoonlijk gewin voor de individuele taalgebruiker. Men is normaliter loyaler naar de ingroup naarmate men deze sterker waant.

Bovendien, meldt Booij (2001), is het aanleren van vreemde talen in sommige gevallen een absolute noodzaak. Met name kleine landen als Nederland zijn sterk afhankelijk van de internationale handel. In het verlengde daarvan ligt een cruciale rol weggelegd voor kennis van vreemde talen.

Toch kan loyaliteit jegens de ingroup ook verder voeren dan alleen sociaal-economische motieven. Ook leden van een zwakke taalgemeenschap als ingroup kennen trouw en trots. Hierdoor kunnen ze de eigen identiteit en taal resoluut aan blijven hangen, zonder dat het eigenbelang daarbij direct gediend is. Trouw en trots kunnen in het bijzonder opspelen wanneer leden van de ingroup zich bedreigd voelen door een of meerdere outgroups. Onder dergelijke waargenomen dreiging kan een taalgemeenschap - zoals de spreekwoordelijke kat in het nauw - bijzonder verrassend uit de hoek komen.

In meer concrete bewoordingen kunnen in het nauw gedrongen taalgemeenschappen de waargenomen dreiging op twee fronten bestrijden. Aan de ene kant kan men de taal van de ingroup aan belang laten winnen. Men gebruikt dan de eigen taal zo veel mogelijk, soms zelfs in situaties waarin dat ongepast is, zoals met leden van een outgroup die de taal van de ingroup niet machtig zijn. De keerzijde van deze medaille houdt in dat men kan proberen het belang van de outgroup-taal in te perken. Men laat zo weinig mogelijk ruimte voor de taal van de outgroup. Het wordt niet gewaardeerd als leden van de ingroup zich bedienen van de taal van de outgroup; men zou kunnen stellen dat deze letterlijk wordt doodgezwegen.

Wanneer de eigen nationale identiteit als bedreigd wordt ervaren, zal een vitale taalgemeenschap extra trouw de eigen taal aanhangen. Veel leden van de taalgemeenschap zullen hun identiteit uitdrukken door zo weinig mogelijk gebruik te maken van om het even welke vreemde taal. Vanwege de situatie in België is het aannemelijk dat de Vlamingen en Walen zich in zekere zin door elkaars gemeenschappen bedreigd voelen. Hieruit vloeit voort dat Vlamingen en Walen relatief loyaal zijn aan het Nederlands respectievelijk Frans, en – als keerzijde daarvan – relatief minder geneigd zijn zich te bedienen van een aantrekkelijke outgroup-taal als het Engels.

2.3 Ontleningen

In het voorgaande ging het hoofdzakelijk om volledige uitheemse talen die volledige oorspronkelijke talen verdringen. Een tweede, minder grootschalige manier waarop talen elkaar kunnen beïnvloeden voltrekt zich via zogeheten ontleningen. Het gaat om afzonderlijke talige elementen die een transfer ondergaan van een uitlenende taal naar een ontlende taal. Hoewel dit op het eerste gezicht minder ingrijpend mag lijken dan taalverschuiving, beschouwen veel puristen het lenen van andere taalgemeenschappen als het eerste stadium in het proces van taalverlies (Spolsky, 2004).

Wanneer verschillende taalgemeenschappen regelmatig met elkaar in contact komen, treedt door de bank genomen altijd hetzelfde patroon op: de gemeenschappen zullen woorden uit elkaars talen gaan overnemen. In dit verband wordt er gesproken van een ontlende taal (ontvangende taal) die woorden incorporeert uit een uitlenende taal (donortaal). In beginsel gaat het om een wederzijds proces, waarin de taalgemeenschappen en hun talen gelijkwaardig zijn. Toch slaat de balans normaal gesproken in een richting door die Myers-Scotton (2006) treffend omschrijft als *'one group does more taking, and – almost ironically – the group that takes the most is the one with less prestige in some vital public area, such as socio-economic status or political control'*. Ook Bouchard (1999) geeft aan dat er met name wordt geleend van 'rijke talen'; ook in het proces van woordontlening blijkt de eerder aangehaalde marktwaarde van talen een belangrijke factor te zijn.

2.3.1 Ontleningen ontleed

Parallel aan de rijzende status van de Engelse taalgemeenschap weet het Engels als taal ook steeds vaker ingang te vinden in andere talen. Er is sprake van een puur taalkundige invloed die zich in verschillende vormen kan laten gelden. Wanneer er sprake is van invloed vanuit de Engelse taal spreekt men - ongeacht de verschijningsvorm van die invloed - van anglicismen.

Taalkundige invloed laat zich vertalen in verschillende concrete vormen van ontlening. Om enige orde te scheppen in de verschillende verschijningsvormen waarin ontleningen zich kunnen manifesteren, wordt hier eerst een terminologisch intermezzo gegeven. Dit heeft als doel het specifieke verschijnsel 'leenwoord' een plaats te geven en nader af te bakenen.

Ontleningen kunnen op verschillende vlakken voorkomen. In de eerste plaats dient er een onderscheid te worden aangebracht tussen deze verschillende vlakken.

Ten eerste kan er sprake zijn van structurele ontleningen. Dit soort ontleningen betreffen syntactische, morfologische en fonologische elementen van de donortaal. Ontvangende talen incorporeren elementen betreffende zinsbouw, woordbouw, klank en uitspraak. Dergelijke

elementen zijn doorgaans betrekkelijk lastig in de ontvangende taal in te passen. Daarom vereisen structurele ontleningen intens contact tussen beide taalgemeenschappen; sprekers van de ontvangende taal moeten voldoende kennis hebben van het grammaticale systeem van de donortaal.

Ten tweede kan er sprake zijn van lexicale ontleningen. Het gaat daarbij om lexicale elementen (woorden of formuleringen) die van een donortaal naar een ontvangende taal gaan. Omdat deze elementen relatief soepel in ontvangende talen zijn in te passen, zijn lexicale ontleningen al mogelijk bij een lage contactinsiteit tussen donor- en ontvangende taal. Een ander belangrijk kenmerk is dat lexicale ontleningen veel beter zichtbaar zijn dan structurele ontleningen. Dit onderzoek laat structurele ontleningen verder buiten beschouwing, en beperkt zich tot lexicale ontleningen uit het Engels. Deze keuze is ingegeven door de verwachting dat taalgebruikers zich er doorgaans goed van bewust zijn lexicale ontleningen te gebruiken, terwijl dit bij structurele ontleningen doorgaans niet geldt.

Vertrekkend vanuit de ontvangende taal is binnen het lexicale vlak ook een ander perspectief mogelijk. Dit perspectief stelt de herkomst van woorden centraal. Van der Sijs (1996) zet uiteen dat de woordenschat van een taal op basis van herkomst is onder te verdelen in drie verschillende categorieën: erfwoorden, nieuwvormingen en ontleningen.

Erfwoorden behoren als het ware van oudsher tot de woordenschat van de taal, en verwijzen naar concepten uit de meest basale menselijke belevingswereld ('man', 'zon', 'eten'). De woordenschat van een taal kan worden uitgebreid met nieuwvormingen en leenwoorden. Nieuwvormingen ontstaan door afleidingen en samenstellingen van reeds bestaande woorden ('speel-tuin', 'dans-er', 'recycle-baar').

Daarnaast bestaat er een categorie van ontleningen, een verzamelnaam van drie onderling samenhangende taalkundige verschijnselen. Deze hebben gemeen dat ze een lexicale transfer behelzen van een donortaal naar een ontvangende taal. De categorie van ontleningen bestaat uit drie verschillende subcategorieën, te weten betekenisontlening, leenvertaling en leenwoorden.

In het geval van betekenisontlening beschikt de ontvangende taal al over het woord, maar neemt het de betekenis over die dat woord in de donortaal heeft. Op die wijze krijgt het Nederlandse 'familie' onder invloed van het Engelse 'family' steeds meer de betekenis van 'gezin', naast de oorspronkelijke betekenis. Betekenisontlening is een minder zichtbare interactie tussen talen (Van der Sijs, 1996).

Van leenvertaling is sprake wanneer een vreemd woord letterlijk naar de eigen taal wordt vertaald. Het schoolvoorbeeld van leenvertaling is het van oorsprong Engelse 'skyscraper', dat vele talen in een letterlijk vertaalde vorm hebben geleend: 'wolkenkrabber' (Nederlands), 'Wolkenkratzer' (Duits), 'gratte-ciel' (Frans), 'rascacielos' (Spaans).

Leenwoorden ten slotte zijn woorden uit een andere taal die direct zonder omhaal in de

eigen taal worden geïncorporeerd. Een bijzonder, nauw aan woordontlening verwant verschijnsel, doet zich voor wanneer taalgebruikers meerdere talen (codes) combineren binnen één uiting. Dit wordt aangeduid als code switching. De scheidslijn tussen leenwoorden en code switching is niet altijd even helder; het gaat om twee verschijnselen die zich op hetzelfde continuüm bevinden (Clyne, 2003).

Overigens is 'woordontlening' een aanduiding, die strikt genomen niet helemaal recht doet aan het proces waar het naar verwijst. Van 'lenen' in de gebruikelijke zin van het woord is immers geen sprake. De lener wacht niet op akkoord van de uitlener, en heeft geen enkele intentie om het geleende terug te geven. Volgens Bogaards (2008) zou dit in juridische termen 'diefstal' genoemd worden. Bogaards kwalificatie is in zoverre juist dat de lenende taalgemeenschap zonder akkoord iets neemt en vrij gebruik kan maken van hetgeen genomen is. Wat Bogaards (2008) echter niet noemt, is het feit dat ook de uitlenende taal vrij gebruik kan blijven maken van het woord. Met andere woorden: er is wel sprake van 'nemen', maar niet van 'afnemen'. Dit is inherent aan de aard van taal. Mensen kunnen zich vrijelijk bedienen van om het even welke taal, maar kunnen niet de unieke bezitters van een taal zijn. Hetzelfde geldt voor losse woorden. Ook losse woorden kennen geen unieke bezitters; iedereen is potentieel bezitter van om het even welk woord.

Hoewel de termen 'ontlening' en 'leenwoord' strikt genomen dus niet geheel rechtvaardig lijken, zijn ze wel zeer gangbaar. Dat deze manier van aanduiden gemeengoed is geworden, bewijst de terminologie die men in de ons omringende landen hanteert. Ook daar wordt de oorspronkelijke betekenis van 'lenen' gebruikt om het proces van woordontlening aan te duiden. Zo spreekt men het in het Engels van 'loan word' of 'lexical borrowing', in het Frans over 'mot d'emprunt' of 'emprunt lexical'. Ook in dit onderzoek zal er steeds van 'ontlening' en 'leenwoord' gesproken worden.

2.3.2 Leenwoorden

Myers-Scotton (2006) noemt twee universele kenmerken van leenwoorden. Een eerste universeel kenmerk betreft de taxonomie van leenwoorden: ontleningen kunnen altijd grofweg in twee categorieën ingedeeld worden. Myers-Scotton onderscheidt een categorie van 'core borrowings' (verder: kernontleningen) en een categorie van 'cultural borrowings' (verder: culturele ontleningen).

In het geval van kernontleningen dupliceren leenwoorden eigentaalse woorden. De ontvangende taal beschikt al over een eigen woord om het concept aan te duiden, maar leent toch een extra woord van de donortaal. Voorbeelden van Engelse kernontleningen in het Nederlands zijn 'screen', 'cap' en 'money'. Het Nederlands kende voor het lenen immers al

'scherm', 'pet' en 'geld' om exact dezelfde concepten aan te duiden.

Bij culturele ontleningen heeft de ontvangende taal nog geen eigentaals woord voor het aangeduide concept. De ontvangende taal leent daarom woorden uit de donortaal om die lexicale hiaten in de eigen woordenschat op te vullen. Voorbeelden van Engelse culturele ontleningen in het Nederlands zijn 'cowboy', 'computer' en 'airbag'. Toen deze concepten uit het Engelse taalgebied kwamen overgewaaid, bestonden ze in het Nederlands taalgebied nog niet. Overigens blijkt dit ontbreken van eigen woorden om nieuwe concepten mee aan te duiden voor taalpuristen een belangrijk criterium; het zorgt ervoor dat het verzet tegen culturele ontleningen doorgaans veel milder is dan het verzet tegen kernontleningen.

In de tweede plaats merkt Myers-Scotton op dat er bijna altijd sprake is van eenrichtingsverkeer. In beginsel leent de taal met minder prestige van de taal met meer prestige. Dit hangt samen met de ongelijke machtsverhouding tussen talen, een verschijnsel dat ook wel als asymmetrie wordt aangeduid.

Uitzonderingen treden normaliter alleen op wanneer de taal met meer prestige verwijzingen naar culturele concepten ontleent. Het gaat bij dit proces van culturele ontleningen om concepten die in de cultuur van de prestigieuzere taal (nog) niet voorkomen, maar wel in de cultuur van de minder prestigieuze taal. Op deze wijze zijn woorden uit erg bescheiden talen toch over de hele wereld verspreid, zij het vaak enigszins aangepast. Een greep uit de voorbeelden: 'iglo' uit de Inuit-taal Inuktitut, 'koala' uit de inmiddels uitgestorven Aboriginal-taal Dharuk en, recentelijk nog 'vuvuzela', dat waarschijnlijk uit een van de Zulu-talen afkomstig is.

Toen leden van andere taalgemeenschappen voor het eerst werden geconfronteerd met de concepten 'iglo', 'koala' en 'vuvuzela', bestonden deze nog niet in de eigen cultuur, en logischerwijs ontbrak het deze cultuur ook aan een eigentaals woord om de concepten mee aan te duiden. Daarom werd de lokale benaming overgenomen en ontpopte de minder prestigieuze taal zich als een bron van leenwoorden.

Ook Bogaards (2008) stelt een onderscheid vast tussen wat hij noemt noodzakelijke leenwoorden en overvloedige leenwoorden. Overvloedige leenwoorden corresponderen in de regel met kernontleningen, noodzakelijke leenwoorden met culturele ontleningen. Bogaards merkt daarbij op dat het gebruik van een leenwoord haast onvermijdelijk is wanneer het woord een culturele lading dekt die in de ontvangende taal simpelweg (nog) niet bestaat.

Leenwoorden duiden meestal direct waarneembare concepten aan. Dit verklaart waarom sommige woordsoorten meer geleend worden dan andere. Met name woorden uit de zogeheten open woordklassen blijken veel vatbaarder voor ontlening dan woorden uit de gesloten woordklassen. Onder de open woordklassen vallen inhoudswoorden zoals naamwoorden, werkwoorden, adjectieven en bijwoorden. Gesloten woordklassen betreffen functiewoorden. Dit zijn vooral grammaticale elementen die juist geen realia aanduiden.

2.3.3 Leenwoorden en de rol van verwantschap tussen talen

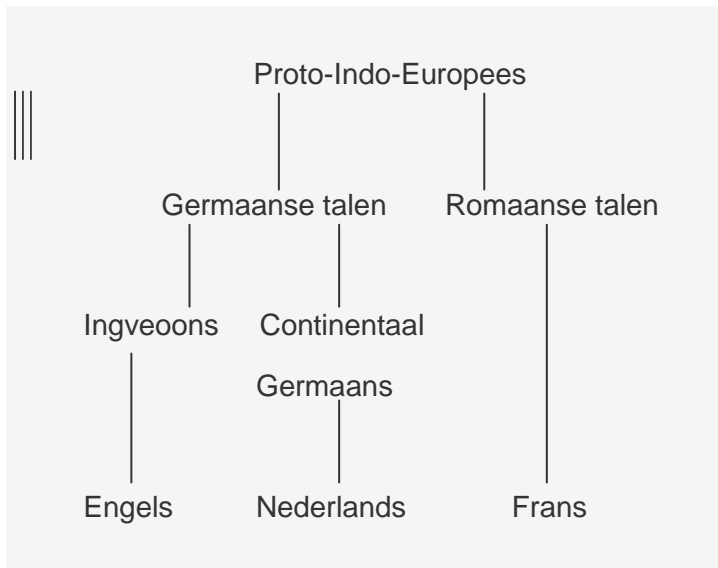
Een noemenswaardige suggestie is dat leenwoorden gemakkelijker in een ontvangende taal doordringen, naarmate deze dichter bij de donortaal staat. De talen van de wereld zijn op basis van gelijkenis in verschillende taalfamilies in te delen. Er is betrekkelijke overeenstemming over het bestaan van twaalf taalfamilies, onderverdeeld in duizenden aparte talen (Lecompte & Meulemans, 2004). Onder meer aan de hand van klankwetten (cognates) is vast te stellen of talen een gemeenschappelijke voorouder delen. Talen met dezelfde voorouder behoren vanzelfsprekend tot dezelfde familie.

Het Nederlands, Frans en Engels behoren, net als het merendeel van de overige Europese talen, tot de Indo-Europese taalfamilie. Dit wil zeggen dat deze talen in een ver verleden één en dezelfde taal waren, die nu met behulp van reconstructie zijn terug te leiden tot het Proto-Indo-Europees. In de loop van de geschiedenis hebben de verschillende talen zich door omzwervingen echter ieder voor zich ontwikkeld tot wat ze nu zijn. Iedere nieuwe taal betekent een nieuwe vertakking in de stamboom van de Indo-Europese taalfamilie. Het hedendaagse Frans heeft zich ontwikkeld uit de Romaanse tak, het hedendaagse Nederlands en Engels uit de Germaanse tak. Deze takken splitsten zich in een betrekkelijk vroeg stadium van elkaar af. Pas vele jaren later (omstreeks 200 jaar na het begin van onze jaartelling) heeft zich binnen de Germaanse tak een splitsing voorgedaan tussen het Ingveoons (voorloper van het huidige Engels) en het Continentaal-Germaans (voorloper van het huidige Nederlands).

Hoewel de exacte periodes van afsplitsingen moeilijk te achterhalen en dus niet altijd even onomstreden zijn, zijn de meningen in dit geval eensluidend: het Nederlands lijkt van oorsprong meer op het Engels dan het Frans op het Engels lijkt. Om in termen van familierelaties te blijven: het Nederlands en Engels zijn te beschouwen als directe neven van elkaar, terwijl het Frans niet meer dan een achterneef van het Engels is.

Kader 1 geeft op schematische wijze de onderlinge verwantschap van het Nederlands, Frans en Engels weer. Omwille van de overzichtelijkheid zijn hierin niet alle talen van de familie opgenomen; enkel de ter zake doende taalfamilies worden getoond. Wanneer leenwoorden worden geïncorporeerd in een ontvangende taal, moet het leenwoord morfologisch en syntactisch aan die ontvangende taal aangepast worden. Logischerwijs verloopt dit proces soepeler naarmate talen dichter bij elkaar staan. Vanwege de grotere onderlinge verwantschap zal het invoegen van Engelse woorden in Nederlandse zinnen in de regel gemakkelijker zijn dan het invoegen van diezelfde woorden in Franse zinnen.

Kader 1 Het Nederlands, Frans en Engels en hun onderlinge verwantschap in termen van taalfamilies

2.3.4 Het hoe van leenwoorden

Het proces van woordontleding verloopt typisch in een aantal fasen. Aanvankelijk introduceert een select gezelschap - meestal tweetaligen - het vreemde woord in de eigen taalgemeenschap. Myers-Scotton (2006) duidt deze groep aan met de term 'innovators'. Vervolgens breekt er een fase aan waarin ook een aantal 'adopters' het leenwoord gaat gebruiken. Het gaat om een geleidelijk proces, dat vanwege de dynamiek van taal nooit helemaal voltooid is. Gedurende dit proces kan een eenmaal geïntroduceerd leenwoord als het ware groeien. Steeds meer leden van de taalgemeenschap (h)erkennen het leenwoord en gaan zich er zelf van bedienen. Uiteindelijk wordt er een denkbeeldig punt bereikt waarop het gebruik van het leenwoord algemeen geaccepteerd is; het leenwoord is dan volledig geïncorporeerd in de ontvangende taal en haar gemeenschap.

Voordat het leenwoord volledig ingeburgerd is, ondergaat het woord vaak wel een aantal veranderingen. Vooral qua betekenis en klank brengt de ontvangende taalgemeenschap in de regel enkele subtiele nuances aan.

Wat semantische aanpassingen betreft: leenwoorden bestrijken een enger semantisch veld dan hun tweelingbroers in de donortaal (Beheydt, 1993). Vaak gebruikt de ontvangende taalgemeenschap het leenwoord slechts in een van de betekenissen die het woord in de donortaal heeft. Ter illustratie: het leenwoord 'shoppen' wordt in het Nederlands bijna uitsluitend gebruikt voor het aanschaffen van kleding. Het Engels, als donortaal, gebruikt hetzelfde woord echter als 'winkelen' in de ruimere zin van het woord. Moedertaalsprekers van het Nederlands

'shoppen' niet zo vlug meubilair of witgoed, moedertaalsprekers van het Engels wel. Op dezelfde wijze wordt 'penalty' in het Nederlands alleen gebruikt in sportcontext, terwijl het in het Engels gebruikt wordt als 'straf' in ruimere zin.

Betreffende fonologische aanpassingen: omdat het nieuw geleende woord in het klanksysteem van de ontvangende taal moet passen, wordt de uitspraak van het leenwoord niet zelden aangepast aan de klankpatronen die in de ontvangende taal gebruikelijk zijn. Zo is het foneem /tsj/ in het Nederlands van oorsprong zeer ongebruikelijk, maar veelvoorkomend in Engelse leenwoorden zoals het volledig ingeburgerde 'chips'. Om betere aansluiting te vinden bij het eigen klanksysteem wordt bij de uitspraak van 'chips' de t-klank vaak weggelaten (omissie): /'tsjips/ is – in Nederland althans – /'sjips/ geworden. Meer opvallend is de praktijk in Vlaanderen. Vocalen in Engelse leenwoorden worden daar uitgesproken zoals ze geschreven worden. Hoewel 'match' en 'handicap' met een 'a' geschreven worden, spreekt men deze in het Engels uit als een 'e': /'metsj/ en /'hendikep/. Nederlanders sluiten zich qua uitspraak aan bij de Engelstaligen, terwijl Vlamingen met /'matsj/ en /'handikap/ de schrijfwijze trouw blijven. Dit kan er echter ook op duiden dat Vlamingen trouwer blijven aan de grafeem-foneemconventies van de eigen taal.

In hoeverre leenwoorden fonologisch aan de eigen taal aangepast worden, hangt samen met taalvaardigheid en de verwantschap tussen beide talen, maar ook met de vraag in hoeverre leden van de ontvangende taal zich willen profileren als leden van de ingroup dan wel als leden van de outgroup.

Niet alle eenmaal geïntroduceerde leenwoorden bereiken het stadium van incorporatie. Het leenwoord kan ook gedurende het proces in onbruik raken; het succes van leenwoorden is allerminst een vaststaand gegeven. Om enig zicht in deze materie te krijgen onderzochten Gerritsen en Jansen (2001) de levensloop van een grote hoeveelheid Engelse leenwoorden in het Nederlands taalgebied. Zij vonden na statistische analyse vijf factoren die bijdragen aan de levensvatbaarheid van leenwoorden, te weten (1) woordsoort: naamwoorden beklijven langer dan andere woordsoorten, (2) objectieve lading: concrete woorden beklijven langer dan abstracte woorden, (3) fonologische overeenkomst: woorden die in het klanksysteem van de ontvangende taal passen, beklijven langer, (4) lengte: korte woorden beklijven langer dan lange woorden, en (5) gelijkenis: woorden die lijken op de eigentaalse equivalenten, beklijven langer.

Tussen sommige taalgemeenschappen bestaat meer interactie dan tussen andere. Daaruit volgt dat er ook variatie bestaat in de mate waarin woorden geleend worden. Thomason en Kaufmann (1988) noemen een aantal sociale factoren ter verklaring van deze variatie. Zo is er een belangrijke rol weggelegd voor de lengte en intensiteit van het contact. Het is aannemelijk dat er meer ontlening plaatsvindt tussen taalgemeenschappen die van oudsher nauwe betrekkingen met elkaar onderhouden, dan tussen taalgemeenschappen die zelden met elkaar geconfronteerd worden. Ook de grootte van de gemeenschappen is van invloed: naarmate de

ledenaantallen groter zijn, nemen de mogelijkheden tot contact en de kansen op ontlening toe. Niet minder belangrijk zijn de economische machtsverhoudingen tussen de gemeenschappen. Waar mensen economisch van elkaar afhankelijk zijn, zal de wens tot contact en wederzijds begrip toenemen.

2.3.5 Het waarom van leenwoorden

Nu duidelijk is op welke wijze het proces van woordontlening grosso modo verloopt, rest de vraag waarom taalgemeenschappen überhaupt woorden van elkaar lenen. Wel beschouwd is het immers helemaal geen noodzaak. Zelfs in het geval van culturele ontleningen – waarbij het aangeduide concept in de eigen taal nog niet bestaat – zouden leden van de taalgemeenschap bij machte moeten zijn een eigentools woord voor het concept te ontwikkelen. Toch bestaat er wel degelijk een aantal steekhoudende argumenten voor het lenen van woorden uit andere talen.

Myers-Scotton (2006) noemt een aantal redenen voor het ontlennen van woorden. Ten eerste spreekt zij het vermoeden uit dat er 'language universals' aan het werk zijn. Taalgebruikers zouden in zekere zin gestuurd worden door aangeboren, taaloverschrijdende wetten. Hoewel dit een dubieuze stellingname is, kan het wel verklaren waarom woordontlening altijd en overal via dezelfde geijkte patronen verloopt. Daarnaast stelt Myers-Scotton (2006) dat lenende taalgemeenschappen worden beïnvloed door de aantrekkelijkheid van de donortaal. Die aantrekkelijkheid betreft vaak het prestige en de reikwijdte van de donortaal.

Thomason en Kaufman (1988) geven die aantrekkelijkheid in meer concrete bewoordingen weer. Zij zien drie aanwijsbare redenen voor het feit dat taalgemeenschappen elkaars woorden lenen. Taalgemeenschappen lenen van elkaar vanwege:

- De culturele dominantie van de donortaal
- De wens geassocieerd te worden met sprekers van de donortaal
- De noodzaak lexicale hiaten in de eigen taal op te vullen

De inzichten die onderzoek naar leenwoorden in de loop van de tijd heeft opgeleverd, lijken naadloos aan te sluiten op de eigenschappen van de recente opmars van het Engels. Crystal (2003) behandelt de vraag waarom juist het Engels - en niet een van de vele andere talen die de wereld rijk is - tot wereldwijde lingua franca is uitgegroeid. Hierbij karakteriseert Crystal de enorme statusinjectie van het Engels als een toevallige samenloop van omstandigheden. Het Engels was '*at the right place, at the right time*'. Crystal noemt vier - in zijn ogen op toeval gebaseerde - factoren die sterk aan de populariteit van het Engels hebben bijgedragen.

Een eerste vruchtbare basis werd vanaf de zestiende eeuw gelegd toen het Engels als

taal van de grootste kolonisator in grote delen van de wereld geïntroduceerd werd.

In de tweede plaats verwierven veel Engelstalige landen in de loop van de twintigste eeuw een dominante positie op terreinen als economie en technologie. Uitvindingen en nieuwe inzichten op deze terreinen werden overal op Engelstalige bodem geboren, maar vooral in de Verenigde Staten van Amerika. Juist in die periode was er een explosie aan nieuwe concepten en dus ook aan woorden om die concepten mee aan te duiden. Wie mee wilde in de vaart der volkeren, ontkwam er niet aan de Engelse woorden over te nemen. Crystal (2003) merkt hieromtrent op dat er vooral veel geleend wordt uit domeinen waarin de Angelsaksische cultuur een vooraanstaande positie inneemt, zoals onder meer politiek, wetenschap, sport, kleding, beschrijving van vrijetijdsactiviteiten en handel.

Ten derde droegen de Engelstalige bevrijders (Britten, Amerikanen en Canadezen) aanzienlijk bij aan de populariteit van het Engels. Crystal merkt op dat het Europese vasteland zich sinds de Tweede Wereldoorlog kenmerkt door een sterke openheid ten opzichte van de Angelsaksische cultuur. Ook Van Oostendorp (2002) bemerkt deze tendens.

Een vierde verklaring voor de alomtegenwoordigheid van het Engels moet ook in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog gezocht worden. In deze periode vonden er grote economische ontwikkelingen plaats op mondiale schaal. De toenemende globalisering en de opkomst van internationale organen als de Verenigde Naties zorgde ervoor dat de noodzaak van een wereldwijde lingua franca steeds duidelijker werd.

Booij (2001) voegt daar als vijfde belangrijke factor aan toe dat het Engels niet met een bepaald land en een bepaalde cultuur wordt geassocieerd. Dit zorgt voor een toegankelijker karakter en het besef dat de taal van en voor iedereen is.

In dit licht bezien zijn de redenen die Thomason en Kaufman (1988) aandragen voor het lenen van woorden allemaal gedekt: de donortaal is cultureel dominant, diens gemeenschap is voor velen aantrekkelijk genoeg om mee geassocieerd te willen worden, en brengt concepten voort waar de meeste ontvangende talen nog geen eigentaa's woord voor hebben. Dit geeft wereldwijd voor veel taalgemeenschappen voldoende aanleiding Engelse woorden te ontlenen.

2.3.6 Het Engelse leenwoord in het Nederlandse en Franse taalgebied

Het verschijnsel woordontlening op zich is allesbehalve verontrustend. Het proces van woorden lenen en ontlenen is van alle tijden, en lijkt inherent aan het wezen van taal. Talen tonen zich eigentijds en kleurrijk door open te staan voor invloeden van buitenaf. Specifiek het ontlenen van Engelse woorden heeft echter sinds de jaren '50 van de vorige eeuw een enorme vlucht genomen. Dát het Engelse woord steeds meer ingang vindt in het Nederlands en Frans is duidelijk, maar exacte kwantitatieve gegevens zijn moeilijk te duiden, en moeten dus met enige terughoudendheid worden benaderd.

Schattingen van het aantal Engelse leenwoorden in het Nederlands taalgebied, dat wil zeggen Nederland en Vlaanderen, lopen behoorlijk uiteen. Dit hangt begrijpelijkerwijs samen met de dynamiek van leenwoorden; er is niet altijd consensus over wat wel of niet als leenwoord kwalificeert. Bovendien zijn schattingen meestal gebaseerd op het aandeel Engelse woorden in woordenboeken, waarvan niet onomstotelijk vaststaat dat het betrouwbare graadmeters zijn voor daadwerkelijk uitgevoerd taalgedrag.

Ook in het Frans taalgebied, dat wil zeggen Frankrijk en Wallonië, lopen schattingen van het aandeel van Engelse leenwoorden in de woordenschat aardig uiteen. Over het feit dat er een dergelijk aandeel is, bestaat echter geen twijfel. Ook de Academie Française erkent dat het lenen van Engelse woorden een eeuwenoud verschijnsel is, en tekent daarbij overigens aan dat deze ouderdom maakt dat het overdreven is om van een 'invasie' te spreken. De Academie vermeldt verder dat woorden als 'job', 'lunch' en 'goal' al voor de 20e eeuw werden overgenomen. 'Lord', 'gentleman' en 'gin' werden zelfs al vóór de 18e eeuw geleend.

Vergelijkingsmateriaal over het aandeel Engelse woorden in de Nederlandse en Franse woordenschat is nauwelijks voorhanden. Een van de schaarse bronnen op dit gebied betreft een onderzoek naar de frequentie van zakelijke Engelse termen in daarin gespecialiseerde kranten (Phillips, 2003). In dat onderzoek wordt wel duidelijk dat de Nederlandse kranten meer ontlenen dan hun Franse evenknieën, zelfs als er al een adequaat Nederlands equivalent bestaat. Bovendien blijven Nederlandse kranten minder trouw aan de spellingconventies van de eigen taal.

2.4 Vraagstelling

2.4.1 Onderzoeksvragen

Het theoretisch veld toont het bestaan aan van tal van factoren die mogelijk bijdragen aan het gemak waarmee leenwoorden in een ontvangende taal worden geïncorporeerd. Vanuit de donortaal bezien lijken deze factoren grotendeels terug te voeren op de linguïstische marktwaarde van de taal. Ontvangende talen blijken te variëren wat betreft vatbaarheid voor leenwoorden. Dit kan deels verklaard worden door het cultureel profiel van de ontvangende taalgemeenschap. Het Nederlands in Vlaanderen en het Frans in Wallonië vertegenwoordigen duidelijk afgebakende culturele gemeenschappen.

De vraag dringt zich dan ook op of en in hoeverre het leengedrag van Vlamingen en Walen afwijkt van dat van leden van de grotere taalgemeenschap, het Nederlands respectievelijk Frans

taalgebied op het Europese vasteland. Voorliggend onderzoek richt zich in de eerste plaats op de vraag:

- *Verschillen Vlamingen en Walen van Nederlanders en Fransen wat betreft het ontlenen van Engelse woorden?*

Vanuit de ontvangende taalgemeenschappen blijkt verder een belangrijke rol te zijn weggelegd voor etnolinguïstische vitaliteit, nationale identiteit en de dreiging die van een naastgelegen taalgemeenschap uit kan gaan.

Specifiek in Vlaanderen en Wallonië is die aanwezigheid van een belendende, mogelijk bedreigende taalgemeenschap zeer prominent. Mogelijk stimuleert dit een drang naar taalpurisme en terughoudendheid ten opzichte van woordontlening. Een tweede onderzoeksvraag luidt dan ook:

- *Is een eventueel verschil in het ontlenen van Engelse woorden toe te schrijven aan de dreiging die de Vlaamse en Waalse taalgemeenschap ten opzichte van elkaar ervaren?*

Hierbij fungeren Nederland en Frankrijk als controlegroepen; het leengedrag van Vlamingen wordt afgezet tegen dat van Nederlanders, het leengedrag van Walen tegen dat van Fransen.

2.4.2 Hypothesen

Het wetenschappelijk materiaal dat zich omtrent deze thematiek heeft opgestapeld, en tot op zekere hoogte de resultaten uit de pilot study (zie paragraaf 3.1), geven voldoende aanleiding de volgende hypothesen te formuleren:

Engelse leenwoorden dringen in volgorde van gemak

- *Relatief gemakkelijk door in de Nederlandse taalgemeenschap.* De Nederlandse taalgemeenschap voelt niet zozeer de dreiging van een belendende taalgemeenschap, heeft een relatief minder defensieve houding ten aanzien van andere talen, en is nauw aan het Engels verwant.
- *Relatief redelijk gemakkelijk door in de Vlaamse taalgemeenschap.* De Vlaamse taalgemeenschap heeft een relatief minder defensieve houding ten aanzien van andere talen en is nauw aan het Engels verwant, maar ervaart wel de dreiging van een belendende taalgemeenschap.

- *Relatief redelijk moeilijk door in de Franse taalgemeenschap.* De Franse taalgemeenschap heeft een relatief defensieve houding ten aanzien van andere talen en is minder nauw aan het Engels verwant, maar ervaart niet zozeer de dreiging van een belendende taalgemeenschap.
- *Relatief moeilijk door in de Waalse taalgemeenschap.* De Waalse taalgemeenschap heeft een relatief defensieve houding ten aanzien van andere talen, is minder nauw aan het Engels verbonden, en ervaart de dreiging van een belendende taalgemeenschap.

3. Methode

In dit hoofdstuk wordt beknopt aandacht geschonken aan de opzet en resultaten van de pilot study, die aan het hoofdonderzoek vooraf ging. Daarnaast bespreekt dit hoofdstuk de totstandkoming en wijze van uitvoering van dit hoofdonderzoek.

3.1 Pilot study

De pilot study die in de aanloop naar het hoofdonderzoek is uitgevoerd, is integraal opgenomen als Appendix A, maar wordt hier ook kort behandeld vanwege het sterk voorbereidende karakter ervan, en het feit dat het materiaal van het hoofdonderzoek deels uit de pilot study is voortgekomen.

Het doel van de pilot study bestond eruit een eerste inzicht te krijgen in de mate van woordontlening onder Vlamingen en Walen. Op deze wijze was een aftastende verkenning mogelijk voor de eerste onderzoeksvraag van het hoofdonderzoek: *‘Verschillen Vlamingen en Walen van Nederlanders en Fransen wat betreft het ontlenen van Engelse woorden?’* Om een adequaat antwoord te kunnen formuleren is ter controle ook de mate van woordontlening onder Nederlanders en Fransen in kaart gebracht. Daarnaast beoogde de pilot study voldoende frequent gebruikte leenwoorden te kunnen detecteren, die vervolgens als materiaal voor het hoofdonderzoek zouden kunnen dienen.

Om dit doel te kunnen verwezenlijken is gebruik gemaakt van Facebook, een online sociaal netwerk waarin leden op hun zogeheten ‘profielpagina’ eigen berichten kunnen achterlaten. Van de meeste leden zijn via dezelfde profielpagina ook demografische kenmerken te achterhalen. Dit verschafte de mogelijkheid alleen die profielen te selecteren waarvan met voldoende zekerheid gesteld kon worden dat de beheerders ervan tot een relevant taalgebied (Vlaanderen, Wallonië, Nederland of Frankrijk) behoorden.

Per geschikt bevonden profielpagina zijn de eerste honderd woorden genomen, waarvan voldoende duidelijk was dat ze eigenhandig door de beheerders in kwestie zelf gegenereerd waren. Hierbij gold dat elke spatieel gescheiden tekenreeks als woord werd aangemerkt, tenzij het ging om losstaande leestekens, emoticons, eigennamen, merknamen en titels. Het materiaal werd gelijkelijk verdeeld naar geslacht: per taalgebied zijn tien profielpagina’s van mannelijke, en tien van vrouwelijke taalgebruikers geselecteerd. In totaal resulteerde dit in een corpus van 8.000 woorden: 2.000 uit elk van de vier taalgebieden.

Vervolgens is dit corpus met behulp van PASW Statistics 18 geanalyseerd op Engelse ontleningen. Hierbij golden alle voorkomende spatieel gescheiden Engelse woorden als

leenwoord. Op basis hiervan kon een eerste belangrijke vaststelling worden gemaakt, die eruit bestond dat in alle taalgebieden sprake was van ontlening. Bovendien legde deze analyse verschillen in de mate van ontlening bloot: de vier taalgebieden verschilden van elkaar wat betreft de mate waarin Engelse ontleningen werden gebruikt, zij het niet op een significant niveau.

Om een dieper inzicht te verkrijgen in het soort gebruikte ontleningen, zijn de gevonden ontleningen vervolgens verdeeld naar type (leenwoord vs. code switching) en naar woordklasse (open woordklasse vs. gesloten woordklasse). Bij de eerstgenoemde onderverdeling fungeerde woordbetekenis als scherprechter. Losse of gecombineerde tekenreeksen die één zelfstandige betekenis uitdroegen, golden als leenwoord, combinaties daarvan als code switch. De onderverdeling tussen open en gesloten woordklassen leende zich beter voor het toepassen van concretere criteria. Woorden behorende tot de open klassen waren alle woorden uit de categorieën werkwoord, naamwoord, adjectivum en adverbium. Alle uit andere categorieën afkomstige leenwoorden werden als gesloten woorden aangemerkt.

Beide onderverdelingen leidden tot de vondst van een significant verschil tussen verschillende taalgebieden. In de eerste plaats werd qua type ontlening gevonden dat Nederlanders meer Engelse leenwoorden gebruikten dan zowel de Vlamingen als de Fransen, maar niet meer dan de Walen. Qua woordklasse werd daarnaast gevonden dat Nederlanders significant meer Engelse woorden uit gesloten woordklassen gebruikten dan de Walen en de Fransen, maar niet meer dan de Vlamingen.

In voorlopig antwoord op de eerste onderzoeksvraag van het hoofdonderzoek is de pilot study relatief waardevol gebleken. Betreffende het verschil tussen Vlamingen en Nederlanders bleken laatstgenoemden – conform de verwachting – inderdaad meer Engelse leenwoorden te gebruiken. Betreffende het leenwoordgebruik van Walen en Fransen werden echter nergens verschillen gevonden.

3.2 Hoofdonderzoek

3.2.1 Operationalisering

Voor het hoofdonderzoek is met behulp van een online verspreide vragenlijst geprobeerd de onderzoeksvragen te beantwoorden. Alle respondenten beantwoordden een identieke vragenlijst, met die aantekening dat de voertaal verschilde al naar gelang het taalgebied waarin de vragenlijst werd verspreid. De gebruikte vragenlijsten zijn in hun geheel opgenomen als Appendix B en C. De vragenlijsten gingen in op demografische kenmerken en Engelse taalvaardigheid, mate van waargenomen dreiging van het Nederlands of het Frans, en het gebruik van Engelse leenwoorden. Het onderzoek is in eerste instantie gericht op Engels leenwoordgebruik in Vlaanderen en Wallonië. Uit Nederland en Frankrijk afkomstige respondenten fungeerden steeds als controlegroepen.

3.2.2 Materiaal

Het eerste deel van het onderzoek is ontwikkeld om controle op potentieel storende factoren mogelijk te maken. Respondenten werd gevraagd hun leeftijd, geslacht en taalgebied (Vlaanderen, Wallonië, Nederland, Frankrijk of 'elders') te selecteren. Daarnaast werd door middel van een vraag en twee Likert-items de taalvaardigheid van het Engels inzichtelijk gemaakt. Dit kan immers een storende factor zijn op de onderzoeksvragen: naarmate men het Engels beter beheerst, zal men meer Engels gebruiken.

Het tweede deel van de vragenlijst betrof de mate van waargenomen dreiging van het Nederlands of het Frans, al naar gelang het taalgebied dat de respondent in het eerste deel selecteerde. Dit deel van de vragenlijst is in hoge mate gebaseerd op Oakes (2001), waar de gebruikte vragenlijst een goede graadmeter bleek voor de relatie tussen taal en nationale identiteit. De bewuste vragenlijst is bovendien al eens met succes toegepast in het Franse taalgebied. Met behulp van zes 7-punts Likert-items is getracht in kaart te brengen hoezeer de Nederlandse taalgemeenschap (Nederland en Vlaanderen) en de Franse taalgemeenschap (Frankrijk en Wallonië) zich door elkaar bedreigd voelden. Dit is gerealiseerd aan de hand van twee vragen per drie constructen, te weten de mening over de eigen taal, de mening over de outgroup-taal, en de mate waarin men aanleiding ziet de eigen taal tegen de outgroup-taal te beschermen.

Deel drie van de vragenlijst bestond uit een lijst van twintig Engelse leenwoorden, waarvan de respondenten voor elk woord afzonderlijk op een 7-punts Likertschaal aangaven hoe vaak ze het leenwoord in kwestie gebruikten. De opgenomen leenwoorden kwamen alle voort uit de pilot study. Hiervoor kwamen alleen woorden behorend tot de open woordklassen (werkwoorden, naamwoorden, adjectieven en bijwoorden) in aanmerking, die bovendien niet tijdens code switches gebruikt mochten zijn. Van tijdens code switches gebruikte Engelse woorden staat het immers niet onomstotelijk vast dat ze ook als leenwoord gebruikt worden. Ter toelichting: als '*love you so much*' is aangemerkt als code switch, is het op basis van die uiting niet houdbaar om '*much*' als leenwoord te beschouwen, en daarom in de vragenlijst op te nemen. Woorden waarvan de pilot study uitwees dat ze in meerdere taalgebieden voorkwamen, genoten de voorkeur. Engelse leenwoorden waarvan de schrijfwijze exact overeenkomt met een Nederlands of Frans woord, zoals 'plan' in geval van Nederlandstalige respondenten of 'point' in geval van Franstalige respondenten, zijn omwille van de duidelijkheid niet in de lijst opgenomen. Verder is er bewust voor gekozen om deze lijst te beperken tot twintig leenwoorden, om te waarborgen dat respondenten niet verveeld zouden raken en zodoende te routinematig met de handeling om zouden gaan. Een laatste bewuste keuze met betrekking tot de lijst Engelse leenwoorden is het uitsluiten van alternatieve woorden uit de moedertaal van de respondenten. De gedachtegang

hierachter was dat de respondenten niet te veel gestuurd dienden te worden. Bovendien werd hier variatie binnen de populatie respondenten verwacht: het is onwaarschijnlijk dat alle respondenten elk alternatief woord uit de eigen taal even acceptabel vinden. Ter toelichting op het uitsluiten van deze eigentaalse alternatieven: het Engelse leenwoord 'cool' kan verschillende Nederlandse equivalenten hebben, waar 'leuk' er slechts één van is. Immers, ook 'stoer', 'mooi' en vele andere equivalenten zijn redelijk. Het opnemen van 'leuk' als equivalent van 'cool' brengt het gevaar met zich mee dat sommige respondenten aan zullen geven vaker 'cool' te gebruiken, simpelweg vanwege het feit dat 'leuk' volgens deze respondenten een andere lading dekt. Bovendien kan in een dergelijke opzet de betrouwbaarheid tussen twee naar taal verschillende vragenlijsten alleen gewaarborgd worden door een haast onmogelijke aanpassing: de alternatieve woorden uit de moedertaal zouden zo gekozen moeten zijn, dat de betekenissen ervan voldoende overlap vertonen met elkaar en met het Engelse leenwoord. Dit betekent dat bijvoorbeeld 'leuk' voor alle Nederlandstalige respondenten niet alleen voldoende moet overeenkomen met de betekenis van 'cool', maar ook nog eens met de betekenis van 'amusement' of een ander Franstalig alternatief.

3.2.3 Respondenten

De vragenlijst is via contactpersonen in de vier taalgebieden via internet verder verspreid. Om toch enige controle op de respondenten te houden, werd hen verzocht enkele vragen betreffende leeftijd en geslacht in te vullen. Deze demografische gegevens zijn verzameld in Tabel 1.

Tabel 1 Demografische gegevens van de totale respondentenpopulatie (met tussen haakjes waar van toepassing de standaarddeviatie)

Taalgebied	Aantal respondenten	Aantal mannelijke respondenten	Aantal vrouwelijke respondenten	Gemiddelde leeftijd
Vlaanderen	41	18	23	20,71 (3,669)
Nederland	49	23	26	21,31 (2,778)
Wallonië	33	15	18	21,64 (3,765)
Frankrijk	38	16	22	22,95 (2,567)
Totalen	161	72	89	21,86 (3,230)

Het totaal aantal respondenten bedroeg 161. Naar taalgebied waren zij gelijk verdeeld over Vlaanderen (41 respondenten), Wallonië (33), Nederland (49) en Frankrijk (38).

De respondenten waren ook qua geslacht gelijk verdeeld. Van de gehele populatie waren 72 respondenten mannelijk (44,7 %) en 89 vrouwelijk (55,3%). Hoewel elk taalgebied door meer vrouwen dan mannen vertegenwoordigd was, waren de respondenten ook per taalgebied gelijk verdeeld qua geslacht. Van de populatie Nederlandse respondenten was het grootste gedeelte mannelijk: 46,9%. Het kleinste aandeel hadden mannelijke respondenten met 42,1 % in de populatie Franse respondenten.

De gemiddelde leeftijd van alle respondenten samen bedroeg 21,86 (sd. 3,230), en varieerde van 14 tot 30 jaar. De algehele gemiddelde leeftijd verschilde over de verschillende taalgebieden niet significant van elkaar. Vlaamse respondenten hadden een gemiddelde leeftijd van 20,71 (sd. 3,669), Waalse respondenten hadden een gemiddelde leeftijd van 21,64 (sd. 3,765). Nederlandse en Franse respondenten waren gemiddeld 21,31 (sd. 2,778) respectievelijk 22,95 jaar oud (sd. 2,567). Geen enkele van de waargenomen kwantitatieve verschillen betreffende leeftijd en geslacht waren echter significant.

3.2.4 Procedure

Via Thesistools zijn er twee identieke vragenlijsten ontwikkeld, die naar voertaal verschilden: één vragenlijst was in het Nederlands, de andere in het Frans. Er is zorg voor gedragen dat de twee lijsten – afgezien van de taal – exact hetzelfde waren. De vragenlijsten zijn via internet over contactpersonen in de vier taalgebieden verspreid, met het verzoek deze in te vullen en verder te verspreiden over andere leden van het taalgebied in kwestie.

De vragenlijst werd ingeleid met een schriftelijke instructie. Hierin werd het doel en de opzet van het onderzoek bewust niet expliciet toegelicht, om de kans op sociaalwenselijk antwoordgedrag tot een minimum te beperken. Vanuit diezelfde gedachtegang werd de respondenten tevens volstrekke anonimiteit gegarandeerd, en toegezegd dat hun antwoorden enkel in het kader van dit onderzoek gebruikt zouden worden. Elke vraag werd voorafgegaan door een korte instructie. Waar dat nodig werd geacht, werd de vraag ook nog voorzien van een voorbeeld. Om zoveel mogelijk uit te sluiten dat respondenten zich lieten leiden door het voorbeeld, werd hierbij uitdrukkelijk vermeld dat het om een voorbeeld ging, en dat hun antwoorden niet hetzelfde hoefden te zijn.

Na voltooiing van de vragenlijst waren er voor elke respondent afzonderlijk voldoende kwantitatieve gegevens voorhanden over demografische kenmerken, taalvaardigheid Engels, nationale identiteit, en de mate van Engels leenwoordgebruik. De verworven gegevens zijn eerst gefilterd op bruikbaarheid. Gegevens van respondenten die niet alle vragen ingevuld bleken te

hebben, werden hierbij als onbruikbaar beschouwd. Omwille van de betrouwbaarheid zijn ook gegevens van respondenten die aangaven in geen van de vier taalgebieden te wonen of ouder dan 30 jaar te zijn, niet in het materiaal opgenomen. De resterende gegevens zijn ten slotte waar nodig omgepold en voor nadere statistische analyse ingevoerd in PASW Statistics 18.

4. Resultaten

Dit hoofdstuk bespreekt de resultaten die de statistische analyses met PASW Statistics 18 hebben opgeleverd. In paragraaf 4.1 wordt er eerst aandacht geschonken aan taalvaardigheid in het Engels als mogelijk storende factor. Paragraaf 4.2 behandelt de mate waarin respondenten uit de verschillende taalgebieden zich van Engelse leenwoorden bedienen. Vervolgens geeft paragraaf 4.3 weer in hoeverre respondenten uit de verschillende taalgebieden volgens de eigen perceptie dreiging van elkaar ondervinden. Paragraaf 4.4 ten slotte behandelt het bestaan van een eventuele relatie tussen de mate van Engels leenwoordgebruik enerzijds en waargenomen dreiging anderzijds.

4.1 Taalvaardigheid in het Engels

De gebruikte vragenlijst leverde in de eerste plaats informatie op over de mate waarin de respondentenpopulaties het Engels beheersten. Dit is gerealiseerd aan de hand van twee 7-punts Likert-items en een open vraag naar het aantal jaren genoten Engels talenonderwijs. De gedachtegang hierachter was dat er van de factor taalvaardigheid mogelijk een storend effect uit zou kunnen gaan; immers, het gebruik van Engelse woorden zal normaliter toenemen naarmate men het Engels beter beheerst. De respondentenpopulaties uit de verschillende taalgebieden bleken op basis van deze criteria inderdaad het Engels in verschillende mate te beheersen, maar de verschillen waren niet significant. Tabel 2 toont hoe de respondenten uit de verschillende taalgebieden gemiddeld scoorden op Engelse taalvaardigheid.

Tabel 2 Taalvaardigheid in het Engels per taalgebied (scores zijn gemiddeldes. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Taalvaardigheid in het Engels	4,50 (1,432)	5,10 (1,240)	4,35 (1,227)	4,77 (1,245)

De scores op taalvaardigheid in het Engels varieerden van 4,35 voor de Waalse respondenten tot 5,10 voor de Nederlandse respondenten. De taalvaardigheid in het Engels vertoonde geen verschil tussen de taalgebieden ($F(3, 157) = 2,72, p = .046$). In de verdere analyse werd het dan ook overbodig geacht om te controleren voor taalvaardigheid in het Engels.

4.2 Mate van Engels leenwoordgebruik

Respondenten uit de verschillende taalgebieden zijn gevraagd aan te geven in welke mate zij zich bedienen van Engelse leenwoorden, wanneer zij met leden van de eigen taalgemeenschap spraken. Dit is gedaan aan de hand van twintig 7-punts Likert-items, met een frequent voorkomend leenwoord per item. De twintig gebruikte leenwoorden zijn alle geselecteerd op basis van de pilot study. Tabel 3 geeft weer hoe respondenten uit de verschillende taalgebieden gemiddeld scoorden op mate van Engels leenwoordgebruik.

Tabel 3 Mate van algeheel Engels leenwoordgebruik per taalgebied (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een * duidt op een significante waarde in vergelijking met het laagst scorende taalgebied)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Engels leenwoordgebruik	4,21 (0,891)	4,60* (1,023)	3,96 (0,829)	4,15 (0,916)

De gemiddelde scores op mate van Engels leenwoordgebruik varieerden van 3,96 voor de Waalse respondenten tot 4,60 voor de Nederlandse respondenten. De mate van Engels leenwoordgebruik vertoonde een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 3,53, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat dit alleen een significant verschil tussen Nederlandse en Waalse respondenten betrof; Nederlandse respondenten gebruikten significant meer Engelse leenwoorden dan Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 6,2 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde score van Vlaamse en Nederlandse respondenten samen bedroeg 4,42, de gemiddelde score van Waalse en Franse respondenten samen 4,06. Ook hier trad een significant verschil op ($F(1,159) = 5,98, p < .05$).

Dat het algeheel Engels leenwoordgebruik geen verschillen blootlegt tussen de twee Belgische taalgebieden en hun controlegroepen, neemt niet weg dat dergelijke verschillen wel op kunnen treden wanneer naar het gebruik van specifieke leenwoorden wordt gekeken. Tabel 4 toont per gebruikt Engels leenwoord aan hoe vaak de respondenten uit de verschillende taalgebieden zich gemiddeld van het woord in kwestie zeiden te bedienen.

Tabel 4 Mate van Engels leenwoordgebruik per taalgebied per Likert-item (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een ¹ duidt op een significante waarde in vergelijking met het laagst scorende taalgebied, een ² op een significante waarde in vergelijking met de twee laagst scorende taalgebieden, en een ³ op een significante waarde in vergelijking met alle andere taalgebieden)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk	Totaal
Baby	4,78¹ (1,810)	4,94² (1,784)	3,73 (1,645)	3,08 (1,880)	4,21 (1,931)
Barbecue	5,00 (1,360)	5,14 (1,354)	4,67 (1,534)	5,42 (1,687)	5,07 (1,486)
Chill	3,39² (2,084)	4,80³ (1,925)	1,88 (1,269)	1,74 (1,446)	3,12 (2,157)
Come	2,78 (1,824)	2,61 (1,643)	2,91 (1,528)	2,84 (1,939)	2,77 (1,729)
Film	5,63 (1,410)	5,82 (1,424)	5,85 (1,253)	6,47¹ (0,951)	5,93 (1,314)
Go	4,51 (1,912)	3,55 (1,838)	4,91¹ (1,684)	5,29¹ (1,592)	4,48 (1,881)
Good	3,02 (1,904)	3,41 (1,859)	3,18 (1,740)	4,37² (1,937)	3,49 (1,917)
Here	2,61 (1,611)	2,98 (1,909)	2,70 (1,794)	2,47 (1,428)	2,71 (1,702)
I'm	2,54 (1,790)	3,02 (1,887)	2,15 (1,482)	2,89 (1,828)	2,69 (1,786)
Let's	3,73 (1,803)	4,73² (1,680)	3,45 (1,822)	3,95 (1,888)	4,03 (1,842)
Live	4,39 (1,686)	4,94¹ (1,897)	3,67 (1,744)	4,11 (1,886)	4,34 (1,854)
Match	4,73 (1,789)	4,29 (1,514)	4,85 (1,523)	5,21 (2,145)	4,73 (1,770)
Nice	3,59 (2,133)	5,35³ (1,562)	3,21 (1,781)	3,05 (1,859)	3,92 (2,058)
Party	5,05¹ (1,448)	5,65¹ (1,535)	5,09¹ (1,466)	3,00 (1,677)	4,76 (1,826)
Shot	3,80¹ (1,750)	3,71 (1,837)	3,12 (1,746)	2,74 (1,941)	3,39 (1,858)
Sport	5,78 (1,314)	5,92 (1,592)	5,67 (1,109)	5,87 (1,711)	5,82 (1,457)
Thanks	4,46 (1,776)	5,53² (1,569)	3,76 (1,768)	4,87¹ (1,630)	4,74 (1,784)
Ticket	4,56 (1,776)	5,00 (1,732)	4,79 (1,495)	4,79 (1,727)	4,80 (1,689)
Tonight	3,61 (1,787)	3,96 (1,554)	3,48 (1,787)	3,92 (2,161)	3,76 (1,811)
Weekend	6,32 (0,960)	6,61 (0,812)	6,15 (1,093)	6,87² (0,343)	6,50 (0,874)

Tabel 4 toont het bestaan aan van variatie in gebruiksfrequentie van leenwoorden, al naar gelang het taalgebied en het leenwoord in kwestie. Van de als leenwoord gedefinieerde woorden (voor criteria zie 3.1) werd 'weekend' met een gemiddelde score van 6,50 in totaal het meest gebruikt. 'l'm' werd met een gemiddelde score van 2,69 in totaal bijna 2,5 keer minder gebruikt. Gedifferentieerd naar taalgebied en leenwoord werd de hoogste absolute score behaald door de Franse respondenten bij 'weekend': dit woord werd door hen gemiddeld 6,87 keer gebruikt. De laagste score bedroeg 1,74 voor het gebruik van 'chill', eveneens door Franse respondenten.

De gemiddelde scores per taalgebied en per leenwoord vertoonden voor twaalf van de twintig leenwoorden significante verschillen. In Tabel 5 wordt nog eens uiteengezet bij welke taalgebieden en leenwoorden deze verschillen optraden, waarbij de letters in de bovenste rij corresponderen met de eerste letters van de taalgebieden. De in kolom 'V>W' opgenomen woorden werden door de respondenten uit V(laanderen) significant vaker gebruikt dan door die uit W(allonië). Verder zijn de vetgedrukte woorden in Tabel 5 van direct belang; deze geven de verschillen tussen de Belgische taalgebieden en hun controlegroepen weer. De bijbehorende statistische berekeningen zijn opgenomen als Appendix D.

Tabel 5 Significante verschillen in leenwoordgebruik gecategoriseerd naar taalgebieden en leenwoorden.

V>N	V>W	V>F	N>V	N>W	N>F	W>F	W>V	W>N	F>W	F>V	F>N
	Chill	Baby Chill	Chill	Baby Chill	Baby Chill						
								Go		Film	Go
									Good	Good	
			Let's	Let's							
				Live							
			Nice	Nice	Nice						
	Party				Party	Party					
	Shot										
			Thanks	Thanks					Thanks		
										Weekend	Weekend

Wanneer gekeken wordt naar de verschillen tussen de Vlaamse en Waalse respondentenpopulaties enerzijds en de Nederlandse en Franse respondentenpopulaties anderzijds, blijkt uit de vet gedrukte woorden in Tabel 5 dat de twee Belgische respondentenpopulaties zich in zeven van de twintig gevallen significant minder van Engelse leenwoorden bedienen dan hun controlegroepen. Voor vier leenwoorden ('chill', 'let's', 'nice', 'thanks') geldt dat Vlamingen ze significant minder gebruiken dan Nederlanders. Voor drie leenwoorden ('good', 'thanks', 'weekend') geldt dat Walen ze significant minder gebruiken dan Fransen.

Daar staat tegenover dat respondenten uit een Belgisch taalgebied zich in één geval vaker van een leenwoord bedienen dan hun niet-Belgische taalgenoten. Dit enkele geval doet zich voor bij het gebruik van 'party'; dat werd door Walen significant vaker gebruikt dan door Fransen. Hierbij dient wel aangetekend te worden dat dit resultaat vooral voortkomt uit de lage score van de Franse respondenten. Voor geen enkel leenwoord geldt dat ze door Vlamingen significant vaker gebruikt werden dan door Nederlanders.

Noemenswaardig is verder dat zeven van de twaalf leenwoorden in slechts één taalgebied significant vaker gebruikt worden: 'let's', 'live' en 'nice' worden uitsluitend in Nederland significant vaker gebruikt, 'shot' uitsluitend in Vlaanderen, en 'film', 'good' en 'weekend' worden uitsluitend in Frankrijk vaker gebruikt dan in de andere taalgebieden.

Een tweede noemenswaardig punt wordt zichtbaar wanneer de totale gemiddelde gebruiksfrequenties van deze woorden worden afgezet tegen die van de woorden die geen significant verschil opleverden (zie ook Tabel 4). Tien van de twaalf significant gebleken woorden (83,3%) kenden een gemiddelde algehele gebruiksfrequentie die met een score tussen 3,00 en 5,00 gemiddeld te noemen is. Van de niet significant gebleken woorden scoorden er echter slechts drie van de acht (37,5%) tussen de 3,00 en 5,00. Het merendeel van deze woorden (62,5%) scoorde qua totale gebruiksfrequentie juist benedengemiddeld (onder 3,00) of bovengemiddeld (boven 5,00). Deze patronen zullen in Hoofdstuk 5 van implicaties worden voorzien.

4.3 Mate van waargenomen dreiging

Naast de mate van leenwoordgebruik beoogde de vragenlijst ook de mate van waargenomen dreiging in kaart te brengen. Hierbij gaat het om de mogelijke dreiging die van een belendende taalgemeenschap uit kan gaan. Voor de Vlaamse en Nederlandse respondenten betrof dit de Franse taalgemeenschap als geheel, voor de Waalse en Franse respondenten de Nederlandse taalgemeenschap als geheel. Ook deze scores zijn tot stand gekomen aan de hand van 7-punts Likert-items. Tabel 6 toont hoe respondenten uit de verschillende taalgebieden gemiddeld

scoorden op mate van waargenomen dreiging.

Tabel 6 Mate van algehele waargenomen dreiging per taalgebied (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een * duidt op een significante waarde in vergelijking met de twee laagst scorende taalgebieden)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Waargenomen dreiging	4,70* (0,965)	3,82 (1,060)	4,51* (0,824)	3,81 (0,792)

De mate van algehele waargenomen dreiging varieerde van 3,81 voor de Franse respondenten tot 4,70 voor de Vlaamse respondenten. De mate van waargenomen dreiging vertoonde een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 10,05, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat zowel Vlaamse als Waalse respondenten significant meer dreiging waarnamen dan Nederlandse en Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 16,1 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De algehele waargenomen dreiging werd in de vragenlijst bevraagd aan de hand van twee vragen per drie constructen, te weten (1) de mening over de eigen taal, (2) de mening over de outgroup-taal, en (3) de mate waarin men aanleiding ziet de eigen taal voor de outgroup-taal te beschermen. Tabel 7 toont aan hoe de verschillende respondentenpopulaties per construct en per Likert-item scoorden.

Omwille van de beknoptheid wijkt de in Tabel 7 gebruikte terminologie enigszins af van de daadwerkelijk in de vragenlijst gebruikte terminologie. Waar Tabel 7 'eigen taal' en 'andere taal' meldt, lazen Nederlandstalige respondenten in werkelijkheid 'het Nederlands' respectievelijk 'het Frans', Franstalige respondenten lazen in werkelijkheid 'le français' respectievelijk 'le néerlandais'. Verder toont Tabel 7 steeds eerst het construct, en vervolgens de twee Likert-items waaruit dat construct is opgebouwd. De score per construct is steeds het gemiddelde van de scores op de twee in het construct gebruikte Likert-items. De bijbehorende statistische berekeningen zijn opgenomen als Appendix D.

Tabel 7 Mate van waargenomen dreiging per taalgebied, construct en Likert-item (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een ¹ duidt op een significante waarde in vergelijking met het laagst scorende taalgebied, een ² op een significante waarde in vergelijking met de twee laagst scorende taalgebieden, en een ³ op een significante waarde in vergelijking met alle andere taalgebieden)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Construct A. Attitude ten opzichte van de eigen taal	6,19¹ (0,836)	5,38 (1,456)	6,41² (0,667)	5,67 (1,086)
<i>A1. De eigen taal is een mooie taal</i>	5,93¹ (1,127)	5,14 (1,671)	6,42¹ (0,751)	5,92¹ (1,302)
<i>A2. Het is goed kennis van de eigen taal te hebben</i>	6,46² (0,778)	5,61 (1,525)	6,39² (0,747)	5,42 (1,287)
Construct B. Attitude ten opzichte van de andere taal	3,23 (1,445)	3,58 (1,932)	3,38 (1,256)	3,91 (1,096)
<i>B1. De andere taal is een mooie taal</i>	2,93 (1,603)	3,16 (2,115)	3,21 (1,023)	3,82 (1,270)
<i>B2. Het is goed kennis van de andere taal te hebben</i>	3,54 (1,645)	4,00 (2,031)	3,55 (1,856)	4,00 (1,489)
Construct C. Neiging tot beschermen van de eigen taal	4,67³ (1,399)	2,51 (1,375)	3,74² (1,62)	1,84 (1,085)
<i>C1. De eigen taal zou beschermd moeten worden tegen de andere taal</i>	5,12² (1,452)	2,76 (1,832)	4,30² (2,114)	2,13 (1,647)
<i>C2. Kennis van de andere taal tast kennis van de eigen taal aan</i>	4,22³ (1,651)	2,27 (1,221)	3,18² (1,629)	1,55 (1,005)

Ook gedifferentieerd naar constructen en Likert-items bleken de respondentenpopulaties in een aantal gevallen van elkaar te verschillen.

Construct A legt een eerste verschil in attitudes bloot: de Vlaamse respondenten oordeelden significant positiever over het Nederlands dan de Nederlandse respondenten, en de Waalse respondenten significant positiever over het Frans dan de Franse respondenten. Deze verschillen zijn tot stand gekomen op basis van het gegeven dat Nederlandse respondenten de eigen taal significant minder mooi vonden dan de andere respondentenpopulaties (A1), en het gegeven dat Vlamingen en Walen kennis van de eigen taal significant positiever beoordeelden dan Nederlanders en Fransen (A2).

Wat de attitude ten opzichte van de andere taal betreft (Construct B) trad er echter nergens een significant verschil op. Met betrekking tot deze scores valt overigens wel op dat ze relatief laag zijn; geen enkele score overstijgt het absolute gemiddelde van 4,00.

Blijkens de scores op Construct C waren de Vlaamse respondenten significant meer geneigd de eigen taal te beschermen dan de Nederlandse, Waalse en Franse respondenten. Waalse respondenten waren significant meer geneigd de eigen taal te beschermen dan Nederlandse en Franse respondenten. Deze verschillen zijn tot stand gekomen op basis van het gegeven dat Vlamingen en Walen het sterker eens waren met de stelling dat de eigen taal beschermd zou moeten worden tegen de andere taal (C1), en met de stelling dat kennis van de eigen taal wordt aangetast door kennis van de andere taal (C2).

4.4 Verband tussen waargenomen dreiging en leenwoordgebruik

De correlatie tussen de mate van waargenomen dreiging en de mate van leenwoordgebruik bedroeg voor de gehele populatie $-.137$ ($p = .082$) bij tweezijdige toetsing, en bleek dus niet significant te zijn. Ook gedifferentieerd naar construct werd voor de gehele populatie tezamen nergens een significante mate van correlatie gevonden. Gedifferentieerd naar Likert-item bleek dat de correlatie tussen attitude en de mate van leenwoordgebruik voor één Likert-item significant was, te weten het item 'de eigen taal is een mooie taal'. De correlatie tussen leenwoordgebruik en de score op de stelling 'de eigen taal is een mooie taal' bedroeg $-.195$ ($p < .05$) bij tweezijdige toetsing. Het blijkt hier om een negatief verband te gaan; naarmate de eigen taal als mooier werd beoordeeld, nam het gebruik van leenwoorden rechtevenredig af.

Ook per getoetst taalgebied is bekeken of er een significant verband bestond tussen de mate van waargenomen dreiging en Engels leenwoordgebruik. Voor de Vlaamse, Nederlandse en Franse respondentenpopulatie gold nergens een significant verband. Alleen in het Waalse taalgebied deed een dergelijk verband zich in een aantal gevallen voor.

Gedifferentieerd naar construct bleek de correlatie tussen het leenwoordgebruik en de score op het construct 'attitude ten opzichte van de andere taal' voor de Waalse populatie .452 ($p < .05$) te bedragen bij tweezijdige toetsing. Het gaat hier om een positief verband; naarmate het Nederlands positiever werd beoordeeld, nam het gebruik van leenwoorden rechtevenredig toe.

Gedifferentieerd naar Likert-item bleken de scores van de Waalse respondentenpopulatie voor drie verschillende items significant samen te hangen met de mate van Engels leenwoordgebruik.

De correlatie tussen het leenwoordgebruik en de score op de stelling 'de andere taal is een mooie taal' bedroeg .455 ($p < .05$) bij tweezijdige toetsing. Naarmate de andere taal als mooier werd beoordeeld, nam het gebruik van leenwoorden rechtevenredig toe.

Ook de correlatie tussen leenwoordgebruik en de score op de stelling 'het is goed kennis van de andere taal te hebben' bleek met een waarde van .361 ($p < .05$) significant te zijn bij tweezijdige toetsing. Dit houdt in dat het gebruik van leenwoorden rechtevenredig toenam naarmate kennis van de andere taal als gunstiger werd beoordeeld.

Ten slotte was er een duidelijk verband waarneembaar tussen leenwoordgebruik en de score op de stelling 'de eigen taal zou beschermd moeten worden ten opzichte van de andere taal'. Deze correlatie bedroeg $-.384$ ($p < .05$) bij tweezijdige toetsing. Naarmate de neiging tot beschermen van de eigen taal toenam, nam het gebruik van leenwoorden rechtevenredig af.

5. Conclusie en discussie

In dit afsluitende hoofdstuk wordt eerst aangegeven wat de gevonden resultaten precies inhouden, en hoe die redelijkerwijs geduid kunnen worden. Hierbij worden de onderzoeksresultaten zowel in een taalkundig als in een maatschappelijk perspectief geplaatst. Daarnaast worden enkele kritische voetnoten bij de opzet en uitvoering van het onderzoek geplaatst, en wordt voorzien in suggesties voor vervolgonderzoek.

Het zou onredelijk zijn te pretenderen dat de resultaten van dit onderzoek tot een uitputtende analyse van de taalsituatie kunnen leiden; dat zou onvoldoende recht doen aan de complexiteit en rijkdom van de materie. Hoewel het dus raadzaam is de resultaten met enige terughoudendheid te benaderen, leveren ze naast de nodige inzichten omtrent leenwoordgebruik en dreiging toch voldoende draagvlak op om redelijke antwoorden op de onderzoeksvragen te formuleren.

Leenwoordgebruik en waargenomen dreiging: verschillen en verbanden

Voor de mate van algeheel leenwoordgebruik werd er een significant verschil gevonden tussen Nederland en Wallonië, maar niet tussen de te vergelijken taalgebieden. Significante verschillen tussen de te vergelijken taalgebieden werden echter wel gevonden wanneer de scores specifiek per leenwoord werden gedifferentieerd.

Vanuit dat perspectief geanalyseerd bleek voor zestien van de twintig leenwoorden te gelden dat Vlamingen ze minder gebruikten dan Nederlanders. Voor vier leenwoorden (20% van de gebruikte leenwoorden) gold dat de Vlaamse gebruiksfrequentie significant lager was dan de Nederlandse.

Voor twaalf van de twintig leenwoorden gold dat Walen ze minder gebruikten dan Fransen. Voor drie leenwoorden (15% van de gebruikte leenwoorden) gold dat de Waalse gebruiksfrequentie significant lager was dan de Franse. Voor één leenwoord (*'party'*) gold echter dat het significant meer door Walen dan door Fransen werd gebruikt.

Deze resultaten geven voldoende aanleiding om de eerste onderzoeksvraag (*'Verschillen Vlamingen en Walen van Nederlanders en Fransen wat betreft het ontlenen van Engelse woorden?'*) bevestigend te beantwoorden. In totaal gold immers voor zeven van de twintig leenwoorden dat Vlamingen en Walen ze minder gebruikten dan Nederlanders en Fransen, terwijl dat andersom voor slechts één leenwoord gold. Hierbij dient nog eens met klem aangetekend te worden dat de gebruikte leenwoorden geheel willekeurig zijn gekozen, en blijkens de pilot study in alle onderzochte taalgebieden voorkomen. De gevonden verschillen kunnen zodoende niet worden toegeschreven aan de mogelijkheid dat een aantal van de gebruikte leenwoorden

überhaupt niet bekend zou zijn in bepaalde taalgebieden.

Naast het verschil in leenwoordgebruik is gebleken dat de Vlaamse en Waalse taalgemeenschappen zich significant meer bedreigd voelden dan de Nederlandse en Franse taalgemeenschappen. Dat verschil liet zich niet alleen gelden wanneer er werd gekeken naar de algehele mate van waargenomen dreiging, maar ook vertrekkend vanuit de attitude ten opzichte van de eigen taal en de neiging tot het in bescherming nemen van de eigen taal. Wat de attitude ten opzichte van de andere taal betreft, werden echter geen significante verschillen gevonden. Dit levert voldoende draagvlak om te stellen dat de Vlamingen en Walen hun taalgemeenschappen weliswaar meer bedreigd zien dan Nederlanders en Fransen, maar dat die dreiging niet zonder meer toegeschreven kan worden aan de aanwezigheid van de belendende taalgemeenschap. Mogelijk hangt dit laatste resultaat samen met de wijze waarop 'dreiging' in dit onderzoek werd geoperationaliseerd. Het is goed denkbaar dat een operationalisering met directere vragen tot meer uitgesproken resultaten op dit punt zou hebben geleid.

Met de kennis dat de Belgische taalgemeenschappen in een aantal gevallen minder ontlenen, en dat ze zich meer bedreigd voelen, rest de vraag in hoeverre beide gegevens met elkaar samenhangen. Uit correlatietoetsen bleek die samenhang lang niet altijd even sterk. In het algemeen gold wel dat men minder leenwoorden gebruikte naarmate men de eigen taal mooier vond.

De resultaten van dit onderzoek bieden dan ook onvoldoende aanleiding de tweede onderzoeksvraag (*'Is een eventueel verschil in het ontlenen van Engelse woorden toe te schrijven aan de dreiging die de Vlaamse en Waalse taalgemeenschap ten opzichte van elkaar ervaren?'*) eensluidend bevestigend te beantwoorden. Dat wil zeggen: alleen in Wallonië werd een dergelijk samenhangend patroon gevonden. De Walen gebruikten meer Engelse leenwoorden naarmate men het Nederlands mooier vond, men kennis van het Nederlands positiever vond, en naarmate men minder aanleiding zag de eigen taal te beschermen voor het Nederlands. Voor het verschil tussen Walen en Fransen suggereert dit een oorzakelijke relatie: naarmate Walen meer dreiging van de Vlaamse taalgemeenschap ervaren, lenen ze in sommige gevallen minder dan Fransen. Noch in Vlaanderen, noch in beide controlegroepen werd echter een gelijksoortig patroon gevonden. Een overzicht van de belangrijkste bevindingen wijst uit dat:

- Vlamingen vier leenwoorden significant minder gebruiken dan Nederlanders, en Walen drie leenwoorden significant minder gebruiken dan Fransen
- Vlamingen geen enkel leenwoord significant vaker gebruiken dan Nederlanders, en Walen één leenwoord significant vaker gebruiken dan Fransen

- Vlamingen en Walen significant positiever over de eigen taal oordelen dan Nederlanders en Fransen
- Vlamingen en Walen significant meer geneigd zijn de eigen taal te beschermen dan Nederlanders en Fransen
- Vlamingen en Walen niet significant negatiever over elkaars talen oordelen dan Nederlanders en Fransen
- Vlamingen, Walen, Nederlanders en Fransen minder leenwoorden gebruiken naarmate men de eigen taal mooier vindt
- Het geringere gebruik van leenwoorden onder Walen samenhangt met de attitudes ten opzichte van de andere taal, maar onder Vlamingen, Nederlanders en Fransen niet.

Samenvattend kan worden gesteld dat het leenwoordgebruik in Vlaanderen en Wallonië over het algemeen niet, maar in bepaalde gevallen wel degelijk lager ligt dan in Nederland en Frankrijk. 'Chill', 'let's', 'nice' en 'thanks' worden in Vlaanderen minder gebruikt dan in Nederland, 'good', 'thanks' en 'weekend' worden in Wallonië minder gebruikt dan in Frankrijk. Verder kan gesteld worden dat Vlamingen en Walen meer dreiging ondervinden, in die zin dat ze de eigen taal positiever beoordelen en meer geneigd zijn die te beschermen. Ten slotte geldt dat de lagere mate van leenwoordgebruik in België in het algemeen niet samenhangt met de onderling waargenomen dreiging. Alleen in Wallonië lijkt het geringere gebruik van leenwoorden deels te zijn ingegeven door de dreiging die men vanuit Vlaanderen ondervindt.

Taalkundige evaluatie

Wat leenwoordgebruik in het algemeen betreft is het duidelijk dat het Engelse leenwoord – althans in België, Nederland en Frankrijk – overall aanwezig is. Tussen deze landen en Engelstalige gebieden worden van oudsher nauwe economische en maatschappelijke banden onderhouden. Het mag dan ook niet verrassend heten dat het Engels een aantrekkelijke outgroup-taal is, en zodoende een prominente rol heeft verworven in West-Europa. Dit blijkt mede uit het feit dat alle taalgemeenschappen bovengemiddeld vaardig in het Engels bleken te zijn. Niet alleen als taal an sich, maar ook als bron van leenwoorden blijkt het Engels zeer populair te zijn; alle getoetste leenwoorden werden in alle bewuste taalgebieden met wisselende regelmaat gebruikt, en gemiddeld genomen werd geen enkel leenwoord nooit gebruikt. Of het leenwoordgebruik ook buitenproportionele vormen aanneemt is, los van de subjectieve vraagstelling, op basis van dit onderzoek niet te beantwoorden. Hiermee blijft ook de vraag in hoeverre de inspanning van taalpuristen gerechtvaardigd zijn, onbeantwoord. Zelfs de vraag of het gebruik van leenwoorden überhaupt toeneemt is op basis van dit onderzoek niet vast te stellen. Meer vergelijkend en vooral longitudinaal onderzoek is benodigd om hieromtrent stelling

te nemen. Vooralsnog lijkt er niet al te veel aanleiding tot grote bezorgdheid over het gebruik van Engelse leenwoorden, hoewel het altijd raadzaam is behoedzaam te blijven voor 'language shift'. Dat leenwoorden hardnekkig genoeg kunnen zijn om woorden uit de oorspronkelijke woordenschat te verdringen, blijkt uit een punt van commentaar van een Waalse respondent. Dit commentaar, overigens ook opmerkelijk genoeg in het Engels gesteld, behelsde de – onterechte – opmerking dat het Frans geen eigen woord voor 'weekend' zou hebben:

"their [sic] are many english words that are exactly the same in french: for example, 'weekend' is 'weekend' in french, we don't have a specific french word for it."

Ondanks deze hardnekkige aard lijkt een te rigide stellingname ten opzichte van leenwoorden ook weer overdreven, zolang de eigen woordenschat er niet te veel onder lijdt. Leenwoorden verrijken de ontvangende taal en geven deze meer mogelijkheden tot nuance. Bovendien leert de geschiedenis dat leenwoorden vaak geruisloos weer uit de taal verdwijnen. Mogelijk gebeurt dat ook met enkele van de woorden die blijkens dit onderzoek nu nog frequent gebruikt worden. Zo is het niet ondenkbaar dat de in het hedendaags Nederlands populaire leenwoorden 'nice' en 'chill' toevallige modewoorden zijn, die na verloop van tijd vanzelf aan attractiviteit verliezen om vervolgens geheel of gedeeltelijk te worden vervangen door een nieuwe generatie (leen)woorden. In dat licht bezien is het veelzeggend dat een oudere generatie van leenwoorden als 'cool' en 'okay', die toch min of meer dezelfde lading dekken en gevoelsmatig sprekende voorbeelden van leenwoorden zijn, in de pilot study in Nederland nul respectievelijk één keer gevonden zijn. Mogelijk zijn 'nice' en 'chill' hetzelfde lot beschoren als hun schijnbare voorlopers 'cool' en 'okay', en is het een kwestie van tijd voor ze worden vervangen door nieuwe (leen)woorden.

Een nadere taalkundige analyse geeft voeding aan de suggestie dat leenwoorden cycli van op- en neergaande populariteit doorlopen, en dat ze vrij gemakkelijk vervangbaar zijn. Wat dat laatste betreft is het opvallend dat de meeste vrij abstract zijn; van alle twintig gebruikte woorden verwijzen er slechts drie ('ticket', en 'baby' en 'barbecue' in een van hun betekenissen) naar tastbare zaken. Wordt er gekeken naar de twaalf leenwoorden die in een van de taalgebieden significant vaker gebruikt worden, dan blijft daar alleen 'baby' van over. Het is denkbaar dat de abstractheid die de meeste leenwoorden kenmerkt bijdraagt aan het gemak waarmee leenwoorden geïntroduceerd kunnen worden, maar ook aan de veranderlijke populariteit en het eventuele verdwijnen ervan. Verwijzingen naar tastbare zaken als 'baby' lijken immers moeilijker vervangbaar dan verwijzingen naar abstracte zaken als 'good' of 'thanks'.

Een tweede taalkundig aspect dat met de cycli van op- en neergaande populariteit samen lijkt te hangen, behelst de frequentie waarmee de leenwoorden gemiddeld in alle taalgebieden samen gebruikt worden. De meeste woorden die geen significant verschil tussen de taalgebieden opleverden, werden gemiddeld in alle taalgebieden samen bijzonder weinig of bijzonder veel

gebruikt. Deze woorden lijken niet erg vatbaar om in één taalgebied bijzonder in populariteit toe te nemen. Integendeel: ze lijken ofwel overal zo weinig gebruikt dat ze (nog) niet onderscheidend werken en niet aantrekkelijk genoeg zijn om te lenen ('here', 'l'm'), ofwel overal zo algemeen gebruikt dat ze aan het hoogtepunt van de cyclus zitten en niet meer onderscheidend werken ('barbecue', 'sport'). Van de meeste woorden die daarentegen in een of meer van de taalgebieden significant vaker gebruikt werden, was de gebruiksfrequentie in alle taalgebieden samen gemiddeld. Dit wijst erop dat met name matig bekende, overal redelijk algemeen geaccepteerde leenwoorden vatbaar zijn om in één taalgebied bijzonder in populariteit toe te nemen.

Van de woorden die significant vaker gebruikt werden, is ten slotte gebleken dat dit meestal voor slechts één van de onderzochte taalgebieden gold. Met andere woorden: een woord dat in het ene taalgebied stevige voet aan de grond heeft, hoeft dat in het andere taalgebied helemaal niet per se te hebben. Ook dit lijkt een aanwijzing voor de kwetsbare – of althans veranderlijke – populariteit van leenwoorden. Het lijkt daarnaast te betekenen dat het idee dat leenwoorden niet universeel populair zijn niet verklaard kan worden zonder een invloedrijke rol toe te bedelen aan de ontvangende taalgemeenschap. In hoeverre overigens ook het binnenlandse taalbeleid hieraan bijdraagt is op basis van deze data niet te achterhalen. Hoewel de verschillen niet significant waren, gedroegen de respondentenpopulaties zich wel conform de ter plekke gehanteerde vormen van taalbeleid. Ook de rol van verwantschap tussen donor- en ontvangende taal lijkt het succes van leenwoorden te beïnvloeden. Het feit dat de verwantschap tussen het Nederlands en het Engels groter is dan die tussen het Frans en het Engels werd weerspiegeld in het gedrag van de respondentenpopulaties; zij manifesteerden zich zoals op basis van de familierelaties tussen deze talen verwacht mocht worden, zij het ook hier niet op significant niveau.

Maatschappelijke evaluatie

Wat de Belgische attitudes ten opzichte van taalgemeenschappen betreft, lijkt dit onderzoek erin geslaagd te zijn een opvallende situatie bloot te leggen. Het gegeven dat Vlamingen en Walen meer dreiging waarnamen, de eigen taal positiever beoordeelden en deze meer wilden beschermen dan Nederlanders en Fransen, lijkt een duidelijk teken aan de wand. Een teken bovendien dat goed te begrijpen is, gezien de roerige communautaire geschiedenis. Uit diezelfde attitudes blijkt echter – en dat mag toch opmerkelijk heten – dat de attitude ten opzichte van de andere taal steeds neutraal is. In beide Belgische taalgemeenschappen heerst er blijkbaar een grote algemene neiging tot bescherming, die niet zozeer specifiek gericht is tegen de taal van de belendende gemeenschap.

Hoewel dit laatste cruciale punt ongetwijfeld geruststellend zal werken op de gemoedstoestand in de Belgische beleidskringen en taalgemeenschappen, blijft het in het kader

van dit onderzoek niet eenvoudig deze resultaten zinvol te duiden en er een interpretatie aan te verbinden. Wellicht ligt een plausibele verklaring erin dat Vlamingen en Walen een gematigde positie innemen ten opzichte van elkaars talen an sich, maar minder tolerant zijn wanneer de andere taal en haar sprekers het eigen taalgebied daadwerkelijk binnendringen. Onderzoek dat zich specifiek richt op dergelijke situaties, zoals die zich bijvoorbeeld in Brussel-Halle-Vilvoorde voordoen, zou dan meer uitgesproken resultaten opleveren. Een andere mogelijkheid die niet uitgesloten kan worden, is dat de Vlaamse en Waalse taalgemeenschappen in het algemeen een grotere neutrale dreiging waarnemen omdat ze zich qua aantal en territorium minder groot weten dan Nederland en Frankrijk. Hoe dan ook speelt dreiging aan weerszijden een niet te onderschatten rol in de Belgische taalgemeenschappen. Voor Belgische burgers en beleidsmakers strekt het dan ook zeker ter aanbeveling hier rekening mee te houden.

Vanuit sociolinguïstisch oogpunt ten slotte is het interessant te zien dat het Engelse leenwoord een geschikt instrument blijkt te zijn om de eigen identiteit uit te dragen. Sterker nog: het Engels is eens te meer een aantrekkelijke outgroup-taal gebleken, die met wisselende regelmaat wordt aangegrepen om de identiteit binnen de ingroup vorm te geven. Die regelmaat lijkt mede te worden bepaald door de eerder aangehaalde taalpolitiek, taalverwantschap, en de daaraan gekoppelde loyaliteit jegens de ingroup, maar niet zozeer door externe dreiging.

In die zin is het vanuit sociolinguïstisch oogpunt verder opmerkelijk te zien dat de neutrale dreiging zoals die in Vlaanderen en Wallonië wordt waargenomen slechts zeer beperkt wordt weerspiegeld in het taalgebruik. Zodoende sluiten de resultaten van dit onderzoek slechts tot op zekere hoogte aan bij de veelgehoorde suggestie dat dreiging het gebruik van vreemde woorden remt. Voor de Waalse taalgemeenschap staat vast dat men sommige leenwoorden minder gebruikt omdat men van mening is dat het Frans beschermd zou moeten worden tegen het Nederlands. Aan de andere kant staat het ook vast dat de Vlaamse taalgemeenschap sommige leenwoorden minder gebruikt dan Nederlanders, maar dat dit niet ingegeven wordt door de dreiging die men van de Waalse taalgemeenschap ondervindt. Op basis van dit onderzoek kan het lagere leenwoordgebruik onder Vlamingen enkel toegeschreven worden aan de relatief positieve houding die men aanneemt ten opzichte van de eigen taal.

Beperkingen en suggesties

Voorliggend onderzoek schetst slechts een globaal beeld van identiteit en Engels leenwoordgebruik onder Belgische jongeren. Dit is gerealiseerd aan de hand van een online vragenlijst, omdat dit een geschikt en toegankelijk middel werd geacht om de geografisch verspreide respondenten te benaderen. Dat deze methode in termen van efficiëntie inderdaad bijzonder geschikt bleek, neemt echter niet weg dat deze opzet enkele beperkingen met zich meedroeg.

Zo bestaat een niet geringe beperking eruit dat het gebruiken van een eenmalige vragenlijst per definitie een momentopname vastlegt. Wellicht waren de scores anders geweest als de respondenten de vragenlijst op een ander tijdstip hadden ingevuld, of als ze in een andere stemming waren tijdens het invullen van de vragenlijst. Hiervoor is echter alleen gericht te controleren door gebruikmaking van longitudinaal onderzoek, een onderzoeksvorm waarvoor deze studie de tijd en middelen ontbeerde. Wellicht ligt hier een mogelijkheid voor toekomstig onderzoek. Zo zou de in dit onderzoek gebruikte pilot study op verschillende toekomstige tijdstippen uitgevoerd kunnen worden.

Bovendien brengt het gebruik van een vragenlijst met zich mee dat het resulteert in door de respondenten zelf toegekende scores, en dat de gerapporteerde scores dus niet per se overeen hoeven te stemmen met daadwerkelijk gedrag. Het risico van sociaalwenselijke antwoorden daargelaten, blijkt het in de praktijk lastig om objectiviteit te waarborgen wanneer men gevraagd wordt het eigen gedrag te beoordelen. Dit zou voorkomen kunnen worden door spontaan taalgebruik te meten. Echter, door een benadering te hanteren waarbij daadwerkelijk uitgevoerd taalgedrag direct gemeten wordt, kan men er haast niet omheen het onderzoek ter plaatse en met behulp van audio- of videoregistratie uit te voeren. Gezien de aard van dit onderzoek en met name de geografische spreiding van de respondentenpopulaties was een dergelijke opzet geen haalbare optie en moest genoeg worden genomen met een vragenlijst als graadmeter. Wel ligt ook hierin wellicht een bruikbaar aanknopingspunt voor eventueel grootschaliger vervolgonderzoek.

Verder maakte dit onderzoek gebruik van een beperkte selectie van slechts een twintigtal frequent gebruikte leenwoorden. De resultaten zijn dan ook alleen van toepassing op deze leenwoorden, en zijn niet toereikend genoeg om over 'het Engelse leenwoord' te spreken. Het is goed denkbaar dat een soortgelijk onderzoek met gebruikmaking van andere leenwoorden ook andere resultaten op zou leveren. Daarnaast is het goed denkbaar dat onderzoek dieper inzicht oplevert naarmate er meer leenwoorden in het onderzoek worden betrokken. Het hier gebruikte aantal van twintig leenwoorden is beperkt in die zin dat het per slot van rekening om een fractie van het totale aantal leenwoorden gaat.

Ten slotte bood de vragenlijst respondenten de mogelijkheid commentaar toe te voegen, hetgeen nader inzicht opleverde in eventuele punten van verbetering. Een noemenswaardige suggestie in dezen is een uitvoerigere selectie van respondenten, in die zin dat zij beide bevroegde talen minstens moeten herkennen; een aantal Franse respondenten gaf aan het lastig te vinden waardeoordelen over het Nederlands te geven, omdat de taal hen daarvoor onvoldoende bekend was.

Wat respondenten betreft heeft dit onderzoek zich bewust beperkt tot jongeren. Zoals er in het kader van dit onderzoek niet over 'het Engelse leenwoord' gesproken kan worden, zo ook kan er niet over 'de Vlaming' of 'de Waal' gesproken worden. Er is beslist meer onderzoek nodig om tot een omvattender profiel van een bepaalde taalgemeenschap te komen. Om vervolgens tot een gedetailleerd beeld te komen zijn tal van selectiecriteria denkbaar waaraan een respondentenpopulatie onderworpen kan worden. Eventuele insteken voor soortgelijke studies liggen er dan ook in te onderzoeken of er binnen een bepaalde taalgemeenschap verschillen bestaan tussen bijvoorbeeld oud en jong, of tussen stedelingen en plattelanders. Met die variabelen heeft dit onderzoek geen rekening gehouden. Pas wanneer meerdere gedetailleerde studies zich opstapelen, ontstaat de mogelijkheid kennis te bundelen en steeds voort te bouwen op bestaande kennis. Op die wijze komt er steeds meer licht op de wisselwerking tussen identiteit en leenwoorden als maatschappelijk relevante thematiek die nog lang niet uitgeput is, en die het verdient nog meer wetenschappelijke belangstelling te genieten.

Referenties

- Beheydt, L. (2003). *Taal en leren. Een bundel artikelen aangeboden aan prof. dr. E. Nieuwborg*. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Bogaards, P. (2008). *On ne parle pas français. La langue française face à l'anglais*. Brussel: De Boeck Duculot.
- Booij, G. (2001). English as the Lingua Franca of Europe: a Dutch perspective. *Lingua e Stile*, 36, 351-361.
- Bot, K. de & Weltens, B. (1997). *Multilingualism in the Netherlands? Perspectives on Foreign-Language Policy*. Studies in Honour of Theo van Els. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Bot, K. de, Evers, R. & Huibregts, I. (2000). *A Sociolinguistic Profile of English in the Netherlands*. Nijmegen: Katholieke Universiteit van Nijmegen.
- Bouchard, C. (1998). *On n'emprunte qu'aux riches*. Montréal: Fides.
- Bouveroux, J. & Huyse, L. (2009). *Het onvoltooide land*. Leuven: Van Halewyck.
- Clyne, M. (2003). *Dynamics of Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Compte, T-M. le & Meulemans, A. (2004). *De talenknobbel*. Gent: Academia Press.
- Cooper, R.L. (1989). *Language planning and social change*. New York: Cambridge University Press.
- Craen, P. van de. (2007). *Drukt het Engels het Nederlands weg?* Geraadpleegd op 16 juni 2010, van <http://taalschrift.org/reportage/001581.html>.
- Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press. Tweede druk.
- Étiemble, R. (1964). *Parlez-vous Français?* Parijs: Gallimard.
- Fukuyama, F. Tijdens de Nexus-lezing 'The Future of Democracy, Culture and Immigration'. 25 september 2005.
- Geeraerts, D. (2003). Rationalisme en nationalisme in de Vlaamse taalpolitiek. *Taalvariatie en Taalbeleid. Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. Antwerpen: Garant.
- Gerritsen, M. & Jansen, F. (2001). Teloorgang of survival?: de taalkenmerken die het lot van Engelse leenwoorden bepalen. *Onze Taal*, 2/3, 40-42.
- Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. (1977). *Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London: Academic Press.
- Giles, H., Coupland, N., & Coupland, J. (1991). Accommodation theory: Communication, contexts and consequences. In H. Giles, N. Coupland, & J. Coupland (Eds.), *Context of accommodation: Developments in applied linguistics* (pp. 1–68). Cambridge: Cambridge University Press.
- Haagdorens, L. (1984). De mobilisatie van de katholieke zuil in de Schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954-juli 1955). *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis – Revue belge d'histoire contemporaine*, 15, 3-70.
- Haugen, E. (1959). Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics* 1, 3: 8-21.

- Huyse, L. (2009). Documentaire 'Het Onvoltooide Land', uitgezonden door CANVAS op 2 juni 2010.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social motivations for codeswitching. Evidence for Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. (1998). *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*. Oxford University Press US.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Oakes, L. (2001). *Language and National Identity. Comparing France and Sweden*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Oomkes, F.R. (1994). *Communicatieleer. Een inleiding*. Meppel: Boom.
- Oostendorp, M. van. (2002). *Steenkolen-Engels. Een pleidooi voor normvervaging*. Geraadpleegd op 2 juni 2010 van <http://www.vanoostendorp.nl/pdf/steenkolenengels.pdf>.
- Oostendorp, M. van. (2006). *Meningen over taal. Frankrijk, België en Nederland*. Geraadpleegd op 18 mei 2010 van <http://www.vanoostendorp.nl/pdf/meningen.pdf>.
- Phalet, L., & Swyngedouw, M. (2003). Measuring immigrant integration: the case of Belgium. *Migration Studies*. XL, n. 152, 2003, 773-803.
- Phillips, D. (2003). *Economische terminologie en lexicografie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Shadid, W.A. (2003). *Grondslagen van interculturele communicatie. Studieveld en werkterrein*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Sijs, N. van der (1996). *Leenwoordenboek: De invloed van andere talen op het Nederlands*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Sinardet, D. (2008). Territorialité et identités linguistiques en Belgique. *Hermès*, 51, 141-147.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stroop, J.P.A. (1993). De toekomst van het Nederlands. In J.T. Leerssen, J.C.H. Blom & P. de Rooy (Eds.), *De onmacht van het grote: cultuur in Europa* (pp. 42-53). Amsterdam: University Press.
- Tajfel, H. & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey: Brooks/Cole.
- Thody, P. (1995). *Le Franglais. Forbidden English Forbidden American. Law, Politics and Language in Contemporary France. A Study in Loan Words and National Identity*. Londen: The Athlone Press.
- Thomason, S. G. & Kaufman, T. (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley - Los Angeles: University of California Press.
- Treffers-Daller, J. (1993). *Mixing Two Languages. French-Dutch contact in a Comparative Perspective*. Berlijn: Walter de Gruyter & Co.
- Vandeweghe, W. (1996). Belgian federalism and the language issue. In A. Allain, M. Dupont & M. Hearn (Eds.), *Les Fédéralismes* (pp. 99-107). Villeneuve-d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion.
- Walter, H. (1998). *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. Parijs: Robert Laffont.

Walter, H. (2001). *Honni soit qui mal y pense. L'incroyable histoire d'amour entre le français et l'anglais*. Paris: Robert Laffont.

Zanola, M.T. (2008). Les anglicismes et le français du XXIe siècle: La fin du français? *Synergies Italie*, 5, 87-96.

Appendix A. Pilot study

Doel

In de aanloop naar het hoofdonderzoek is een pilot study ontwikkeld. Het doel van deze pilot study is tweeledig. In de eerste plaats is het bedoeld als aftastende verkenning naar de mate en wijze van leenwoordgebruik onder Vlaamse, Nederlandse, Waalse en Franse jongeren, en hoe hun leenwoordgebruik zich onderling tot elkaar verhoudt. Daarnaast doelt de pilot study erop een corpus aan Engelse leenwoorden te genereren, dat lijkig genoeg is om in het hoofdonderzoek te gebruiken. Een praktisch goed uitvoerbare en adequate manier daarvoor is het analyseren van online communicatie.

Het onderwerp van de pilot study betrof leenwoordgebruik onder jongeren uit Vlaanderen en Wallonië. Het leenwoordgebruik onder jongeren uit Nederland en Frankrijk is meegenomen ter controle. Moedertaal is een factor die effect zou kunnen hebben op de mate van leenwoordgebruik. In dit geval zou de Nederlandse taal gemakkelijker Engelse woorden toelaten vanwege de onderlinge verwantschap. De Franse taal, minder sterk verwant aan het Engels, zou juist minder gemakkelijk Engelse woorden kunnen toelaten. Omwille van de leesbaarheid zullen Vlaanderen, Wallonië, Nederland en Frankrijk in het vervolg steeds aangeduid worden met 'taalgebied(en)'. Geslacht is een tweede factor die effect zou kunnen hebben op de mate van leenwoordgebruik. Om voor dat effect te controleren werden evenveel mannelijke als vrouwelijke taalgebruikers per taalgebied onderzocht.

Materiaal

In het kader van de pilot study is gebruik gemaakt van berichten op Facebook. Als populaire sterk groeiende sociale netwerksite met meer dan 500 miljoen gebruikers wereldwijd is dit een zeer bruikbare bron van materiaal. Op Facebook is betrekkelijk eenvoudig te achterhalen tot welk taalgebied de gebruiker in kwestie behoort. Bovendien wordt Facebook in aanzienlijke mate gebruikt door de doelgroep van het hoofdonderzoek.

Tabel 1 toont het aantal Facebookgebruikers per land, en geeft percentages per leeftijdscategorie. Per 1 augustus 2010 bedroeg het aantal Belgische Facebookgebruikers 3.526.500, waarvan 24,6% in de leeftijdscategorie van 18 tot 24 jaar. Het totale aandeel Belgische gebruikers onder de 25 jaar bedroeg 39,7%. Er is geen informatie beschikbaar over de numerieke verhouding tussen Vlamingen en Walen. Het aantal Nederlandse gebruikers bedroeg 2.712.320 (waarvan 26,2% 18 tot 24-jarigen en in totaal 37,2% onder de 25 jaar), het aantal

Fransen gebruikers 19.351.420 (waarvan 27,4% 18 tot 24-jarigen en in totaal 45,2% onder de 25 jaar).

Tabel 1 Facebookgebruik per land (aandeel per leeftijdscategorie in percentages. Gegevens per 1 augustus 2010)

	Totaal	-13	14-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
België	3.526.500	1,6	13,5	24,6	26,7	16,9	10,2	4,8	1,8
Nederland	2.712.320	1,2	9,8	26,2	29,1	17,2	9,8	4,7	2,0
Frankrijk	19.351.420	2,2	15,6	27,4	27,1	14,5	7,7	3,8	1,7

Facebook is een sociale netwerksite die gebruikers in staat stelt een eigen profielpagina samen te stellen. Afhankelijk van de gebruikersinstellingen zijn een of meerdere subpagina's van deze profielpagina openbaar voor derden. De meest basale subpagina is te raadplegen onder het tabblad 'info', en bevat algemene gegevens, voorkeuren, interesses en contactgegevens. In enkele gevallen geven gebruikers hier onder meer hun geboorteplaats of huidige woonplaats op. Veel gebruikers hebben daarnaast een publiekelijk toegankelijke subpagina onder het tabblad 'prikbord', waarop ze onbeperkt berichten van contacten kunnen ontvangen of zelf geschreven berichten kunnen plaatsen. Deze berichten van eigen hand zijn in dit vooronderzoek object van studie. Daartoe is er per taalgebied en per sekse een selectie gemaakt van de eerste 10 gevonden profielen, met die aantekening dat de profielen aan twee criteria moesten voldoen:

- omwille van de betrouwbaarheid moest uit het profiel met voldoende zekerheid blijken dat de gebruiker in kwestie tot het gezochte taalgebied behoort

- omwille van de betrouwbaarheid en praktische overwegingen moesten alle zelf geschreven berichten van de geselecteerde gebruiker samen uit minstens honderd woorden bestaan

Procedure

Selectie van profielen

Facebook is een internationaal sterk verspreide virtuele gemeenschap, waarvan België, Nederland en Frankrijk slechts een zeer bescheiden deel uitmaken: gezamenlijk zijn inwoners van deze drie landen goed voor slechts 5,34% van het mondiale publiek.

Om een ingang te hebben in een bepaald taalgebied, zijn op de startpagina van Facebook telkens namen van willekeurige steden uit een van de vier taalgebieden als zoekopdracht ingevoerd. Dit resulteert in directe weergave van zes profielen, waarvan de beheerders hebben aangegeven op enige wijze met de opgegeven stad verbonden te zijn. Een willekeurig profiel werd uit de zes profielen geselecteerd, en getoetst aan de hand van bovenstaande criteria.

Een eerste criterium in de selectie van profielen betrof de vraag of de gebruiker met voldoende zekerheid deel uitmaakte van het gezochte taalgebied. Dit is gedaan door te controleren of de gebruiker op het tabblad 'info' tenminste geboorteplaats of woonplaats had opgegeven. Waar zowel huidige woonplaats als geboorteplaats waren opgegeven, gold dat beide genoemde plaatsen in het gezochte taalgebied moesten liggen. Waar geen van beide was opgegeven, werd het profiel van het onderzoek uitgesloten. In dat geval werd via de subpagina 'vrienden' een willekeurig nieuw profiel geselecteerd. Deze handelingswijze herhaalde zich steeds, totdat een geschikt profiel werd gevonden.

Een tweede criterium in de selectie van profielen is aangebracht om de hoeveelheid materiaal per taalgebied te kunnen kanaliseren. Om dat te bewerkstelligen gold dat de gebruiker op het tabblad 'prikbord' per 1 augustus 2010 voor minstens honderd woorden aan zelf geschreven tekst had gegenereerd.

Profielen die niet aan beide criteria voldeden werden buiten beschouwing gelaten. Deze procedure werd herhaald na elk geschikt bevonden profiel, totdat er per taalgebied 20 gelijk naar sexe verdeelde profielen waren verzameld.

Selectie van tekst

Bij het selecteren van tekst gold als criterium dat er met voldoende zekerheid moest blijken dat de geselecteerde tekst daadwerkelijk van de hand van de gebruiker in kwestie was. Hoewel berichten op het prikbord in beginsel altijd van de gebruiker in kwestie zijn, blijken er in de praktijk enkele uitzonderingen voor te komen.

In enkele gevallen is tekst op het prikbord afkomstig van contacten van de gebruiker. Deze tekst kon steeds eenvoudig uitgesloten worden door de filtermogelijkheden die Facebook biedt. Op elk prikbord hebben bezoekers de keuze tekst weer te geven van 'alleen vrienden', '(gebruiker) + vrienden' of 'alleen (gebruiker)'. Bij elk prikbord is steeds de laatste optie aangevinkt, zodat tekst van anderen van het materiaal kon worden uitgesloten.

In andere gevallen nemen gebruikers teksten direct over van een andere gebruiker. Ook dit is voor bezoekers van Facebook te achterhalen. De tekst wordt dan ingeleid met de aanduiding 'gebruiker A' via 'gebruiker B'. In dergelijke gevallen is de tekst duidelijk niet door de onderzochte gebruiker zelf opgesteld, en uitgesloten van het materiaal. Citaten zijn daarentegen wel in het materiaal opgenomen; deze zijn weliswaar niet zelf bedacht, maar wel eigenhandig door de gebruiker opgesteld.

Ten slotte komt het vaak voor dat tekst op prikborden door Facebook-applicaties zijn gegenereerd. Gebruikers die bepaalde applicaties toepassen, krijgen automatisch een hieraan gerelateerd bericht op hun prikbord.

Dergelijke automatisch gegenereerde tekst is weer aan de hand van een aanduiding 'via' (applicatie) eenvoudig te achterhalen, en eveneens uitgesloten van het materiaal.

Selectie van woorden

In eerste instantie zijn om praktische redenen alle door spaties gescheiden tekeneenheden als woord aangemerkt. Deze wijze van handelen is steeds gehandhaafd, ook in gevallen waar spatiëring ten onrechte is toegepast of juist ten onrechte is uitgebleven. Omdat de pilot study erop is gericht Engelse woorden in eigentaalse teksten bloot te leggen, moest de mogelijkheid worden gecreëerd alle woorden aan een code toe te wijzen. Daartoe dienden woorden die noch 'Engels', noch 'niet-Engels' zijn, uit het materiaal te worden gefilterd. Hierbij is steeds als leidraad aangehouden dat alle meegenomen tekeneenheden voldoende betekenis moesten dragen om ze met zekerheid aan de code 'Engels' dan wel aan de code 'niet-Engels' toe te wijzen. Om dit te waarborgen zijn bepaalde tekeneenheden niet in het materiaal opgenomen.

In de eerste plaats gaat het hierbij om losstaande leestekens en als emoticon bedoelde tekens. Deze zijn zo universeel van aard dat ze noch tot 'Engels', noch tot 'niet-Engels' behoren. Losstaande leestekens en emoticons zijn dan ook niet als woord aangemerkt. Daarnaast zijn eigennamen, merknamen en titels niet als woord gekwalificeerd. Aan deze overweging ligt ten grondslag dat ook deze in zoverre universeel van karakter zijn, dat ze simpelweg maar op één bepaalde, in zekere zin taaloverschrijdende manier kunnen worden aangeduid. Deze categorie van eigennamen, merknamen en titels is redelijk divers, en omvat in grote lijnen namen van unieke zaken, personen, evenementen, topografische aanduidingen en afleidingen daarvan, maar ook film- en songtitels en namen van organisaties en instellingen. Van woorden binnen deze categorie waaraan onlosmakelijk een lidwoord is verbonden, is ook dat lidwoord van het materiaal uitgesloten.

In sommige gevallen kwamen er in het materiaal cijfers, afkortingen en acroniemen voor, aanduidingen die als zodanig in het gesproken woord zelden of niet voorkomen. Toch zijn deze in beginsel in het materiaal meegenomen; ze kunnen met voldoende zekerheid aan de code 'Engels' dan wel aan de code 'niet-Engels' toegewezen worden. In het geval van afkortingen was

de achterliggende gedachte dat taalgebruikers de afkorting automatisch zouden aanvullen tot de conventionele vorm. Nederlandse taalgebruikers die bijvoorbeeld 'enz.' zien, zullen dit herkennen en afmaken als zijnde 'enzovoort' (code 'niet-Engels'). Hierbij dient wel aangetekend te worden dat afkortingen en acroniemen van het materiaal werden uitgesloten, wanneer ze verwezen naar de eerder genoemde categorie van eigennamen, merknamen en titels.

Bij cijfers was een wat omzichtiger aanpak noodzakelijk. Cijfers in combinatie met letters binnen dezelfde tekeneenheid, zoals in het geval van '5th' en '5de' of '5ème', konden zonder omhaal aan de codes 'Engels' respectievelijk 'niet-Engels' worden toegewezen. Bij losstaande cijfers echter was dat niet altijd mogelijk, en is een meer pragmatische werkwijze gehanteerd. Daar is gekeken naar de directe omgeving van het cijfer. Wanneer '5' omringd werd door niet-Engelse woorden, werd '5' aan de code 'niet-Engels' toegewezen; het werd dan duidelijk genoeg bevonden dat '5' naar 'vijf' verwijst. Werd '5' omringd door Engelse woorden, dan werd '5' opgevat als 'five' en toegevoegd aan de code 'Engels'. Waar cijfers naar woorden verwijzen, zoals in 'back 2 work', zijn de cijfers ook als zodanig opgevat. Hier werd '2' opgevat als verwijzing naar 'two' (code 'Engels'). In alle gevallen waar er in dezen enige onduidelijkheid optrad, is besloten het cijfer van het materiaal uit te sluiten.

Deze gehele procedure resulteerde in een corpus van 2.000 zelf opgestelde woorden per taalgebied, gelijk verdeeld naar geslacht.

Aanwijzen van ontleningen

Na deze selectieprocedure is het aantal Engelse woorden per gebruiker geteld. In eerste instantie zijn alle voorkomende Engelse woorden - ongeacht woordklasse - geteld, ook waar het Engelse woorden betrof die middels cijfers, acroniemen of afkortingen waren vormgegeven. Verder is steeds als leidraad aangehouden dat het woord in kwestie door de gebruiker als 'Engels' moest worden beschouwd. Om die reden zijn ook foutief gespelde Engelse woorden als leenwoord aangemerkt. De vraag of er een frequent gebruikte eigentaalse equivalent voor het leenwoord bestaat, deed niet ter zake. Aan de grondslag voor deze keuze ligt het idee dat er voor elk leenwoord wel een behoorlijke equivalent had kunnen zijn, als de leden van de taalgemeenschap daar maar met voldoende felheid en vindingrijkheid op hadden aangestuurd. Dat men in het Nederlandse taalgebied geen gangbare equivalent toepast voor woorden als 'computer', 'walkman', 'printer' en 'software' betekent dat de leden van deze taalgemeenschap in mindere mate geneigd zijn hun eigen taal te behouden, en sneller genoeg nemen met het vreemde woord. Taalgemeenschappen die zich minder open opstellen en sterker aan de eigen taal hechten, zoals de Franse taalgemeenschap dat heet te zijn, bewijzen dat er voor deze woorden wel degelijk een gangbare eigentaalse equivalent mogelijk zou zijn geweest. Zij vonden immers 'ordinateur', 'baladeur', 'imprimeur' en 'logiciel'. Van samengestelde woorden bestaande uit een eigentaals woord en een Engels leenwoord, is alleen het Engelse deel als één leenwoord beschouwd. Samengestelde woorden bestaande uit twee Engelse leenwoorden, zijn ook als één

leenwoord beschouwd. Bij het uitlichten van leenwoorden is voor de Nederlandstalige teksten gebruik gemaakt van de online versie van het Etymologisch Woordenboek Nederlands. Voor de Franse teksten is gebruik gemaakt van de online versie van de Trésor de la Langue Française informatisé. Alle gevonden Engelse woorden zijn alfabetisch gerangschikt en opgenomen als Lijst 1.

Verdeling van ontleningen

Vervolgens is er een aantal verdelingen in het materiaal aangebracht, met als doel een beter inzicht te krijgen in het soort ontleningen.

Een eerste verdeling betrof de verhouding tussen gevallen van leenwoorden en gevallen van code switching. In dit kader zijn leenwoorden gedefinieerd als zelfstandig betekenisdragende uitingen. Het kan daarbij gaan om conventionele woorden in die zin dat ze spatieel gescheiden zijn. Het kan ook gaan om zogeheten chunks, een serie spatieel gescheiden woorden die in combinatie met elkaar één betekenis uitdragen. Alle gevallen waarin meerdere chunks werden gecombineerd, golden als code switching.

Een tweede verdeling is aangebracht door het aantal ontleningen uit de open woordklassen (naamwoorden, werkwoorden, adjectieven en bijwoorden) af te zetten tegen het aantal ontleningen uit de gesloten woordklassen (alle overige woorden). Op die wijze wordt inzichtelijk in hoeverre Engelse woorden gemakkelijker tot de open woordklassen doordringen dan tot gesloten woordklassen.

Ten slotte is per taalgebied, geslacht en soort ontlening een type/token-ratio gegeven. De type/token-ratio is een veelvuldig gehanteerd instrument om lexicale variatie in kaart te brengen. Het is een verhoudingsmaat die inzicht geeft in het totaal aantal voorkomende woorden (tokens) en het aantal unieke woorden (types). Om tot een betrouwbare type/token-ratio te komen, moest een aantal van de gevonden Engelse woorden herleid worden tot hun oorspronkelijke vorm. In een aantal gevallen zorgden spelfouten, verkleinwoorden of anderszins variatie in schrijfwijze ervoor dat dezelfde types in het ruwe materiaal niet als zodanig herkenbaar waren. In andere gevallen was er op basis van schrijfwijze juist sprake van één type, terwijl het in werkelijkheid om verschillende types ging. Waar de gevonden woorden herleid moesten worden, is dit eveneens in Appendix A aangegeven.

Resultaten

De bevindingen voor de verhouding tussen leenwoorden en code switching zijn weergegeven in Tabel 2. Deze geeft per taalgebied en per geslacht een totaaloverzicht van ontleningen uit het Engels. Kolom 3 toont het totaal aantal gevonden Engelse woorden. Hierbij gaat het sec om het

aantal spatieel gescheiden tekeneenheden. Kolom 4 geeft het aantal gevallen van code switching en het aantal woorden dat daar in totaal voor gebruikt werd. Op soortgelijke wijze toont kolom 5 het aantal gevallen van leenwoorden en het aantal woorden waar die gevallen uit bestaan. Indien van toepassing is tussen haakjes de type/token-ratio gegeven.

Tabel 2 Aantal ontleningen per taalgebied en geslacht, verdeeld naar soort ontlening (met per soort ontlening het aantal gevallen waarin deze voorkwam en het aantal daarvoor benodigde woorden. Waar van toepassing staat steeds achter haakjes de type/token-ratio. Een * duidt een significante waarde aan)

Taalgebied	Geslacht	Totaal Engelse woorden	Code switching		Leenwoorden	
			Aantal gevallen	Aantal woorden	Aantal gevallen	Aantal woorden
Vlaanderen	Totaal	97 (0,72)	9	44 (0,75)	46	53* (0,74)
	Man	59 (0,78)	7	35 (0,74)	19	24 (0,88)
	Vrouw	38 (0,76)	2	9 (1,00)	27	29 (0,69)
Nederland	Totaal	173 (0,75)	12	61 (0,89)	91	112* (0,78)
	Man	47 (0,85)	2	7 (1,00)	34	40 (0,85)
	Vrouw	126 (0,77)	10	54 (0,87)	57	72 (0,79)
Wallonië	Totaal	97 (0,68)	6	36 (0,69)	48	61 (0,67)
	Man	65 (0,78)	4	26 (0,85)	33	39 (0,87)
	Vrouw	32 (0,59)	2	10 (1,00)	15	22 (0,41)
Frankrijk	Totaal	87 (0,75)	7	30 (0,87)	42	57* (0,68)
	Man	35 (0,77)	2	15 (0,87)	19	20 (0,70)
	Vrouw	52 (0,79)	5	15 (1,00)	23	37 (0,73)

Ontlening kwam in elk taalgebied en bij elk van beide geslachten voor. De Nederlandse vrouwen gebruikten het vaakst Engelse woorden (126 woorden), de Waalse vrouwen het minst (32 woorden). De scores op de algehele type/token-ratio varieerden van 0,59 (Waalse vrouwen) tot 0,85 (Nederlandse mannen).

Per taalgebied zijn de gemiddelde scores berekend, en met behulp van een een-weg variantie-analyse (ANOVA) statistisch getoetst. Tabel 3 toont hoe vaak leden van de verschillende taalgebieden Engelse woorden gebruikten, verdeeld naar type ontlening.

Tabel 3 Engelse woorden per taalgebied per type ontlening (scores zijn gemiddeldes per 100 woorden van 20 taalgebruikers. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Gemiddeld aantal Engelse woorden	4.9 (4,069)	8.7 (9,213)	4.9 (5,163)	4.4 (6,800)
Gemiddeld aantal woorden in code switches	2.2 (3,607)	3.1 (6,168)	1.8 (4,073)	1.5 (3,735)
Gemiddeld aantal leenwoorden	2.7 (2,084)	5.6 (4,044)	3.1 (2,328)	2.9 (3,801)

Voor het gemiddeld aantal Engelse woorden was er geen significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3, 76) = 1,83, p = .15$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat geen enkel taalgebied significant verschilde van de andere drie.

Ook voor het gemiddeld aantal woorden gebruikt in code switches was er geen significant verschil tussen de taalgebieden, $F < 1$.

Voor het gemiddeld aantal leenwoorden was er wel een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3, 76) = 3,78, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlanders significant meer leenwoorden gebruikten dan Vlamingen en Fransen. De factor taalgebied verklaarde 14,9 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

Tabel 4 geeft nadere informatie over het soort leenwoorden dat per taalgebied en per geslacht ontleend werd. Het totaal aantal gevonden leenwoorden is in kolom 3 weergegeven. Kolom 4 en 5 tonen het aantal leenwoorden afkomstig uit de gesloten respectievelijk open woordklassen. Onder open woordklassen wordt in dit geval verstaan woorden uit de categorieën werkwoorden, naamwoorden, adjectiva en adverbia. Alle overige woorden behoren hier tot de gesloten woordklassen. Binnen elke categorie is tussen haakjes de type/token-ratio gegeven.

Tabel 4 Aantal leenwoorden per taalgebied en geslacht, verdeeld naar woordklasse (met tussen haakjes steeds de type/token-ratio. Een * duidt een significante waarde aan)

Taalgebied	Geslacht	Aantal leenwoorden	Aantal leenwoorden uit gesloten woordklassen	Aantal leenwoorden uit open woordklassen
Vlaanderen	Totaal	53 (0,74)	6 (0,50)	47 (0,77)
	Man	24 (0,88)	4 (0,50)	20 (0,95)
	Vrouw	29 (0,69)	3 (0,67)	26 (0,71)
Nederland	Totaal	112 (0,78)	24* (0,67)	88 (0,81)
	Man	40 (0,85)	5 (1,00)	35 (0,83)
	Vrouw	72 (0,79)	19 (0,68)	53 (0,85)
Wallonië	Totaal	61 (0,67)	4* (1,00)	57 (0,65)
	Man	39 (0,87)	3 (1,00)	36 (0,86)
	Vrouw	22 (0,41)	1 (1,00)	21 (0,38)
Frankrijk	Totaal	57 (0,68)	5* (0,8)	52 (0,67)
	Man	20 (0,70)	0	20 (0,70)
	Vrouw	37 (0,73)	5 (0,8)	32 (0,72)

Per taalgebied zijn de gemiddelde scores berekend, en met behulp van een een-weg variantie-analyse (ANOVA) statistisch getoetst. Tabel 5 toont hoe vaak woorden uit de open en gesloten woordklasse per taalgebied als leenwoord werden ingezet.

Tabel 5 Gemiddeld aantal leenwoorden uit gesloten en open woordklassen, verdeeld naar taalgebied (scores zijn gemiddeldes per 100 woorden van 20 taalgebruikers. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Gemiddeld aantal woorden uit gesloten woordklassen	0,35 (0,745)	1,20 (1,881)	0,20 (0,410)	0,25 (0,910)
Gemiddeld aantal woorden uit open woordklassen	2,40 (1,847)	4,40 (2,891)	2,85 (2,084)	2,60 (3,033)

Voor het gebruik van leenwoorden uit de gesloten woordklassen was er een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3, 76) = 3,48, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlanders significant meer leenwoorden uit gesloten woordklassen gebruikten dan Walen en Fransen. De factor taalgebied verklaarde 13,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

Voor het gebruik van leenwoorden uit de open woordklassen is echter geen significant verschil gevonden tussen de taalgebieden ($F(3, 76) = 2,62, p = .057$). In geen van de vier taalgebieden werden significant meer leenwoorden uit de open woordklassen gebruikt.

Resultaten: resumé

De resultaten van deze pilot study in samenhang bezien, kan er met voldoende zekerheid gesteld worden dat verschillende taalgemeenschappen wat woordontlening betreft wel degelijk van elkaar verschillen. Over de hele linie zijn verschillen in de mate van woordontlening waarneembaar. Deze verschillen liggen deels in lijn met wat redelijkerwijs verwacht kan worden, maar wijzen ook deels de tegengestelde richting uit, zij het niet op een significant niveau.

De Nederlanders in deze steekproef bezigden significant meer Engelse leenwoorden dan Fransen en Vlamingen; in totaal gebruikten ze bijna twee keer zoveel leenwoorden dan de Fransen, en zelfs meer dan twee keer zoveel dan de Vlamingen.

Binnen het Nederlands taalgebied is er dus een aanzienlijk verschil tussen Nederlanders en Vlamingen. Naar analogie met de verhouding tussen Nederland en Vlaanderen zou er tussen

Frankrijk en Wallonië ook een dergelijk verschil kunnen bestaan. Dit is echter niet het geval. Sterker nog: Walen lenen juist meer dan Fransen, zij het niet op een significant niveau.

Met betrekking tot het aantal geleende woorden per woordklasse, wees deze pilot study uit dat Nederlanders significant meer leenwoorden uit gesloten woordklassen gebruikten dan Walen en Fransen. Dit kan erop wijzen dat Engelse functiewoorden gemakkelijker in het Nederlands ingevoegd kunnen worden dan in het Frans.

Waar het om verschillen binnen taalgebieden gaat, heeft deze pilot study slechts één verschil bloot kunnen leggen: Nederlanders lenen significant meer Engelse woorden dan Vlamingen. Een dergelijk verschil is binnen het Frans taalgebied (Frankrijk en Wallonië) niet gevonden. Met betrekking tot het soort leenwoorden zijn er geen resultaten gevonden die wijzen op verschillen binnen taalgebieden.

Lijst 1. Gevonden leenwoorden van 20 Facebook-gebruikers per taalgebied per 01-08-2010. Naamwoorden, werkwoorden, adjectiva en adverbia tegen een witte achtergrond, woorden uit gesloten woordklassen tegen een gearceerde achtergrond. Waar ambiguïteit op kan treden, is de exacte woordklasse tussen haakjes gegeven. Als leenwoord gebruikte woorden zijn dikgedrukt weergegeven, als code switch gebruikte woorden op reguliere wijze. Het getal tussen haakjes geeft indien van toepassing het aantal verschillende gebruikers weer die het woord noemden.

Herleid woord	Frequentie totaal	Frankrijk Vrouw	Frankrijk Man	Wallonie Vrouw	Wallonie Man	Nederland Vrouw	Nederland Man	Vlaande- ren Vrouw	Vlaande- ren Man	Gevonden word
A	4 (3)					2 (2)			2 (1)	
After	1				1					
Almost	1						1			
American (adj.)	2 (1)	2 (1)								
An	1	1								
And	2 (2)					2 (2)				
Aqua-planing	1				1					
Are	1	1								
At	1					1				
Away	1				1					
Awesome	2 (2)						2 (2)			
Baby	2					1			1	
Bachelor	3 (1)						3 (1)			
Back (adv.)	1				1					
Ball	1	1								
Barbecue (nw.)	1	1								
Barbeque (nw.)	1								1	Bar- becue
BBQ (nw.)	1								1	Bar- becue
Bbqen (ww.)	1								1	Bar- becue
Bbq'en (ww.)	1					1				Bar- becue
Be	2 (2)							1	1	
Before	1				1					

Bicker								1	1	Biker
Big		1							1	
Big	1								1	
Bored				1					1	
Born					1				1	
Bottle			1						1	
Boys	1								1	
Bring	1								1	
Bungalow-resort			1						1	
Can't				1					1	
Captain-weekend			1						1	
Caravan		1							1	
Carjacké					1				1	Carjack
Chill			2 (2)						2 (2)	
Chille				1					1	Chill
Chillen	1			3 (3)					4 (4)	Chill
Choices	2 (1)								2 (1)	Chill
Cinema								1	1	
City					1				1	
Clean				1					1	
Clip							1		1	
Clowntje			1						1	
Cocktails		1							1	
Come			1		1				2 (2)	
Coming	1								1	
Cool	1								1	
Cross					1				1	
Cruisen	1								1	
Cup				1					1	
D							1		1	End
Dead					1				1	
Dipje		1							1	Dip
Dirty				1					1	

Discovering			1					1	
Doesn't				1				1	
Donut				1				1	
End (nw.)						6 (4)		3 (2)	9 (6)
Ends (nw.)						1		1	
England					1			1	
England					1			1	
Enjoying			1					1	
Everybody	2 (1)							2 (1)	
Everybody's				1				1	
Face (nw.)			1					1	
Far				1				1	
Far					1			1	
Fat				1				1	
Fear (nw.)			1					1	
Feel							1	1	
Film			1		1		1	3 (3)	
Fitnessse (ww.)		1						1	Fitness (ww.)
Fitniskan (nw.)	1							1	Fitness (nw.)
Flying			1					1	
Flying				1				1	
Foot						2 (2)		2 (2)	
Foot						1		1	
For							1	1	2 (2)
France				1				1	
Free (adj.)	1							1	
Freedom		1						1	
Fuckers				1				1	
Fucking (adj.)			2 (2)					2 (2)	
Fucking-nice				1				1	
Fun								1	1
Gadget	1							1	
Games (nw.)	1							1	
Gate				1				1	

Geburnt			1					1	To burn
Gepland			1	1				2 (2)	To plan
Get					1			1	
Girls				1				1	
Giving	1							1	
Go					2 (2)			2 (2)	To go
Go					1	1	1	3 (3)	To go
Gogogo					1			1	To go
Gogogo					1			1	To go
Golfen		1						1	To golf
Good				1			1	2 (2)	
Good	2 (1)			1				2 (2)	
Got				1				1	
Grades (nw.)				1				1	
Grass				1				1	
Great							1	1	
Greener				1				1	
Gsm					1			1	
Gym				1				1	
Hands				1				1	
Have				1			1	2 (2)	
Hell	1							1	
Here			1				2 (1)	2 (1)	
Hide				1				1	
His			1					1	
Holiday			1					1	
Home							1	1	
Home				1				1	
Horseball		1						1	
Hour							1	1	
I				1	3 (1)	1		5 (3)	
I'm					1		1	2 (2)	To be
I'm				1				1	To be
If		1						1	
In				1				1	

In	1			1					2 (2)	
Internetten				1					1	
Is	1								1	
Is	2 (2)			2 (2)	1			1	6 (6)	
It	1								1	
It's					1				1	To be
Italy			1						1	
Kitchen				1					1	
Know				1					1	
KO					1				1	Knock-out
Learn				1					1	
Leaving				1					1	
Let's						1	1		2 (2)	
Life	1								1	
Listening								1	1	
Little	1								1	
Live (adj.)			2 (2)		2 (2)				4 (4)	
Lol					1	2 (1)	4 (2)	2 (2)	9 (6)	
Loll						1			1	Lol
Love (nw.)		1					1		2 (2)	
Love (ww.)					1	1			2 (2)	
Mail (nw.)								1	1	
Make							1		1	
Make-over				1					1	
Man				1					1	
Many	1								1	
Match (nw.)					1		1		2 (2)	
Matchke	1								1	Match
Me				1			1		2 (2)	
Men					1				1	
Midget-golfen				1					1	
Mosquito				1					1	
Mush						1			1	Much
My				1					1	

My		1						1	
Never					1			1	
New							1	1	
Next				1				1	
Nice			1	1				2 (2)	
Nice				1				1	
Night	3 (2)							3 (2)	
No				1				1	
Noise	1							1	
Not			1					1	
Now					1			1	
Now							1	1	
Of			1					1	
Of	1		1					2 (2)	
Off				1				1	
Off		1						1	
Oh	2 (2)			1				3 (3)	
Ok		1				1		2 (2)	Okay
Okay					1			1	
Okee				1				1	Okay
Omg					1		1	2 (2)	
On				1				1	
One	1						1	2 (2)	
Online				1				1	
Outfitje		1						1	Outfit
Paint (nw.)							1	1	
Paintball (nw.)		2 (1)						2 (1)	
Partner				1				1	
Party (nw.)							2 (1)	2 (1)	
Party (nw.)	2 (1)					1		3 (2)	
PC							1	1	
Penalty				1				1	
People							1	1	
Photos							1	1	
Picture (ww.)			1					1	

Pie								2 (1)	2 (1)	
Place				1					1	
Play				1					1	
Playing				1					1	
Pocket				1					1	
Question					1				1	
Raft								1	1	
Rainy				1					1	
Rappeur						1			1	Rapper
Ready					1				1	
Really				1					1	
Relaxen			1						1	To relax
Reversed			1						1	
Right					1				1	
Roadtrip (nw.)				1					1	
Road-trippen				1					1	
Seek				1					1	
Sexy				1					1	
Shitload			1						1	
Shooterai						1			1	To shoot
Shoppen				1					1	To shop
Shotjes		1	1						2 (2)	Shot
Show					2 (1)				2 (1)	
Sjotte	1								1	To shoot
Sleep				1					1	
Sleepover		1							1	
Smell				1					1	
Smile		1							1	
Smsjes				1					1	Sms
So				2 (1)				2 (1)	4 (2)	
So	2 (1)					1			3 (2)	
Sometime				1					1	
Sounds (ww.)								1	1	

Spain		1						1	
Sporten			1	1				2 (2)	
Stress		1						1	
Stresse					1			1	Stress
Sunday				1				1	
Tag (ww.)			1					1	
Tell					1			1	
Test							1	1	
Thanks							1	1	
That					1		1	2 (2)	
The				1				1	
The	2 (2)		1	3 (1)	1	1	2 (2)	10 (8)	
This			1					1	
Thnx				1				1	Thanks
Those				1				1	
Ticket		1		1				2 (2)	
Time				1				1	
Time	1			1	1			3 (3)	
Times				1				1	
To				3 (2)				3 (2)	
To	1	1		3 (3)	2 (1)	1	2 (2)	1	11 (10)
Today							1	1	
Today				1				1	
Tonight	1				2 (1)			3 (2)	
Toost			1					1	Toast
Top							1	1	
Total				1				1	
Train				1				1	
Trainen		1						1	To train
Training				1				1	
Training-ske	1							1	Training
Trip					1			1	
True							1	1	
U							1	1	You

USB							1		1	
Very			1						1	
Wake							1		1	
Want				1					1	
Was					1				1	
Watching			1						1	
Way			1						1	
W-e					1				1	Week-end
WE								1	1	Week-end
We			1					1	2 (2)	
Week						7 (4)		3 (2)	10 (6)	
Week								1	1	
Week-end					1	2 (2)	3 (2)		6 (5)	Week-end
Weekend	1	5 (3)		7 (2)			2 (1)	1	16 (8)	
Weekendje	1	4 (3)		1					6 (5)	Week-end
Where				1					1	
Will	1								1	
With				1					1	
With		1		1				1	3 (3)	
Wireless			1						1	
Wk							1		1	Week
World			1						1	
Yeah	2 (2)			4 (3)	1			1	8 (7)	
Yes		2 (1)	1	2 (2)					5 (4)	
You					3 (1)	1	1		5 (3)	
You'll		1							1	
	59	38	47	126	65	32	35	52	454	

Appendix B. Instructie en vragenlijst hoofdonderzoek, Nederlandstalige versie

Welkom

Lees voor het invullen van de vragenlijst onderstaande instructie.

Deze vragenlijst is opgesteld in het kader van het afstudeeronderzoek 'Identiteit en Engelse leenwoorden' aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg.

De vragenlijst duurt ongeveer 5 minuten, en bestaat uit 3 delen: (1) vragen over uzelf, (2) hoe vaak u Engelse leenwoorden gebruikt, en (3) uw mening over de Franse taal.

Uiteraard blijven uw antwoorden volstrekt anoniem, en zullen ze uitsluitend in het kader van dit onderzoek worden gebruikt.

Na elke vraag kunt u klikken op het antwoord van uw keuze. U kunt steeds naar een volgend scherm gaan door op 'volgende' te klikken.

Start

Deel 1/3

Klik steeds aan wat op u van toepassing is.

1.

Ik woon in*

- Vlaanderen
- Nederland
- elders

2.

Ik ben*

- een man
- een vrouw

3.

Wat is uw leeftijd?

Klik aan wat op u van toepassing is.

Spreekt u bijvoorbeeld nooit Engels voor professionele- of studiedoelinden, dan klikt u achter die vraag het meest linkse rondje aan. Spreekt u daarentegen erg vaak Engels met uw familie, kennissen en vrienden, dan klikt u achter die vraag het meest rechtse rondje aan. Klik bij elke vraag een van de 7 rondjes aan.

4.

	nooit						zeer vaak
Spreekt u Engels voor professionele- of studiedoelinden?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spreekt u Engels met familie, kennissen of vrienden?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.

Hoeveel jaar heeft u Engels talenonderwijs genoten?*

Volgende

Deel 2/3

Zometeen ziet u een lijst Engelse woorden.

Geef achter elk woord aan of u dat woord vaak gebruikt of niet als u met andere Nederlandstaligen spreekt. Het gaat er dus om hoe vaak u het Engelse woord gebruikt in een Nederlandse zin.

Dat geeft u aan door achter elk woord op het rondje te klikken dat uw taalgebruik het best weergeeft.

Klik bijvoorbeeld het meest linkse rondje aan als u het woord nooit gebruikt, klik het meest rechtse rondje aan als u het woord zeer vaak gebruikt. Klik altijd achter elk woord een van de zeven rondjes aan.

Probeer de lijst zo zorgvuldig mogelijk in te vullen, maar denk er ook weer niet te lang over na; uw eerste ingeving is vaak de juiste. Er zijn geen goede of foute antwoorden.

Als u hieronder op 'volgende' klikt, ziet u de lijst die u in kunt vullen.

Volgende

6.

	nooit						zeer vaak
baby	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
barbecue	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
chill	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
come	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
film	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
go	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
good	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
here	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I'm	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
let's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
live	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
match	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nice	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
party	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
shot	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
sport	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
thanks	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ticket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
tonight	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
weekend	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Volgende

Deel 3/3

Klik aan wat op u van toepassing is. Hoe meer u het eens bent met de stelling, hoe verder naar rechts het rondje dat u aanklikt. Klik achter elke stelling weer een van de 7 rondjes aan.

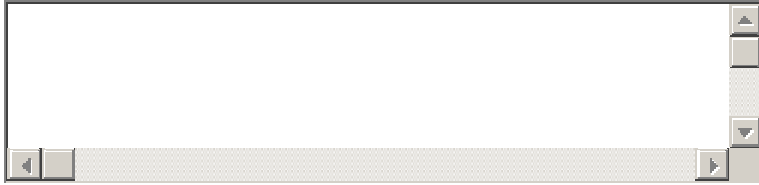
7.

	helemaal mee oneens				helemaal mee eens		
Het Nederlands is een mooie taal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is goed kennis van de Franse taal te hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het Nederlands zou beschermd moeten worden tegen het Frans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is goed kennis van de Nederlandse taal te hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kennis van het Frans tast kennis van het Nederlands aan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het Frans is een mooie taal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Volgende

8.

Ik dank u hartelijk voor uw medewerking. Heeft u opmerkingen of suggesties? Dan kunt u dat laten weten in onderstaand kader. Uiteraard is dat niet verplicht. Nogmaals dank!

Afsluiten

Appendix C. Instructie en vragenlijst hoofdonderzoek, Franstalige versie

BIENVENU

Veillez lire attentivement les instructions ci-dessous avant de remplir le questionnaire.

Ce questionnaire a été composé dans le cadre de l'investigation intitulée 'Identité et emprunts anglais' à la Faculté des Sciences de l'Esprit de l'Université de Tilburg.

Le questionnaire dure plus ou moins 5 minutes et se compose de 3 parties: (1) des questions à propos de vous-même, (2) la fréquence à laquelle vous utilisez des emprunts anglais et (3) votre opinion sur la langue néerlandaise.

Évidemment, vos réponses resteront absolument anonymes, et elles seront consultées uniquement dans le cadre de cette investigation.

Après chaque question, vous pouvez cliquer sur la réponse de votre choix. Vous pouvez passer à l'écran suivant en cliquant sur 'suivant'.

Début

Partie 1/3

Veillez cliquer sur la réponse de votre choix.

1.

J'habite en*

- Wallonie
- France
- autre part

2.

Je suis*

- un homme
- une femme

3.

Quel âge avez-vous?

Veillez cliquer sur la réponse de votre choix.

Si vous ne parlez jamais anglais pour des raisons scolaires ou professionnelles, le bouton sur lequel vous cliquerez sera plus à gauche. Si, par contre, vous parlez souvent anglais avec votre famille, vos relations et vos amis alors le bouton sur lequel vous cliquerez derrière cette question sera plus à droite. Cliquez toujours sur un des 7 boutons derrière chaque question.

4.

	jamais						très souvent
Parlez-vous anglais pour des raisons professionnelles ou scolaires?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Parlez-vous anglais avec votre famille, vos relations ou vos amis?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.

Combien d'années d'anglais avez-vous fait à l'école?*

Suivant

Partie 2/3

Dans un instant vous allez voir une liste de mots anglais.

Derrière chaque mot, veuillez indiquer si vous utilisez ce mot fréquemment ou pas du tout lorsque vous parlez avec d'autres francophones. Il s'agit donc de combien de fois vous utilisez le mot anglais dans une phrase française.

Vous pouvez l'indiquer en cliquant derrière chaque mot sur le bouton qui exprime le mieux votre usage.

Par exemple, cliquez sur le bouton le plus à gauche si vous vous servez jamais du mot en question, cliquez sur le bouton le plus à droite si vous l'utilisez très souvent. Veuillez cliquer toujours sur un des sept boutons derrière chaque mot.

Veuillez essayer de remplir la liste le plus soigneusement possible, mais ne réfléchissez pas trop longtemps non plus; souvent, votre première idée est juste. Il n'y a pas de bonnes ni de mauvaises réponses.

Si vous cliquez sur 'suivant' ci-dessous, vous verrez la liste que vous pouvez remplir.

Suivant

6.

	jamais					très souvent	
baby	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
barbecue	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
chill	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
come	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
film	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
go	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
good	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
here	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I'm	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
let's	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
live	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
match	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nice	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
party	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
shot	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
sport	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
thanks	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ticket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
tonight	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
weekend	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Suivant

Partie 3/3

Veillez cliquer sur la réponse de votre choix. Si vous êtes entièrement d'accord avec l'affirmation, le bouton sur lequel vous cliquerez sera plus à droite. Cliquez toujours sur un des 7 boutons derrière chaque question.

7.

	pas du tout d'accord			tout à fait d'accord			
Le français est une belle langue	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
C'est bien d'avoir une connaissance de la langue néerlandaise	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Il faudrait que le français soit protégé contre le néerlandais	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
C'est bien d'avoir une connaissance de la langue française	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
La connaissance du néerlandais nuit à celle du français	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Le néerlandais est une belle langue	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Suivant

8.

Je vous remercie cordialement pour votre participation. Avez-vous des remarques ou des suggestions? Dans ce cas-là, vous pouvez nous tenir au courant dans le cadre ci-dessous. Ce n'est évidemment pas obligatoire. Merci à nouveau!

Terminer

Appendix D

Statistische berekeningen

Tabel 4 Mate van Engels leenwoordgebruik per taalgebied per Likert-item (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een ¹ duidt op een significante waarde in vergelijking met het laagst scorende taalgebied, een ² op een significante waarde in vergelijking met de twee laagst scorende taalgebieden, en een ³ op een significante waarde in vergelijking met alle andere taalgebieden)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk	Totaal
Baby	4,78¹ (1,810)	4,94² (1,784)	3,73 (1,645)	3,08 (1,880)	4,21 (1,931)
Barbecue	5,00 (1,360)	5,14 (1,354)	4,67 (1,534)	5,42 (1,687)	5,07 (1,486)
Chill	3,39² (2,084)	4,80³ (1,925)	1,88 (1,269)	1,74 (1,446)	3,12 (2,157)
Come	2,78 (1,824)	2,61 (1,643)	2,91 (1,528)	2,84 (1,939)	2,77 (1,729)
Film	5,63 (1,410)	5,82 (1,424)	5,85 (1,253)	6,47¹ (0,951)	5,93 (1,314)
Go	4,51 (1,912)	3,55 (1,838)	4,91¹ (1,684)	5,29¹ (1,592)	4,48 (1,881)
Good	3,02 (1,904)	3,41 (1,859)	3,18 (1,740)	4,37² (1,937)	3,49 (1,917)
Here	2,61 (1,611)	2,98 (1,909)	2,70 (1,794)	2,47 (1,428)	2,71 (1,702)
I'm	2,54 (1,790)	3,02 (1,887)	2,15 (1,482)	2,89 (1,828)	2,69 (1,786)
Let's	3,73 (1,803)	4,73² (1,680)	3,45 (1,822)	3,95 (1,888)	4,03 (1,842)
Live	4,39 (1,686)	4,94¹ (1,897)	3,67 (1,744)	4,11 (1,886)	4,34 (1,854)
Match	4,73 (1,789)	4,29 (1,514)	4,85 (1,523)	5,21 (2,145)	4,73 (1,770)
Nice	3,59 (2,133)	5,35³ (1,562)	3,21 (1,781)	3,05 (1,859)	3,92 (2,058)
Party	5,05¹ (1,448)	5,65¹ (1,535)	5,09¹ (1,466)	3,00 (1,677)	4,76 (1,826)
Shot	3,80¹ (1,750)	3,71 (1,837)	3,12 (1,746)	2,74 (1,941)	3,39 (1,858)
Sport	5,78 (1,314)	5,92 (1,592)	5,67 (1,109)	5,87 (1,711)	5,82 (1,457)
Thanks	4,46 (1,776)	5,53² (1,569)	3,76 (1,768)	4,87¹ (1,630)	4,74 (1,784)
Ticket	4,56 (1,776)	5,00 (1,732)	4,79 (1,495)	4,79 (1,727)	4,80 (1,689)
Tonight	3,61 (1,787)	3,96 (1,554)	3,48 (1,787)	3,92 (2,161)	3,76 (1,811)
Weekend	6,32 (0,960)	6,61 (0,812)	6,15 (1,093)	6,87² (0,343)	6,50 (0,874)

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'baby' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 9,99, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'baby' significant vaker gebruikten dan Waalse en Franse respondenten. Daarnaast gebruikten Vlaamse respondenten 'baby' significant vaker dan Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 16,0 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'chill' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 28,77, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'chill' significant vaker gebruikten dan Vlaamse, Waalse en Franse respondenten. Hoewel de Vlaamse respondenten 'chill' significant minder gebruikten dan de Nederlandse respondenten, gebruikten ook de Vlamingen 'chill' significant vaker dan de Waalse en Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 35,5 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'film' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 3,15, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Franse respondenten 'film' significant vaker gebruikten dan Vlaamse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 5,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'go' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 7,78, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat zowel Waalse als Franse respondenten 'go' significant vaker gebruikten dan Nederlandse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 12,9 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'good' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 3,99, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Franse respondenten 'good' significant vaker gebruikten dan zowel de Vlaamse als de Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 7,1 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'let's' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 4,07, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'let's' significant vaker gebruikten dan zowel de Vlaamse als de Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 7,2 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'live' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 3,52, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'live' significant vaker gebruikten dan Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 6,3 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'nice' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 14,80, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'nice' significant vaker gebruikten dan de respondenten uit de andere drie taalgebieden. De factor taalgebied verklaarde 22,0 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'party' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 23,19, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse, Vlaamse en Waalse respondenten 'party' significant vaker gebruikten dan Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 30,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'shot' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 3,09, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Vlaamse respondenten 'shot' significant vaker gebruikten dan Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 5,6 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'thanks' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 7,83, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Nederlandse respondenten 'thanks' significant vaker gebruikten dan zowel Vlaamse als Waalse respondenten. Daarnaast gebruikten Franse respondenten 'thanks' significant vaker dan Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 13,0 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores voor het gebruik van 'weekend' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 5,25, p < .05$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Franse respondenten 'weekend' significant vaker gebruikten dan zowel Vlaamse als Waalse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 9,1 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

Tabel 7 Mate van waargenomen dreiging per taalgebied, construct en Likert-item (scores zijn gemiddeldes, waarbij de minimale score 1, en de maximale score 7 bedraagt. Het getal tussen haakjes geeft de standaarddeviatie weer. Een ¹ duidt op een significante waarde in vergelijking met het laagst scorende taalgebied, een ² op een significante waarde in vergelijking met de twee laagst scorende taalgebieden, en een ³ op een significante waarde in vergelijking met alle andere taalgebieden)

	Vlaanderen	Nederland	Wallonië	Frankrijk
Construct A. Attitude ten opzichte van de eigen taal	6,19¹ (0,836)	5,38 (1,456)	6,41² (0,667)	5,67 (1,086)
<i>A1. De eigen taal is een mooie taal</i>	5,93¹ (1,127)	5,14 (1,671)	6,42¹ (0,751)	5,92¹ (1,302)
<i>A2. Het is goed kennis van de eigen taal te hebben</i>	6,46² (0,778)	5,61 (1,525)	6,39² (0,747)	5,42 (1,287)
Construct B. Attitude ten opzichte van de andere taal	3,23 (1,445)	3,58 (1,932)	3,38 (1,256)	3,91 (1,096)
<i>B1. De andere taal is een mooie taal</i>	2,93 (1,603)	3,16 (2,115)	3,21 (1,023)	3,82 (1,270)
<i>B2. Het is goed kennis van de andere taal te hebben</i>	3,54 (1,645)	4,00 (2,031)	3,55 (1,856)	4,00 (1,489)
Construct C. Neiging tot beschermen van de eigen taal	4,67³ (1,399)	2,51 (1,375)	3,74² (1,62)	1,84 (1,085)
<i>C1. De eigen taal zou beschermd moeten worden tegen de andere taal</i>	5,12² (1,452)	2,76 (1,832)	4,30² (2,114)	2,13 (1,647)
<i>C2. Kennis van de andere taal tast kennis van de eigen taal aan</i>	4,22³ (1,651)	2,27 (1,221)	3,18² (1,629)	1,55 (1,005)

De gemiddelde scores op de attitude ten opzichte van de eigen taal vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 7,62, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat Vlaamse respondenten significant positiever over hun eigen taal oordeelden dan Nederlandse respondenten. Daarnaast oordeelden ook Waalse respondenten significant positiever over hun eigen taal dan zowel Nederlandse als Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 12,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores op de stelling 'de eigen taal is een mooie taal' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 6,94, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat de Vlaamse, Waalse en Franse respondenten het significant sterker met de stelling eens waren dan de Nederlandse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 11,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores op de stelling 'het is goed kennis van de eigen taal te hebben' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 8,16, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat de Vlaamse en Waalse respondenten het significant sterker met de stelling eens waren dan de Nederlandse en Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 13,5 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores op de attitude ten opzichte van de andere taal vertoonden geen significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 1,46, p = .29$). Ook gedifferentieerd naar constructen en Likert-items verschilden de taalgebieden niet significant van elkaar wat betreft de attitude ten opzichte van de andere taal.

De gemiddelde scores op de neiging de eigen taal in bescherming te nemen ten opzichte van de andere taal vertoonden weer wel een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 33,83, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat de Vlaamse respondenten significant meer geneigd waren de eigen taal te beschermen dan Nederlandse, Waalse en Franse respondenten. Hoewel de Waalse respondenten significant minder geneigd waren de eigen taal te beschermen dan de Vlaamse respondenten, waren ook de Walen significant meer geneigd de eigen taal te beschermen dan de Nederlandse en Franse respondenten.

De gemiddelde scores op de stelling 'de eigen taal zou beschermd moeten worden tegen de andere taal' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 24,34, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat de Vlaamse en Waalse respondenten het sterker met de stelling eens waren dan de Nederlandse en Franse

respondenten. De factor taalgebied verklaarde 31,7 procent van de variantie in de gemiddelde scores.

De gemiddelde scores op de stelling 'kennis van de andere taal tast kennis van de eigen taal aan' vertoonden een significant verschil tussen de taalgebieden ($F(3,157) = 27,73, p < .001$). Paarsgewijze vergelijking volgens de Tukey-HSD procedure wees uit dat de Vlaamse respondenten het significant sterker met de stelling eens waren dan de Nederlandse, Waalse en Franse respondenten. Hoewel de Waalse respondenten het significant minder sterk met de stelling eens waren dan de Vlaamse respondenten, waren ook de Walen het significant sterker met de stelling eens dan de Nederlandse en Franse respondenten. De factor taalgebied verklaarde 34,6 procent van de variantie in de gemiddelde scores.